

KOULUKOTI MUUTOKSESSA

ELINA PEKKARINEN

Koulukoti muutoksessa

Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä

Koulukoti muutoksessa

Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä

ELINA PEKKARINEN

NUORISOTUTKIMUSSEURA RY.
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

SOSIAALI- JA
TERVEYSMINISTERIÖ

Kannen kuva: Rolf Jacksen

Kustannustoimitus: Anna Tuomikoski

Taitto: Aleksi Salokannel · SISIN

Tiivistelmän käännökset: Käännöstoimisto Bellcrest Translations Oy

© Nuorisotutkimusseura ja tekijä 2017

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja (Nuorisotutkimusseura)

ISSN 1799-9219, nro 187, sarja: Kenttä

Verkojulkaisuja (Nuorisotutkimusseura)

ISSN 1799-9227, nro 110, sarja: Kenttä

ISBN 978-952-7175-24-8 (nid.)

ISBN 978-952-7175-25-5 (PDF)

Sisällys

Johdanto	7
Taustaa	9
Koulukotien asema suomalaisen lastensuojelun historiassa	9
Viimeaikaiset selvitykset ja tutkimukset	11
Selvitykselle asetetut tehtävät	12
Aineisto ja menetelmä	13
Aineisto	13
Haastateltavien ja tutkijan positiot	14
Tutkimuksen etiikka	15
Koulukotien nykyrakenne	17
Ohjaus, hallinto ja valvonta	17
Koulukotiyksiköt	20
Valtion koulukodit	20
Perhekuntoutuskeskus Lauste	23
Koulukoti Pohjolakoti	24
Yhteenveto	25
Koulukotien nuoret	26
Nuorten taustat	26
Nuorten ja perheiden tuen tarpeet	31
Mitä tapahtuu koulukodin jälkeen?	33
Yhteenveto	35
Hoito, kasvatus ja kuntoutus	36
Tehtävät ja tavoitteet	36
Hoidon, kasvatuksen ja kuntoutuksen peruspilarit	37
Erityisen huolenpidon osastot	40
Yhteenveto	41
Koulukodit vaativien palveluiden kokonaisuudessa	43
Ketjun viimeinen lenkki – vahinko vai tarkoitus?	43
Koulukodin asema suhteessa muihin lastensuojelulaitoksiin	45
Yhteenveto	46

Koulukotien keskeiset yhteistyöverkostot	47
Paikallisyhteisöjen kesellä ja reunalla	47
Valtakunnalliset yhteistyöverkostot	48
Yhteenveto	50
Koulukotien koulut	52
Koulujen rakenteet	52
Tehtävä ja tavoitteet	54
Oppilaiden tarpeet ja niihin vastaaminen	56
Yhteistyöverkostot ja tulevaisuuden kehittämistarpeet	58
Yhteenveto	60
Tulevaisuus koulukotien näkökulmasta	62
Tulevaisuuden visioita rakenteesta ja perustehtävästä	62
Tulevaisuuden toiminta	63
Yhteenveto	65
Näkymä koulukotien asemasta tulevilla sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentällä	66
Tulevaisuuden rakenteet	66
Tulevaisuuden nuoret ja tuen tarpeet	68
Hoito, kasvatust ja kuntoutus tulevaisuudessa	70
Koulukotikoulun merkitys tulevaisuudessa	72
Koulukotien asema vaativien palveluiden kokonaisuudessa	73
Lopuksi	76
Lähteet	78
Liite 1 Informaatiokirje ja haastattelurunko	83
Liite 2 Asiakirjamateriaali	86
Liite 3 Haastattelupäivämäärät ja osallistujat	88
Liite 4 Suositukset	89
Tiivistelmä	92
Sammanfattning	93
Abstract	94

Johdanto

2000-luvun alkuvuosikymmenet jäävät historiaan aikakautena, jolloin lapsi- ja perhepalveluiden ohjausta, rakenteita ja toimintatapoja muutettiin ehkä enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Erityisen reipasta kehittämis- ja muutostyö on ollut lastensuojelun kentällä. Muutokseen kannustivat etenkin lastensuojelun kasvavat asiakasmäärät, jotka herättivät jo vuosituhannen alussa kysymyksen palvelujärjestelmän tilasta ja lapsiperheiden hyvinvoinnista (esim. Bardy & Salmi & Heino 2001). Kasvavilla asiakasmäärillä oli tuntuvia kustannusvaikutuksia niin kunnille kuin niiden lastensuojelun kustannuksia kompensoivalle valtiolle. Hallitukset aina Matti Vanhasen ensimmäisestä hallituksesta alkaen asettivat huostaanottojen vähentämisen yhdeksi ohjelmatavoitteekseen. Julkisessa keskustelussa huostaanotot kertoivat järjestelmän epäonnistumisesta, ja odotuksia ladattiin erityisesti ehkäisevään työhön. Karu muistutus huostaanottojen välttämättömyydestä kohdattiin äitienpäivänä vuonna 2013, kun isälleen lastensuojelun sijaishuollosta kotiutettu tyttö murhattiin. Tämän jälkeen lastensuojelua alettiin kehittää vielä aiempaakin pontevammin.

Kehittämisestä huolimatta lastensuojelun asiakasmäärät on vain vaivoin saatu tasaantumaan, ja huostaan otettujen 16–17-vuotiaiden nuorten määrä on vain jatkanut kasvuaan. Ilmiötä on selitetty muun muassa peruspalveluiden rapautumisella, psykososiaalisten palveluiden hajaannuksella, eriarvoisuuden kasvulla, lapsiperheiden pahoinvoinnilla, nuorten psyykkisten ongelmien lisääntymisellä, päihteiden käytöllä sekä lainsäädännön ja tilastoinnin muutoksilla. Todennäköisesti vaikutusta on ollut kaikilla edellä mainituilla tekijöillä. Lastensuojelun palvelujärjestelmän näkökulmasta merkittäviä muutoksia on todistettu niin ohjauksessa kuin toiminnan taloudellisissa reunaehdoissa. Lastensuojelulakia on vuosituhannen taitteen jälkeen sorvattu useita kertoja uuteen muotoon. Lastensuojelulain kokonaisuudistus käynnistyi sijaishuollon rajoitustoimenpiteiden uudistamistyöllä ja jatkui puitelakimaista kokonaisuutta täsmentävällä reformilla. Muutos kaksinkertaisti säädösten ja moninkertaisti säännösten lukumäärän, ja myöhemmin lakia on edelleen muutettu lähes kaksikymmentä kertaa.

Samalla lastensuojelun palveluiden kenttä on käynyt läpi huomattavia muutoksia. Erityisesti kolmannen sektorin toimijat ovat lastensuojelun sijaishuollossa olleet kautta vuosikymmenien merkittäviä palveluntuottajia kunnallisten sijaishuoltoapaikkojen rinnalla, mutta 1990-luvulla yksityisten yhtiömuotoisten palveluntarjoajien määrä alkoi nopeasti kasvaa. Lastensuojelun sijaishuollon laitospalvelut ovatkin yksityistyneet eniten verrattuna muihin sosiaalisektorin laitospalveluihin, ja niiden järjestämien hoitopäivien lukumäärä on kolminkertaistunut 2000-luvulla (Sotkanet¹). Samalla Euroopan unionin jäsenyys on tuonut julkisiin hankintoihin uusia kilpailutusveloitteita, jotka ovat asettaneet

1 Muilta kuin kunnalta tai valtiolta ostettuja lastensuojelulaitosten hoitopäiviä oli vuonna 2002 287 070, vuonna 2014 taas 881 723. Ennätysvuonna 2012 muilta kuin julkisilta ylläpitäjiltä ostettuja hoitopäiviä oli 935 273.

julkiset, yksityiset ja kolmannen sektorin toimijat samalle viivalle sosiaalipalveluiden, kuten lastensuojelun sijaishuollon, tuottamisessa. Suomessa kilpailutus on useiden kriitikoiden mukaan ollut hyvin talousvoittoista, eikä laadulla kilpaileminen ole lyönyt itseään läpi. Sijaishuoltopaikkojen määräytymistä kunnissa tutkinut Riitta Laakso (2013) onkin todennut, että lapsen edun toteutumisen kannalta ongelmallisia ovat kuntien kilpailuttamiseen ja palveluiden hankintaan liittyvät erilaiset käytännöt, sijaishuoltopaikan hinnan mukaan eriytetty päätöksenteko ja kunnan omien laitosten ensisijaisuuden periaate. Tämän selvityksen kannalta merkityksellinen havainto on, että palvelujen moninaistumisesta ja erikoistumisesta huolimatta osalle huostaan otetuista lapsista ja nuorista ei löydy heidän tarpeitaan vastaavaa sijaishuoltopaikkaa. (Mt., 102–103.)

Koulukotien asemaa ja tehtävää on vuosikymmenten kuluessa selvitetty lukuisia kertoja, ja koulukotiverkosto on kokenut useita muutoksia. Vaikka toimintakäytännöt ovat vaihtuneet vallitsevien kasvatusideologioiden, -arvojen ja -kulttuurien mukana, henkilöstön koulutus on lisääntynyt ja muuttunut, hallinnolliset rakenteet ovat natisseet ja osa laitoksista on lakannut olemasta, koulukoti-instituutio on säilynyt yli sadan vuoden ajan. Vuosikymmenestä toiseen koulukodit ovat vastaanottaneet aina uudenlaisia lasten ja nuorten sukupolvia, joita määrittävät kunkin aikakauden erilaiset perhetilanteet, lapsuuden instituutiot ja nuorisokulttuurit. Muutoksista huolimatta koulukotien perustehtävä on siis pysynyt samana. Haluamatta ylikorostaa tämänhetkisen muutoksen voimakkuutta on kuitenkin tunnustettava, että suomalainen koulutus-, sosiaali- ja terveystalouden kenttä on murrostilanteessa, ja koko palvelujärjestelmää ollaan vahvasti uudelleen organisoimassa. Tämä selvitys tarkastelee koulukotien ajankohtaista asemaa ja tehtävää muuntuvassa suomalaisessa lastensuojelu- ja koulutusjärjestelmässä. Esittämäni suositukset koulukotien toiminnan kehittämiseksi on koottu yhteen liitteessä 4.

Taustaa

Koulukotien asema suomalaisen lastensuojelun historiassa

Koulukotien historia ulottuu vuoteen 1805, jolloin eversti Johan von Stampfer lahjoitti Viipurin lähellä sijainneen Kylliälän tilan käytettäväksi läänin vähävaraisten hyväksi. Tilalle perustettiin lasten kasvatustila, jonka ohjesääntö hyväksyttiin vuonna 1829. Vuoden 1852 vaivahoitoasetus rajasi valtion lastenhuoltovastuun niin sanottuihin pahantapaisiin lapsiin, mutta köyhyysongelman kärjistyessä 1860-luvulla valtion otetta turvattomista ja pahantapaisista lapsista tiukennettiin. 1800-luvun loppupuolella suomalaiseen yhteiskuntaan tuotiin tiiviin kansainvälisen yhteistyön tuloksena uudenlainen kriminaalipoliittinen ajattelu, ja tuolloin valettiin suojelukasvatuksen aatepohja. Turvattomien lasten kasvatusyhdistyksen alaiset laitokset, kuten vuonna 1875 toimintansa Mikkelissä aloittanut Koivikko, suuntautuivat 1870-luvulta alkaen pahantapaisten lasten hoitoon, ja niiden täyttyessä kiirehdittiin erillislaitosten järjestämistä alaikäisille rikoksentekeijöille. Vuoden 1889 Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki vapautti alle 15-vuotiaat rikosvastuusta, mutta antoi oikeudelle harkittavaksi seitsemän vuotta täyttäneiden lasten määräämisen yleiseen kasvatustilaan. Samana vuonna vahvistetussa rangaistusten täytäntöönpanoasetuksessa kasvatustilatojen tehtäväksi asetettiin harjoittaminen ”jumalanpelkoon, siveyteen, tietoihin, ahkeruuteen ja hyvään järjestykseen” (Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta 39B/1889, 6. luku). Ensimmäinen vankeinhoitohallinnon alainen kasvatustila aloittikin toimintansa Keravalla Hamlebergin ratsutilalla vuonna 1891, ja tämän jälkeen vankeinhoidon alaisten kasvatustilatojen määrä kasvoi nopeasti. Ensimmäinen tytöille tarkoitettu tila, Vuorelan kasvatustila, avattiin vuonna 1893 Vihtiin, ja vuonna 1901 Kylliälän kasvatustila muutettiin pahantapaisten poikien tilaksi (Korpi 2004). Kotiniemen kasvatustila aloitti toimintansa vuonna 1905 Ruovedellä, Sippolan ja Ihantalan kasvatustilat vuonna 1909. Vuonna 1915 valtio tuki Oulun Nuorten Ystävien ylläpitämän Pohjolan Poikakodin perustamista Muhokselle. (Pulma 1987.)

Senaatin vuonna 1902 asettama suojelukasvatuskomitea määrittä suojelukasvatuksen ”siveellisessä suhteessa laiminlyödyille, ruumiillisesti huonohoitoisille ja pahoinpidellyille sekä pahantapaisille lapsille yhteiskunnan puolesta annettavaksi erityiseksi suojelukasvatukseksi” (lainattu teoksessa Pulma 1987, 107). Lastensuojelu- ja suojelukasvatusaateen alkuvaiheet eivät vallitsevassa poliittisessä ilmastossa olleet mutkattomat, minkä vuoksi ensimmäinen lastensuojelulaki saatiin aikaiseksi vasta vuonna 1936. Jo tätä ennen suojelukasvatusta kuitenkin kehitettiin vahvasti, ja vankeinhoitolaitoksen alla toimivien koulukotien toimintaideologiaan alkoi varhain virrata kasvatuksellisia elementtejä. Kotiniemen kasvatustilatojen johtaja Juho Tunkelo toi ulkomaanmatkoil-

taan ajatuksen henkilökunnan pätevyysvaatimuksista. Vuonna 1914 laadittujen tilastojen mukaan Suomen yhdeksässä valtion ylläpitämässä tai kannattamassa koulukodissa oli 350 lasta, joista 70 prosentilla oli tilattomat ja ammattitaidottomat vanhemmat. Suojelukasvatustyön kehittämisessä painotettiin voimakkaasti koulutuksen merkitystä lasten fyysisen ja siveellisen hoidon laiminlyönnin ehkäisyssä. Suomalaisen koulukotihoidon perusta valettiin siis jo 1900-luvun alussa. (Mt., 113–119.)

Valtion kasvatustulosverkosto vakiintui 1930-luvulla, ja sotien jälkeen koulukotien asukasmäärät olivat niiden historian suurimmat. Yhdessätoista valtion laitoksessa oli yhteensä 785 lasta ja viidessä yksityisessä koulukodissa yhteensä 485 lasta. Sotien jälkeen kunnallinen suojelukasvatus alkoi kehittyä avohuoltoa painottavaksi ja koulukotiverkoston ylläpito jäi entistä enemmän valtion tehtäväksi. Moni yksityinen kasvatustulos joutui lakkauttamaan toimintansa. Koulukoteja koettelivat ristiriidat, jotka olivat niin sisäisiä, ideologisia kuin taloudellisiakin. Sisäisesti koulukodit olivat muodostuneet omaksi maailmakseen, jonka henkilökunta järjestäytyi ammatillisesti jo vuonna 1947 ja jonka ylimmästä johdosta vuoteen 1968 asti vastanneet sosiaaliministeriön lastensuojeluviranomaiset edustivat uskonnollista, sisälähetystyöhön palautuvaa aatteellista taustaa. Tuolloin perustettiin sosiaalihalitus, jonka alaiseksi koulukotien toiminta siirtyi. 1960-luvulla lisääntyi myös koulukoteihin kohdistuva kritiikki. Vuonna 1967 perustettu Marraskuun liike herätti yhteiskunnallista keskustelua sosiaalihuollon asiakkaiden asemasta ja kohtelusta, ja samana vuonna julkaistussa *Pakkoauttajat*-teoksessa (Eriksson 1967) Pirkko Sirén kohdisti kritiikkinsä koulukotijärjestelmään. Samalla hallinnossa haluttiin, osin taloudellisista syistä, siirtää suojelukasvatustulosjärjestelmän piirissä olevien lasten asiat kuntien sosiaalilautakuntien ja kasvatustulosneuvoloiden vastuulle. Koulukotihenkilöstön aktiivisen vastustuksen ansiosta toimintaansa kuitenkin jatkoi 12 valtiollista ja neljä yksityistä koulukotia. (Pulma 1987, 226–228.)

Yhteiskuntapoliittinen ilmapiiri ja koulukoteihin kohdistunut kritiikki pakottivat muuttamaan laitosten toimintaperiaatteita ja hoidon sisältöjä. 1980-luvulle tultaessa toiminnassa oli vielä 10 valtion laitosta, mutta yksityisten koulukotien määrä oli laskenut kahteen. (Mt., 226–228.) 1980- ja 90-luvuilla koulukoti-instituution rakenteeseen vaikuttivat voimakas sisällöllinen kehitys ja erilaiset selvitykset. Tätä selvitystä kirjoitettaessa enää viisi valtion koulukotia on edelleen toiminnassa. Näitä ovat vuonna 1828 perustettu Kylliälän kasvatustulos (nykyinen Limingan koulutuskeskus), vuonna 1893 perustettu Vuorelan koulukoti, vuonna 1901 perustettu Östensön turvakoti (nykyinen Lagmansgårdenin koulukoti), vuonna 1909 perustettu Sippolan koulukoti sekä vuonna 1875 perustettu Koivikko, joka vuonna 2014 yhdistettiin vuonna 1962 perustettuun Sairilan koulukotiin. Yksityisistä koulukodeista toiminnassa ovat enää vuonna 1915 perustettu, Nuorten Ystävien ylläpitämä Koulukoti Pohjolakoti ja vuonna 1919 alun perin sotaorpo-huoltolaksi perustettu Oy Orpolan Lausteen poikakoti (nykyinen Perhekuntoutuskeskus Lauste), jotka niin ikään ovat mukana tässä selvityksessä.

Viimeaikaiset selvitykset ja tutkimukset

Vaikka koulukoteja koskevaa tutkimustietoa on moitittu vähäiseksi (esim. Jahnukainen & Kekoni & Pösö 2004; Kihlman & Rautiainen 2010), ne ovat vuosikymmenten kuluessa olleet toistuvasti erilaisten tarkasteluiden kohteina toisin kuin monet muut suomalaisen sijaishuollon instituutiot. Koulukotien historiaa ovat viime vuosina selvittäneet esimerkiksi Susann Sjöström (2002), Kalle Korpi (2004), Kaisa Vehkalahti (2004a; 2004b; 2009), Timo Harrikari (2004) ja Janne Haikari (2010). Koulukotien menneisyys on vahvasti läsnä lastensuojelun sijaishuollossa koettua kaltoinkohtelua kartoittaneissa selvityshankkeissa (Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen 2016), joista Laitalan & Puurosen tutkimus keskittyy nimenomaan koulukodeissa vuosina 1940–1985 asuneiden kokemuksiin. Koulukotien historia on ymmärrettävästi kiinnostanut tutkijoita, sillä niihin liittyvän arkisto- ja kokemustiedon kautta avautuu näkymä paitsi koulukotien myös koko suomalaisen lastensuojelujärjestelmän sekä kasvatuskäytäntöjen ja -kulttuurin historiaan.

Koulukoteja on tutkittu paitsi historian myös nykyisyyden näkökulmasta usean tieteenalan piirissä. Tarja Pösö (1993) teki sosiaalityössä urauurtavan koulukotietnografian ja palasi koulukoteihin kymmenen vuoden päästä uudelleen (Pösö 2004). Matti Salminen (2001) tarkasteli kyselytutkimuksen avulla koulukotityön sisältöä, laatua ja tuloksellisuutta. Vuonna 2002 ilmestyi psykiatrian ja neuropsykologian alaan kiinnittynyt POLKU-tutkimus (Lehto-Salo ym. 2002), jossa selvitettiin kolmessa koulukodissa sijoitettuina olleiden nuorten mielenterveyden häiriöitä, niiden laatua sekä samanaikaisia oppimiseen liittyviä ongelmia. Manu Kitinojan (2005) erityispedagogiikan tutkimus käsitteli koulukoteihin sijoitettujen nuorten taustatekijöitä, kouluhistoriaa ja koulukotiin johtavia polkuja laajaan asiakirja-aineistoon perustuen. Sosiologian, nuorisotutkimuksen ja sosiaalityön tutkijat Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö pysähtyivät kuuntelemaan koulukodeissa kasvavien nuorten näkemyksiä ja kokemuksia väkivallasta (Honkatukia & Nyqvist & Pösö 2004; Honkatukia 2004). Sosiaalityön tutkija Päivi Känkänen (2004; 2013) tutki taidelähtöisten menetelmien jalkautumista koulukoti-instituution sisälle oman osallistumisen, kokemusten ja havaintojen kautta. Erityispedagogiikan tutkija Markku Jahnukainen (2004) seurasi, mitä koulukoteihin sijoitetuille nuorille tapahtuu koulukodista lähtemisen jälkeen, ja psykologi Pirkko Lehto-Salo (2011) taas selvitti koulukoteihin sijoitettujen nuorten oirekäyttäytymisen yleisyyttä ja hoitoa sekä hahmotteli lastensuojelulaitokseen sijoitettujen nuorten psykiatrisen yhdistelmä- ja yhteishoidon mallit (2011). Marko Manninen (2013) tutki psykologian alan tutkimuksessaan koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrasta oirekuvaa ja ennustetta ja myöhemmissä tutkimuksessaan koulukotiin sijoitettujen nuorten kuolleisuutta (Manninen ym. 2015). Koulukotinuorten kulutustottumuksia tarkasteltiin neljän koulukodin nuorten kirjoittamien 65 omakohtaisen tekstin pohjalta (Autio ym. 2016).

Edellä luettelemani tutkimukset eivät kata kaikkea, mitä koulukotien osalta on Suomessa selvitetty ja tutkittu. Huolellisen kartoituksen koulukoteja koskevista tutkimuksista, selvityksistä ja lehtiartikkeleista vuosilta 1960–2009 tehneet Sami Kihlman ja Tomi Rautiainen (2011) toteavat, että koulukoteja koskevia tutkimuksia julkaistaan runsaslukuisimmin erilaisissa ammatillisissa lehdissä. Koska toimeksiantoni ei ollut

kartoittaa koulukoteja koskevaa tutkimustietoa, en käsittele toteutettuja tutkimuksia tämän enempää. Ne kuitenkin toimivat ajatteluni välineinä ja peleinä tulevissa kappaleissa, ja viitataan niihin silloin, kun se on tarkoituksenmukaista.

Selvitykselle asetetut tehtävät

Koulukodit ovat osa suomalaista lastensuojelujärjestelmää, jonka perustaa uudistetaan osana laajempaa sosiaali- ja terveystalouden reformia. Juha Sipilän hallitus on nimittänyt yhdeksi kärkihankkeeksi Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE), jonka yhden kokonaisuuden muodostavat kaikkein vaativinta erityisosaamista edellyttävät lasten ja perheiden palvelut. Muutosohjelmassa koulukodit mainitaan yhteistyökumppaneina erityisen tuen tarpeessa olevien lasten ja nuorten palveluiden järjestämisessä. Kärkihankkeiden syventävien suunnitelmien työryhmissä tehtiin aloite koulukotien aseman ja tehtävän selvittämisestä reformin suunnittelun tueksi. Selvitystä tarjoutui rahoittamaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, ja sen toteuttamisorganisaatioksi nimitettiin Nuorisotutkimusverkosto. Selvityksen toteuttamisen aikataulu oli kaksi kuukautta.

Koulukotiselvitykselle asetettiin tehtäväksi tarkastella koulukotien ajankohtaista asemaa muuntuvassa suomalaisessa lastensuojelu- ja koulutusjärjestelmässä kooten ajankohtaista tietoa siitä,

- minkälaisia ovat koulukoteihin sijoitetut nuoret (jaottelu oireiden sekä tuen tarpeen mukaan)
- miten koulukotien tarjoamat palvelut jakautuvat alueellisesti
- miten koulukodit nivELYvät vaativien palvelujen kokonaisuuteen.

Lisäksi selvityksen tehtävänä oli:

- kartoittaa koulukotien keskeiset yhteistyöverkostot
- kuvata koulukotien tarjoamaa kasvatusta, kuntoutusta ja hoitoa
- tarkastella (laitos)koulun merkitystä osana lastensuojelun palveluja
- esittää näkymä siitä, miten koulukotien palvelut olisi tarkoituksenmukaista asemoida tulevilla sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentällä.

Kyseiset tutkimustehtävät sovittiin täytettäväksi siltä osin kuin koulukoti-instituution sisältä oli saatavissa valmista asiakirja-aineistoa, tilastoja ja kokemustietoa niihin vastaamiseksi. Asiakirjojen ja tilastojen lisäksi koin tärkeäksi koulukodeissa työskentelevien johtajien, rehtoreiden ja muiden työntekijöiden kokemustiedon. Seuraavassa luvussa aineistoa ja tutkimuksen toteuttamista kuvaillaan tarkemmin.

Aineisto ja menetelmä

Aineisto

Selvitys käynnistettiin soittokierroksella valtion viiden koulukodin – Lagmansgårdenin, Sairilan, Sippolan ja Vuorelan koulukotien ja Limingan koulutuskeskuksen – sekä kahden yksityisen koulukodin – Nuorten Ystävien Koulukoti Pohjolakodin ja Perhekuntoutuskeskus Lausteen – johtajille. Myös Valtion koulukotien toiminnasta vastaava johtaja sai puhelun. Lisäksi soitin Valtion koulukotien koordinoivalle rehtorille Vuorelan koulukotiin, Pohjolakodin koulun rehtorille sekä Lausteella sijaitsevan Satulavuoren koulun rehtorille. Puhelimessa esitin lyhyesti selvityksen tarkoituksen ja sovinnon haastatteluajat, minkä jälkeen lähetin kaikille tutustuttavaksi haastattelurungon ja informaatiokirjeen (liite 1) sekä haastattelua koskevan sopimuksen. Samalla lähetin listan asiakirjoista ja tilastoista, jotka pyysin joko annettavaksi mukaani haastattelukäynnillä tai lähetettäväksi minulle jälkikäteen. Asiakirja-aineistopyyntö koski koulukotikohtaisia toimintakertomuksia ja tilastoja ajalta 2010–2015, toimintasuunnitelmia ja -strategioita ajalta 2010–2015, tulossopimuksia ajalta 2010–2015, henkilöstösuunnitelmia ajalta 2010–2015 sekä voimassa olevia hoito- ja kasvatusmallien kuvauksia ja toimintaohjeita. Lisämateriaalit on listattu liitteessä 2.

Kolmesta koulukodista toimitettiin käyttöni ajantasaista tietoa nuorten oirekäyttäytymisestä, kun taas osassa koulukoteja tietoja ei ollut helposti saatavilla, eikä selvityksen aikataulu mahdollistanut tietojen odottamista. Koulukotien tilastoissa sijoitusperusteiden määrittely- ja merkintätavat vaihtelevat suuresti. Niistä kolmesta koulukodista, joista tiedot olivat saatavilla, yhdessä tulosyksi oli merkitty vain ensisijainen sijoitusperuste, kahdessa muussa taas syitä oli useita. Käytettyjä käsitteitä ei ollut määritelty ja niiden tulkinta oli vaikeaa. Esimerkiksi ”rajattomuus” on nuoren käyttäytymistä kuvaavana käsitteenä suhteellisen hahmoton, ja siinä missä kaikissa haastatteluissa käytöshäiriöt mainittiin merkittäväksi koulukotinuorten oirekuvaa luonnehtivaksi tekijäksi, vain yhdessä koulukodissa niitä käytettiin tilastointikriteerinä. Yhdessä koulukodissa ei tilastoitu koulunkäyntivaikeuksia, kahdessa tilastoitiin vain kouluikäymättömyys. Yhdessä tilastoitiin ”hatkailu”, kahdessa muussa kirjoitettiin laitoksesta karkaamisesta tai kuljeskelusta. Koska tilastot olivat jo lähtökohtaisesti vertailukelvottomia keskenään, en aikataulusyistä painostanut koulukoteja tuottamaan tarkempia tilastoja käyttöni, vaan operoin saatavilla olevan sekä haastatteluissa saamani tiedon pohjalta. Selvityksessä esitettyjä tilastotietoja lukiessa on muistettava, että ne kertovat vain kolmen koulukodin tilanteesta.

Kaikki yksitoista (11) haastattelua toteutettiin kahden viikon kuluessa syyskuussa 2016, ja Lagmansgårdenin johtajan sekä Valtion koulukotien toiminnasta vastaavan johtajan haastatteluja lukuun ottamatta ne tehtiin koulukotien tiloissa. Samalla pääsin tutustumaan kaikkien koulukotien rakennuksiin ja toimintaan. Johtajien haastatteluista viidessä oli mukana henkilöstön edustajia. Sippolassa haastatteluun osallistuivat johtaja, vastaava ohjaaja ja sosiaalityöntekijä, Vuorelassa johtaja ja psykologi, Limingan koulutuskeskuksessa johtaja

ja sosiaalityöntekijä, Pohjolakodissa johtaja ja erityistyöntekijä ja Perhekuntoutuskeskus Lausteella johtaja ja kehitysjohtaja. Lagmansgårdenin ja Sairilan johtajien, kolmen rehtorin sekä Valtion koulukotien toiminnasta vastaavan johtajan haastattelut toteutuivat yksilöhaastatteluina. Yhteensä yhteentoista haastatteluun osallistui seitsemäntoista (17) henkilöä. Haastateltavat on lueteltu liitteessä 3. Haastattelut noudattivat liitteen 1 runkoa, joka oli lähetetty osallistujille etukäteen. Haastattelut olivat lyhimmillään tunnin ja 40 minuutin ja pisimmillään yli kolmen tunnin mittaisia. Keskipituus oli kaksi tuntia. Haastattelut nauhoitettiin, ja yhteensä haastattelunauhaa kertyi noin 24 tuntia.

Litteroin nauhat lähes sanatarkasti kirjaamatta kuitenkaan kaikkia murremuotoja tai välisanoja sikäli kuin niiden jättäminen pois ei muuttanut lauseiden sisältöä. Haastattelumuistiot lähetettiin osallistujille hyväksyttäväksi mahdollisia korjauksia, selvennyksiä tai poistoja varten. Osallistajat muokkasivat muistioita yllättävän vähän – osa ei lainkaan. Yhteensä yksitoista haastattelumuistiot muodostivat 201-sivuisen aineiston. Jo nauhojen kuuntelun ja litteroinnin yhteydessä tein muistiinpanoja aiheista, jotka toistuivat tiheästi tai harvoin tai olivat muuten merkityksellisiä. Merkitsin muistiin myös asioita, joista ei puhuttu lainkaan. Käsittelyn helpottamiseksi käytin laadulliseen aineiston analyysiin kehitettyä ATLAS.ti-ohjelmaa, mutta työskentelin pääasiassa tulostettujen haastattelumuistiotien avulla yhdistellen sisällönanalyysin ja temaattisen analyysin menetelmiä. Kireästä aikataulusta huolimatta pyrin kaikissa tulkinnoissani eettisesti kestävään ja tutkimuksenteon perusperiaatteita noudattavaan tutkimustyöskentelyyn.

Haastateltavien ja tutkijan positiot

Valinta haastatella koulukodeissa työskenteleviä henkilöitä johtui selvitykselle asetetuista tehtävistä. Koulukotien asemasta ja niiden antamasta hoidosta olisi voinut syntyä erilainen käsitys, jos olisin haastatellut koulukotien asiakkaita, kuten nuoria, heidän vanhempiaan tai kuntien sijoituksista vastaavia viranomaisia. Vastaukset olisivat myös voineet poiketa nykyisestä, jos olisin haastatellut osastojen työntekijöitä ilman johtajien läsnäoloa tai opettajia ilman rehtoreita. Selvityksen tarkoituksena oli kuitenkin tuottaa perustietoa koulukotien asemasta, tehtävästä ja toiminnasta käynnissä olevan reformin käyttöön, minkä vuoksi katsoin johtajilla olevan tiedon täyttävän parhaiten validin informaation kriteerit. Luotan siihen, että aiempiin tutkimuksiin, asiakirja-aineistoon ja tutkijan tulkintaan yhdistettynä haastattelut tarjoavat riittävän laajan näköalan koulukotien tilanteeseen selvitykselle annettuihin tehtäviin vastaamiseksi. Rajaukseen pakottivat myös tutkimusekonomiset reunaehdot, sillä koko selvityksen valmistumisen aikataulu haastatteluiden sopimisesta raportin valmistumiseen oli kahdeksan viikkoa.

Selvitystä tehdessäni jouduin täsmentämään asemaani tutkijana niin suhteessa koulukotien henkilöstöön kuin tämän raportin lukijoihinkin. Lähtökohta-asetelma ei ole ongelmaton. Paitsi että olen lastensuojelun tutkija, olen ollut myös Valtion koulukotien johtokunnan jäsen sen perustamisvuodesta 2011 alkaen. Ensimmäisen nelivuotiskauden toimin varajäsenenä, toisen varsinaisena jäsenenä. Olen ollut mukana päättämässä Valtion

koulukoteja koskevista linjauksista, kuten toimintastrategiasta, organisaatorakenteen uudistuksista ja yksiköiden lakkauttamisista. Tämä kaksoisrooli voidaan tulkita selvityksen arvoa uhkaavaksi heikkoudeksi, jollei sen herättämiä ristiriitoja käsitellä rehellisesti ja todenmukaisesti.

Itselleni kaksoisrooli ei aiheuttanut ylitsepääsemättömiä ristiriitoja. Tutkijanurani aikana olen toistuvasti tehnyt tutkimusta kentällä, jolla itse aktiivisesti toimin. Tämä ei ole estänyt minua olemasta kriittinen ja nostamasta esiin ongelmia ja puutteita, joita lastensuojelun sosiaalityöhön liittyy, mutten myöskään koe hirttäytyneeni yksisilmäiseen kriittisyyteen. Olen pohtinut tutkijan roolia lastensuojelututkimuksessa aiemmin (esim. Pekkarinen 2011; 2015). Nähdäkseni tutkija ei ole koskaan vapaa omista arvolähtökohdistaan, mutta mikäli hän kykenee ne tunnistamaan ja tunnustamaan, irrottautuminen niiden tuloksia vinouttavista vaikutuksista on mahdollista. Tieteenteon maailmassa tämän takaamiseksi on myös mekanismeja. Käytetyt analyysimenetelmät sekä vertaisarviointi vahvistavat osaltaan tulosten validiteettia. Tämä selvitys ei läpikäynyt tieteellistä vertaisarviointia, mutta sen lukivat tohtoritason tutkija, jolla ei ole koulukotisidoksia, koulukotien pitkäaikainen johtaja sekä kolmannen sektorin järjestön kehittämisspäällikkö.

Koska tutkijanpositioni on ristiriitainen, määrittelin sen alusta alkaen mahdollisimman selkeästi. Tutkittaville lähetetyssä informaatiokirjeessä kerroin avoimesti, mistä tutkimuksessa on kysymys ja mitkä tavoitteeni olivat. Itselleni määrittelin annettujen tehtävien lisäksi toisen position. Lähtökohtani analyysille oli paitsi vastata selvityspyynnössä minulle asetettuihin tehtäviin, myös tuottaa selvityksellä esitys, joka parhaiten vastaisi tukea tarvitsevien nuorten ja heidän perheidensä tarpeisiin. Aiemmissa tutkimuksissani olen todennut, että lastensuojelua tarvitsevat lapset ja nuoret jäävät liian usein vaille tarvitsemaansa apua ja joutuvat herkästi niin auttajatahojen kuin muiden instanssien syrjimiksi (Pekkarinen 2010; 2014). Tässä selvityksessä halusin pohtia, miten koulukotien roolia erityisen vankkaa tukea tarvitsevien nuorten auttajana voitaisiin vahvistaa.

Tutkimuksen etiikka

Kaikessa ihmistieteellisessä tutkimuksessa tulee noudattaa tieteenteon eettisiä normeja, jotka on määritelty ja tunnustettu niin kansainvälisessä kuin suomalaisessa tutkijayhteisössä. Lapsia ja nuoria koskevaan tutkimukseen liittyy lisäksi erityisiä eettisiä kysymyksiä (Lagström ym. 2010; Pekkarinen 2015). Tämä selvitys kohdistuu laitoksiin, joissa hoidetaan vaativahoitoisiksi määriteltyjä lapsia ja nuoria. Jo selvityksen tehtävänannossa käytettiin arkaluonteisia käsitteitä. Nuorten ”jaottelu oireiden mukaan” sisältää oletuksen, että lastensuojelun tarpeessa olevia lapsia ja nuoria voitaisiin selkeästi jaotella erilaisiin tyyppeihin ja ryhmiin. Psykososiaalisesti kuormittuneille lapsille on kuitenkin ominaista, että erilaiset kuormitustekijät ovat kasautuneet, ja vaikeudet purkautuvat moninaisin tavoin muodostaen jälleen uusia psykososiaalisesti kuormittavia käytösmalleja, vuorovaikutussuhteita ja elämäntilanteita. Juuri tämä tekee sosiaalisten ongelmien ja niihin liittyvien käytöshäiriöiden tunnistamisen ja hoitamisen vaativaksi

ja moniammatillista osaamista edellyttäväksi. Luokitteluun liittyy determinismin ja leimaamisen riski, joka kenen tahansa ihmisen kohdalla voi olla haitallista ja johtaa itseään toteuttavaan ennusteeseen, itsetunnon ongelmiin ja syrjintään. Erityisen vahingollista kielteisen leiman iskeminen on ihmisiin, jotka ovat muutoinkin haavoittuvassa asemassa, mahdollisesti traumatisoituneita ja vasta rakentamassa omaa sosiaalista identiteettiään – siis kuvaa itsestä suhteessa toisiin. Toivon, että tämän selvityksen voivat lukea myös koulukodeissa kasvaneet tai edelleen kasvavat ihmiset ilman, että he kokevat tulleen leimatuiksi annetuilla oirekuvauksilla.

Tutkimuseettisesti ongelmallinen asetelma on sekin, että selvityksen alullepanossa aktiivisia olleet koulukotien johtajat osallistuivat itsekkin kahteen haastatteluun. Lisäksi olen, kuten sanottu, itse Valtion koulukotien johtokunnan jäsen. Etukäteen pohdin, voivatko osallistujat puhua seurassani avoimesti ja esittää hallintoon tai ohjaukseen kohdistuvaa kritiikkiä. Esittelin itseni selvityksen alusta asti ensisijaisesti tutkijana ja selvityshenkilönä, jonka on pysyttävä objektiivisena myös esitetyn kritiikin suhteen. Lisäksi lähetin litteroidut haastattelumuistiot mahdollisia korjauksia varten tarkistettavaksi ja hyväksyttäväksi kaikille haastatteluihin osallistuneille. Päädyin jo ennen haastatteluita siihen ratkaisuun, etten raportissa merkitse näkyviin haastattelusitaattien puhujia enkä numeroi haastatteluja, mikä mahdollistaisi eri sitaattien yhdistelyn. Jokainen osallistuja suostui nimensä julkaisuun liitteessä ymmärtäen, että pienestä joukosta johtuen heidät saatettaisiin tunnistaa. Kaikesta huolimatta haastatteluiden keskusteluilmapiiri säilyi tulkintani mukaan avoimena ja korjauksia haastattelumuistioihin tuli yllättävän vähän esitetystä – toisinaan voimallisestakin – kritiikistä huolimatta. Avoimuuden merkkinä pidin esimerkiksi sitä, että kritiikkiä esitettiin myös edustamaani tutkija- ja johtokuntaa kohtaan.

Koulukotien nykyrakenne

Ohjaus, hallinto ja valvonta

Koulukoteja on tällä hetkellä toiminnassa seitsemän, joista viisi on valtion alaisia ja kaksi yksityisiä. Tässä luvussa kuvailen lyhyesti sekä Valtion koulukotien että kahden yksityisen koulukodin ohjauksen ja hallinnon rakenteita, ja seuraavissa kappaleissa tarkastelen kunkin yksikön toimintaa yksityiskohtaisemmin.

Kaikkia koulukoteja ohjaavat samat lait kuin muitakin lastensuojelun sijaishuollon yksiköitä. Näistä perustuslaki, lastensuojelulaki sekä laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista ovat tärkeimpiä, mutta myös useat muut lait perusopetuslaista hankintalakiin ohjaavat koulukotien toimintaa. Lastensuojelulaisla määrittellään esimerkiksi lastensuojelulaitosten osastojen lapsi- ja henkilöstömäärät, rajoitustoimenpiteiden käyttö sekä erityisen huolenpidon puitteet. Tämän lisäksi Valtion koulukodeilla on oma lainsäädäntönsä. Laki Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä (1379/2010) tuli voimaan 1.1.2011 ja johti Valtion koulukotien uudelleen organisoitumiseen. Lain ensimmäisessä pykälässä Valtion koulukotien tehtävä määrittellään seuraavalla tavalla:

Valtion koulukodeissa annetaan kasvatusta, hoitoa ja perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta sellaisille lastensuojelulain (417/2007) perusteella sijais- tai jälkihuoltoon sijoitetuille lapsille ja nuorille, joita ei voida tarkoituksenmukaisesti kasvattaa ja hoitaa muussa lastensuojeluyksikössä ja jotka eivät sairautensa vuoksi tarvitse muualla annettavaa hoitoa. Valtion koulukodeissa voidaan antaa myös mielenterveyslaissa (1116/1990) tarkoitettuja mielenterveyspalveluja lukuun ottamatta tahdosta riippumatonta hoitoa.

Lain kirjain korostaa vahvasti koulukotien asemaa paikkana, jossa hoidetaan lapsia ja nuoria, joita ei muualla voida hoitaa. Lisäksi laki tarjoaa mahdollisuuden järjestää niissä mielenterveyslaissa tarkoitettuja mielenterveyspalveluita. Laissa säädetään myös Valtion koulukotien toiminnan ohjauksesta (3. §). Valtion koulukodit toimivat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ohjauksessa, johdossa ja valvonnassa, ja niiden perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta ohjaa Opetushallitus. Laissa määrätään Valtion koulukotien ja vankilan perheosaston johtokunnan asettamisesta, jonka vuoksi koulukotiyksiköissä kautta historian toimineet omat johtokunnat lakkautettiin. Elokuussa 2011 nimitettyyn johtokuntaan kutsuttiin jäsenet ja varajäsenet Opetushallituksen, Kuntaliiton, aluehallintoviraston, keskeisten lastensuojelujärjestöjen ja nuorisotutkimuksen piiristä. Valtion koulukotien hallinnollinen myllerrys ei koskenut vain valtakunnallista johtoryhmää, vaan myös yksiköiden johtoa uudistettiin ja hierarkiaa madallettiin. Valtion koulukodit saivat yhden toiminnasta vastaavan johtajan tammikuussa 2012, ja samalla käynnistettiin toiminnan yhtenäistäminen niin palveluiden sisältöjen ja hinnoittelun kuin organisaatioidenkin osalta. (Valtion koulukotien toimintakertomusyhteenvedo 2011, ks. liite

2.) Kesäkuussa 2011 valmistui tiloja koskeva selvitys, jonka perusteella laadittiin niiden uudistamista koskeva kokonaissuunnitelma (Valtion koulukotien strategialähtöinen tilaselvitys 2011, ks. liite 2). Muutostyö jatkui Valtion koulukotien sisällä. Koulukoteihin nimitettiin koordinoiva rehtori heinäkuussa 2012, ja vuonna 2015 siirryttiin jokaisessa valtion koulukotiyksikössä yhden johtajan malliin. Samalla vanhat apulaisjohtajien virat lakkautettiin, yksiköiden hierarkiaa madallettiin ja asiakastyöhön liittyvää päätösvaltaa siirrettiin osastohenkilöstölle. Valtion koulukodit muuttuivat lyhyessä ajassa suhteellisen autonomisista ja hierarkkisista laitoksista keskusjohtoisen verkoston yksiköiksi. Vuonna 2015 lakkautettiin Harvialan koulukoti ja Lagmansgårdenin koulukoti oli lakkautusuhana. 2010-lukua voidaan hyvällä syyllä kutsua Valtion koulukotien historian merkittävimmäksi muutoskaudeksi.

Samaan aikaan kahdessa yksityisessä koulukodissa tehtiin hallinnon uudistuksia. Perhekuntoutuskeskus Lauste toimii voittoa tavoittelemattoman Perhekuntoutus Lauste ry:n hallituksen alaisuudessa hyvin itsenäisesti. Kuten Valtion koulukotien, myös Lausteen mittava organisaatiouudistus osui 2010-luvulle ja erityisesti vuoteen 2013. Henkilöstörakennetta voimakkaasti muovanneessa uudistuksessa tavoiteltiin matalampaa organisaatiota, jossa vastuu ja päätöksenteko siirtyisivät lähemmäs asiakkaita. Useita erityistyöntekijöiden toimia lakkautettiin ja uusia perustettiin, ja vastuu asiakasprosesseista siirrettiin Lausteen osastojen esimiehille samalla, kun vastuu lasten ja perheiden kanssa tehtävästä työstä siirrettiin ohjaajille. Kuten Valtion koulukodeissa, myös Lausteella pyrittiin lisäämään asiakkaiden kanssa työskentelevien työntekijöiden autonomiaa, mutta samalla organisaation yleistä osaamista lisättiin perheterapeuttien, psykologin, toimintaterapeutin, päihdetyöntekijän ja sosiaalityöntekijöiden avulla. Samaan aikaan Lausteella kehitettiin lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnalle sijoitettava osasto. Suunnittelutyön tuloksena avattiin kaksi psykiatriaan erikoistunutta lastensuojelun sijaishuollon yksikköä Uuteenkaupunkiin yhdessä Salon ja Raision sekä Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin sosiaali- ja terveysalan toimijoiden kanssa. Samanaikaisesti Lausteen Satulavuoren koulussa tehtiin henkilöstörakenteen muutoksia. (Lausteen vuosikertomus 2013, ks. liite 2.)

2000-luku on ollut muutosten aikaa myös Koulukoti Pohjolakodissa. Vuonna 2007 toteutettiin organisaatiouudistus, jonka myötä lastensuojelupalvelut – koulukodin toiminta mukaan lukien – siirtyivät yleishyödyllisen Nuorten Ystävät ry:n alaisuudesta tuolloin perustetun liiketoimintakonserni Nuorten Ystävät Oy:n alaisuuteen yhdessä avo- ja vammaispalveluiden kanssa. Nuorten Ystävien Palvelut Oy:n toimintaa ohjaamaan perustettiin oma hallitus, ja kullekin tulosalueelle nimettiin omat tulosaluejohtajansa. Organisaatiouudistuksen myötä koulukodin yhteyteen kuuluneet oheistoiminnat, kuten maatila, puutarha sekä metalli- ja puuverstas, lakkautettiin. Lakkautuksilla oli vaikutuksia paitsi henkilöstöön myös Muhoksen kunnan elinkeinorakenteeseen. Niin ikään rakenteet, jotka olivat tarjonneet koulukotiin sijoitetuille nuorille mahdollisuuksia vapaa-ajanviettoon, työharjoitteluun ja palkkatyöhön, vähenivät. Koulukodin yhteydessä toimiva Pohjolan koulu jatkoi yhdessä erityiskouluna toimivan Nuorten Ystävien koulun kanssa Nuorten Ystävät ry:n alaisena.

Valtion koulukotien, Lausteen ja Pohjolakodin 2000-lukua luonnehtivat siis merkittävät organisaatiouudistukset, joihin ovat osaltaan ajaneet sijaishuollon kentällä

tapahtuneet muutokset. Vaikka yksityisten toimijoiden merkitys on suomalaisessa lastensuojelun sijaishuollon palvelutuotannossa aina ollut suuri, 1990-luvulla toimintoja yksityistettiin aiempaa voimakkaammin samalla, kun uuden julkisjohtamisen ideologia, voimistuvat vaikuttavuus- ja tehokkuusvaatimukset sekä EU-jäsenyyden myötä julkisia hankintoja koskevat kilpailutusvaatimukset rantautuivat maahan. (Lähdesmäki 2003; Rajavaara 2007.) Valtion koulukotien asemaan vaikuttivat suuresti myös kiinteistöjen hallintaan liittyvät muutokset, kun rakennushallitus muuttui liikelaitokseksi ja koulukodit alkoivat maksaa tiloistaan ja maastaan vuokraa Valtion kiinteistölaitokselle. Vuonna 1995 Valtion koulukodeissa siirryttiin budjettiajasta kustannusvastaavaan toimintaan. Voittoa tavoittelemattomat koulukodit joutuivat uuteen tilanteeseen, johon ne ovat vastanneet hallintorakenteitaan voimallisesti uudistamalla ja Pohjolakodin tapauksessa yhtiöittämällä toimintojaan. Käytännössä kunnat ostavat koulukodeilta sijaishuollon, jälkihuollon ja perusopetuksen palveluita, joista osastohoidon kustannukset katetaan hoitopäivämaksuilla ja koulutoiminta peruskoulun valtakunnallisella rahoituksella sekä kunnilta perittävillä koulupäivämaksuilla. Toisin kuin Perhekuntoutuskeskus Lausteella ja Koulukoti Pohjolakodilla, Valtion koulukodeilla on turvanaan valtion talousarvion määräraha, jota voidaan käyttää oppilashoitopaikka- ja koulupaikkakysynnän vuosittaisen vaihtelun tasaamiseen sekä toiminnan sisällölliseen kehittämiseen ja tutkimukseen. 2010-luvulla määräraha on kulunut kokonaisuudessaan tappioiden paikkaamiseen, ja myös yksityisissä koulukodeissa tilanne on ollut haastava. Koulukodit joutuvat kilpailemaan hinnoilla tilanteessa, jossa toiminnan kehittäminen, henkilöstön jaksaminen ja lisäkoulutusvaatimukset, tilojen ylläpito ja tarkoituksenmukaisuus sekä oppilaiden tarpeet edellyttäisivät kaikki huomattavia taloudellisia panostuksia.

Samalla ohjaukseen on tullut uusia ulottuvuuksia. Haastateltavat kokivat, että viime vuosina kunnat ovat niin kilpailutusten kautta kuin yksittäisten asiakkaiden asioissa puuttuneet hanakasti koulukotien kasvatuksen ja hoidon sisältöihin. Vaikka yhteistyötä sijoittavien kuntien sosiaalityöntekijöiden kanssa on tehty kautta historian, tilanteen koetaan muuttuneen tiukempaan suuntaan. Muutoksen arvellaan liittyvän niin lainsäädännön muutoksiin, oikeusturvanäkökulman vahvistumiseen, kilpailutuksen mahdollistamaan vaatimustason nousuun, sosiaalityöntekijöiden sukupolven vaihtumiseen kuin koulukotien julkiseen maineeseen. Ohjauksen kiristymiseen suhtaudutaan ymmärtäväisesti ja kärsivällisesti, vaikka se aiheuttaa turhautumista.

Joka vuosi joudumme miettimään, kun kunnat tekevät tarkastuskäyntejä ja heillä on joka vuosi joku uusi vaatimus, joka nimenomaan yleensä liittyy rajoitustoimenpiteisiin. (--) Välillä tuntuu, että mikään ei riitä. Yhtäältä halutaan sijoittaa tänne tosi tiukkaan paikkaan, mutta sitten kuitenkin ei saisi rajoittaa.

Kuntien rooli ei ole vahvistunut vain ohjauksessa, vaan myös kuntien viranomaisten suorittama valvonta on lisääntynyt. Sosiaalityöntekijät käyvät koulukodeissa säännöllisesti tapaamassa sijoitettuja lapsia suunnitelmanteon yhteydessä, ja suurten kaupunkien sosiaalivirastojen työntekijät tekevät laitoksiin erillisiä tarkastuskäyntejä. Haastatteluisia valvontaa pidettiin myönteisenä asiana, ja vaikka siihen vastaaminen on työlästä, se kat-

sotaan osaksi koulukotityötä. Sen sijaan jotkin ulkopuolelta tulevat vaatimukset herättävät kysymyksen tarkoituksenmukaisuudesta. Esimerkiksi koulukotien tiloille on tarkat määräykset, joiden toteutumista valvotaan myös kuntien kilpailutuksissa. Määräysten noudattaminen voi johtaa huomattaviin kustannuksiin ja turhauttaviinkin tilanteisiin yli satavuotiaissa rakennuksissa.

Tilojen mitoituksia ohjataan myös ulkoapäin. Noudatimme Valviran ohjetta, että huoneen on oltava 12 neliötä, joten teimme kaikille 10 neliön huoneille sellaisen laajennuksen, että saimme tilaksi 12. Vaan tällä hetkellä se ei kai olekaan niin tarkkaa, että huoneen on oltava 12 neliötä. Joudumme jatkuvasti taipumaan ja miettimään, että mikä on se järkiperuste vaikkapa nyt sille 12 neliön huoneelle.

Kuntien lisäksi koulukotien toimintaa valvovat aluehallintovirastot ja eduskunnan oikeusasiamies sekä Valtion koulukoteja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Suomen aluehallintovirastoista ja eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta saadun suullisen tiedon mukaan tarkasteltavana olevissa seitsemässä koulukodissa ei selvityksen kirjoittamisen aikaan ollut käynnissä ulkopuolisesta kantelusta johtuvaa valvonta- tai selvitysmenettelyä².

Koulukotiyksiköt

Valtion koulukodit

Valtion koulukodit ovat julkaisseet vuoteen 2020 yltävän yhteisen strategian, jossa koulukotien tehtäväksi kerrotaan sellaisten nuorten hoito, joita koulu ja aikaisemmat lastensuojelun tai lasten- ja nuorisopsykiatrian tukitoimet eivät ole riittävästi kyenneet auttamaan. Strategian mukaan koulukotiin sijoitettaessa nuoret ovat tilanteessa, joka jatkuessaan voisi johtaa mielenterveys- tai päihdeongelmiin ja syrjäytymiseen aikuisena. Koulukodin arvoiksi strategiassa kerrotaan usko ihmisen kehittymiseen ja kykyyn oppia kantamaan vastuuta elämästään ja teoistaan, osallisuus ja yhteistyö, turvallisuus sekä ammatillisuus ja ammattietiikka. Lisäksi kaikilla Valtion koulukodeilla on erilliset toiminnan kuvauksensa, jotka sisältävät arvoiksi ja periaatteiksi tulkittavia muotoiluja.

Viipuriin jo 1800-luvun alkupuolella perustettu Kylliälän kasvatuslaitos siirrettiin toisen maailmansodan vuoksi vuonna 1945 Oulun lähelle Liminkaan, missä sen päärakennus valmistui vuonna 1957. Tuolloin Kylliälän koulukodiksi nimettyyn laitokseen sijoitettiin 1990-luvulle asti ainoastaan poikia. Nimensä koulukoti vaihtoi **Limingan koulutuskeskukseksi** vuonna

2 Soitin Etelä-Suomen, Itä-Suomen, Lounais-Suomen, Länsi- ja Sisä-Suomen sekä Pohjois-Suomen aluehallintovirastoihin ja eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan viikoilla 42 ja 43. Koulukoti Pohjolakodissa on käynnissä kolme eduskunnan oikeusasiamiehen omasta aloitteesta käynnistynyttä selvitystä, muttei ulkopuolisesta kantelusta käynnistynyttä menettelyä.

1993 ja avasi vuonna 1994 ovensa myös tytöille. Limingassa on 30 paikkaa, ja vuonna 2015 henkilöstön määrä oli 63. Osastoista neljä on tehostetun hoidon osastoja, kaksi erityisen huolenpidon osastoja, ja lisäksi laitoksessa toimii itsenäistymisharjoitteluosasto. Limingan tulos on pääsääntöisesti ollut kustannusvastaava ja paikkojen täyttöaste korkea. Laitoksella on käytössään oma puolipäiväinen psykiatri. Limingan henkilöstö on valtion koulukodeista keski-ikältään nuorinta, sillä 79 prosenttia henkilöstöstä on alle 45-vuotiaita, mutta yli viiden vuoden kokemus alalta on silti 80 prosentilla työntekijöistä (Valtion koulukotien ka.³ 71 %). Sijoitusten keskimääräinen pituus on Limingassa muita valtion koulukoteja jonkin verran lyhyempi – 18 kuukautta – johtuen todennäköisesti kahdesta erityisen huolenpidon osastosta, joilla sijoitusajat ovat muita osastoja lyhyempiä. Limingan koulutuskeskusta luonnehtii valtakunnallisuus, sillä sinne tullaan niin Etelä-, Länsi-, Keski-, Itä- kuin Pohjois-Suomesta; painopiste on pääkaupunkiseudulla, Länsi-Suomessa sekä Oulun seudulla. Limingan sijainti on etäinen, mutta julkisin kulkuyhteyksin tavoitettavissa. 2000-luvulla Limingassa on tehty rakenteellista ja sisällöllistä kehittämis- ja laadunvarmistustyötä. Koulutuskeskus otti ensimmäisenä käyttöön IMS-laadunhallintajärjestelmän, ja sillä on ISO 9001 -laatusertifikaatti sekä työ- ja turvallisuusjohtamisen laatusertifikaatti OHSAS 18001. Koulukoti on ohjannut muita Valtion koulukoteja laatu- ja mallintamistyössä, ja kaikissa niissä on nykyään käytössä IMS-järjestelmä. Viime vuosina Limingan koulutuskeskuksen toimintaa on vaikeuttanut rakennusten heikkokuntoisuus, minkä vuoksi alueelle on valmistumassa uudisrakennus.

Mikkelissä sijaitseva **Sairilan koulukoti** on syntynyt kahden koulukodin yhdistyttyä. Jo vuonna 1875 perustettu Koivikon koulukoti liitettiin vuonna 2000 hallinnollisesti vuonna 1962 perustettuun Sairilan koulukotiin. Vuodesta 2000 vuoteen 2014 Koivikko ja Sairila muodostivat Kasvun Yhteisöt -nimisen yksikön, joka siirtyi vuonna 2014 uudistettuihin tiloihin ja muutti nimensä Sairilan koulukodiksi. Samalla koulukodin paikkamäärä vuosien 2011 ja 2015 välillä vähentyi 49:stä 35:een ja henkilöstön määrä tippui 96:sta 76 henkilöön. Sairilan koulukodissa on kolme viisipaikkaista pitkäaikaisosastoa, kaksi nelipaikkaista ja henkilöstöresurssiltaan vankempaa vaativan pitkäaikaisen hoidon ja kasvatuksen osastoa, nelipaikkainen erityisen huolenpidon osasto Jarru sekä Valtion koulukodeista ainoana nelipaikkainen perhekoti. Lisäksi koulukodilla on nelipaikkainen itsenäistymisosasto. Pitkäaikaisen hoidon osastoilla tytöt ja pojat asuvat pääsääntöisesti erikseen. Sairilan henkilöstöstä 89 prosenttia on tehtävänsä muodollisesti päteviä (Valtion koulukotien ka. 82 %), 80 prosentilla on yli viiden vuoden kokemus alalta (ka. 71 %) ja henkilöstön vaihtuvuus on valtion koulukotien matalin (2,6 % vs. ka. 11 %). Sijoitusten kesto Sairilan pitkäaikaisosastoilla on yli kaksi vuotta, mutta vaihteluväli on suuri. Sairilan koulukodin koulua käy 1–3 koulupaikkalaista vuodessa. Sairilaan tullaan pääasiassa Etelä-Suomen suurista ja keskikokoisista kaupungeista sekä Itä-Suomen kunnista. Sijainti on etäinen ja maaseutumainen, mutta julkisten kulkuyhteyksien päässä. Sairilan 2000-lukua on määrittänyt organisaatiouudistus, joka on siirtänyt toiminnan konkreettisesti uusiin

3 Keskiarvolukuihin ei ole laskettu vuonna 2015 toimintansa koulukotina lopettaneen Harvialan koulukodin lukuarvoja.

tiloihin, johtanut johtajavaihdokseen ja merkinnyt suuria muutoksia henkilöstörakenteessa ja toiminnan sisällössä. Merkittävät tilainvestoinnit ovat rasittaneet koulukodin taloutta, joka vuonna 2015 oli kuitenkin tavoitteiden mukainen.

Vuorelan koulukoti perustettiin jo vuonna 1893 tyttöjen kasvatustalokseksi Vihtiin Hiidenveden rannalle. Rakennuksen pihapiirissä vaalittiin esteettisiä ja kulttuurisia arvoja laitoksen perustajan Hanna Hernbergin vaikutuksesta. 1980-luvulla koulukoti alkoi vastaanottaa myös poikia. Vuorelan kiinteistöt ovat vanhoja ja osin museoviraston suojelema. Vuorelassa on 26 paikkaa ja 45 työntekijää kolmella tytöille ja yhdellä pojille tarkoitettulla osastolla sekä itsenäistymisasuntoja. Yksikössä ei ole erityisen huolenpidon osastoa, mutta uudisrakennuksen suunnittelu sellaisen perustamiseksi on aloitettu. Vuorelan koulukoti ohjaa ja tukee Vanajan vankilassa sijaitsevan perheosaston lastensuojelutyötä, ja Vuorelan koulukotikoulun rehtori toimii kaikkien Valtion koulukotikoulujen koordinoivana rehtorina. 2010-luvulla Vuorelan tulos pysyi pääsääntöisesti tavoitellun mukaisena, mutta vuoden 2014 syksyllä paikkakyselyissä tapahtunut notkahdus käänsi talouden tappiolliseksi. Henkilöstön pätevyys on Vuorelassa Valtion koulukotien korkein – 96 prosenttia henkilöstöstä on muodollisesti pätevää (Valtion koulukotien ka. 82 %) – mutta miespuolisten työntekijöiden rekrytointi on ollut Vuorelan haasteena: miesten osuus on vain 28 prosenttia (ka. 47 %). Sijoitusten kesto on Vuorelassa noin kaksi vuotta, ja Vuorelan koulu on vuodesta 2014 alkaen vastaanottanut koulupaikkalaisia, joskaan heidän määränsä ei ole merkittävä. Vuorelaan tullaan pääasiassa pääkaupunkiseudun suurista kaupungeista ja Etelä-Suomen keskikokoisista kaupungeista. Yksikkö sijaitsee lyhyen matkan päässä kasvukeskuksista, mutta kuitenkin maaseutumaisella alueella. Viime vuosina Vuorelan koulukodissa ei ole tehty merkittäviä rakenteellisia uudistuksia. 2000-luvun alkupuolta leimasi voimakas sisällöllinen kehittäminen, kun taas 2010-luku on ollut Valtion koulukotien yleisten rakenteellisten muutosten sekä taloudellisen ohjauksen aikaa.

Entinen Östensön turvakoti, nykyinen **Lagmansgårdenin koulukoti** on sijainnut entisen laamannin maatilalla Pedersören kunnassa vuodesta 1901 alkaen. Koulukotiin on alusta asti sijoitettu ruotsinkielisiä poikia ja 1990-luvulta alkaen myös tyttöjä. 2000-luku on ollut Lagmansgårdenille niin kiinteistöjen, sijoitusmäärien kuin talouden kannalta vaikeaa aikaa. Koulukodin uusin rakennus on vuodelta 1938. Vanhaksi käyneiden tilojen peruskorjauksia on lykätty, ja niiden huono kunto on vaikeuttanut koulukodin toimintaa oleellisesti. Tilojen uudistustarpeiden on arvioitu vaativan 3–7 miljoonan euron investointeja. Lisäksi Lagmansgårdenin tilannetta vaikeuttavat henkilöstön matala pätevyystaso (64 % vs. ka. 82 %) ja syrjäinen sijainti, jotka ovat heikentäneet sen asemaa suurten kaupunkien kilpailutuksissa. Ruotsinkielisiä nuoria on ollut sijoitettuna vain kahdesta viiteen vuosittain, ja muidenkin nuorten sijoitukset ovat olleet vähäisiä. Lagmansgårdenin osastot on jaettu tyttöjen ja poikien osastoihin, ja koulukodissa on 18 paikkaa. Käyttöaste on 2010-luvulla ollut joka vuosi noin neljänneksen tavoitteita matalampi ja taloudellinen tulos sitä myöten heikko. Lagmansgårdenissa työskenteli vuonna 2015 33 henkilöä, mutta pätevän henkilöstön osuus oli vain 64 prosenttia (ka. 82 %) ja lähtövaihtuvuus 36,4 prosenttia (ka. 11 %). Keväällä 2016 Valtion koulukotien johtokunta teki päätöksen toiminnan lakkauttamisesta, mutta sosiaali- ja terveystieteiden

vaatimuksesta toimintaa jatkettiin syksyllä 2016. Lagmansgårdeniin on 2010-luvulla tultu pääsääntöisesti Helsingistä, Pietarsaaresta ja Espoosta. Yksittäisiä nuoria on tullut Etelä- ja Länsi-Suomen läänien kaksikielisistä kunnista sekä Ahvenanmaalta.

Vuonna 1909 toimintansa aloittanut **Sippolan koulukoti** sijaitsee Kouvolassa Sippolan kirkonkylässä. Sippolan koulukodissa on 33 paikkaa, ja vuonna 2015 henkilökunnan määrä oli 53. Sippolassa on kaksi osastoa, itsenäistymiskoti sekä erityisen huolenpidon osasto. Tytöt ja pojat ovat erillisillä osastoilla. Sippolan taloudellinen tulos on 2010-luvulla ollut hyvä, ja osastojen käyttöasteet ovat pysyneet tavoitteiden mukaisina. Henkilöstön pätevyysaste on jonkin verran muita Valtion koulukoteja matalampi (72 % vs. 82 %), mutta henkilöstön vaihtuvuus on erittäin vähäistä (3,8 % vs. 11 %) ja henkilöstön työtyytyväisyys on Valtion koulukotien korkein. Sippolassa sijoitukset ovat keskimäärin yli kahden vuoden pituisia, mutta pituuksissa on huomattavaa vaihtelua. Sippolaan tullaan useimmiten Helsingistä tai lähikaupungeista Kotkasta, Haminasta ja Lahdesta. Yksikkö sijaitsee pienessä taajamassa kohtuullisen matkan päässä Kymenlaakson keskisuurista kaupungeista. 2010-luvulla Sippolassa ei kaikkia Valtion koulukoteja koskevien hallinnollisten uudistusten ja Sippolan perhekotien lakkauttamisen lisäksi ole ollut merkittäviä rakenteellisia uudistuksia.

Perhekuntoutuskeskus Lauste

Perhekuntoutuskeskus Lauste sijaitsee Turussa Lausteen kaupunginosassa. Alun perin punaorpojen lastenkodiksi perustettu laitos siirtyi 1930-luvulla hoitamaan ns. pahantapaisia poikia. Turun kaupungin levittäytyessä laitoksen ympärille se on siirtynyt maaseutumaisesta ympäristöstä keskelle taajamaa. Lausteen sijaishuollon yhdeksällä osastolla⁴ on yhteensä 59 paikkaa ja itsenäistyvien nuorten osastolla yhteensä 10 paikkaa. Osastoista seitsemän sijaitsee Lausteella. Näistä yksi on vastaanotto-osasto, kaksi vaikeasti käytöshäiriöisille suunnattuja osastoja, yksi päihdehoitoa ja -kuntoutusta tarjoava osasto, yksi erityisen huolenpidon osasto ja yksi itsenäistyvien nuorten osasto. Lisäksi Lausteella on itsenäistymisasuntoja. 2010-luvulla Lauste on perustanut Uuteenkaupunkiin kaksi psykiatriseen osaamiseen erikoistunutta lastensuojelun sijaishuollon osastoa. Lausteen liikevaihto on kasvanut kymmenen vuoden ajan, ja talous on pysynyt suhteellisen vakaana. Aivan viime vuosina haasteita ovat tuottaneet kuntien heikon taloudellisen tilanteen lisäksi budjetoitua suuremmat henkilöstökustannukset sekä uusien palveluiden käynnistäminen.

Lausteella tuotetaan sijaishuollon lisäksi muitakin lastensuojelupalveluita, kuten perheiden arviointia ja kuntoutusta, avohuollon palveluita ja asiantuntijapalveluita. Laitoksen yhteydessä toimiva Satulavuoren koulu palvelee myös ulkopuolelta tulevia oppilaita. Vuonna 2015 aktiivisessa työsuhteessa oli 175 työntekijää. Näistä 52 prosenttia oli sijais- ja jälkihuollon ja erityisen huolenpidon yksiköissä, 20 prosenttia koulussa ja loput avohuollon sekä asiantuntijapuolen tehtävissä. Henkilöstöstä 95 prosenttia oli tehtävänsä muodollisesti pätevää. Lausteella sijoitusten pituus on pitkään ollut keskimäärin 1,5

4 Perhekuntoutuskeskus Lausteen ja Koulukoti Pohjolakodin sisällä toimivia yksiköitä kutsutaan raportissa selkeyden vuoksi ”osastoiksi”, jotta ne eivät sekoittuisi Valtion koulukotien yksiköiden kanssa.

vuotta, joskin sijoitusten pituuden vaihtelu tekee keskiarvosta heikon mittarin. Lauste sijaitsee keskellä kasvukeskusta, ja koulukotiin tulee lapsia koko Etelä- ja Länsi-Suomen alueelta painopisteen ollessa lähikunnissa ja -kaupungeissa.

Perhekuntoutuskeskus Lausteella 2010-lukua ovat luonnehtineet toiminnan sisällön voimakas kehittäminen sekä vaikuttavuusstrategian suunnittelu hoidon laadun parantamiseksi. Lausteen kotisivuilla keskuksen tehtäväksi kerrotaan peruskouluopetuksen antaminen, itsenäistyvän nuoren tukeminen sekä monipuolisen avun tarjoaminen intensiivistä tukea tarvitseville perheille. Lausteen toimintaperiaatteet lähetettiin erillisenä tiedostona. Periaatteiksi kerrotaan asiakkaan arvostaminen ja kuunteleminen, suunnitelmallinen toiminta, perheen tukeminen kasvatustehtävässä, onnistumisen edellytysten luominen moniammatillisen työskentelyn avulla, kuntoutuksen edellytyksenä oleva läsnäolo sekä turvallisen ympäristön luominen. Erillisissä dokumenteissa kuvataan niin ikään eri osastojen toimintaperiaatteet ja toiminnan sisällöt.

Koulukoti Pohjolakoti

Koulukoti Pohjolakoti sijaitsee Pohjois-Pohjanmaalla Muhoksen kunnassa. Koulukodin historia ulottuu vuoteen 1915, ja aina 1960-luvulle asti kasvatusta perustui laitostallisiin. 1960-luvulla tapahtuneen johtajavaihdoksen jälkeen koulukoti ryhtyi kuitenkin aktiivisesti kehittämään perhekotimallia, joka otettiin vaiheittain käyttöön 1970-luvun kuluessa ja levisi myös muihin koulukoteihin. Enimmillään Pohjolakodissa oli yksitoista perhekotia, mutta 1990-luvun kuluessa sijoitettujen nuorten haastavuus alkoi käydä perhekotivanhemmille liian raskaaksi. Tällä hetkellä toiminnassa on edelleen kolme perhekotia, joissa on yhteensä 17 paikkaa. Lisäksi toiminnassa on kaksi sijaishuollon osastoa, kaksi sijaishuollon erityisosastoa sekä erityisen huolenpidon osasto. Kaikkien osastojen yhteydessä toimii tukiasuntoja itsenäistyville nuorille. Yhteensä Pohjolakodissa on tilaa 48 nuorelle, ja osastot ovat osastotyyppistä riippuen joko vain tytöille, vain pojille tai molemmille tarkoitettuja. Pääsääntöisesti Pohjolakodin käyttöaste on ollut hyvä. Kuten useissa muissakin koulukodeissa, koettiin Pohjolakodissa vuonna 2014 huomattava asiakasmäärien notkahdus ja talouden tasapainottamiseksi yhdistettiin kaksi erityisen huolenpidon yksikköä. Pohjolakodin tilannetta vaikeutti entisestään heinäkuussa 2015 tapahtunut perhekotiohjaajan murha, joka edellytti mittavia panostuksia nuorten tukemiseen ja henkilöstön työkyvyn ylläpitämiseen.

Koulukoti Pohjolakodissa sijoitusten keskipituus oli pitkään 1,5 vuotta, mutta viime aikoina sijoitukset ovat lyhentyneet jopa puoleen vuoteen. Pohjolakoti sijaitsee melko etäällä kasvukeskuksista, mutta nuoria sijoitetaan sinne kaikkialta Suomesta. 2010-luvulla Pohjolakodin hallinnossa ovat tuntuneet yhtiöittämiseen liittyneet organisaatio- ja toimintatapojen muutokset, taloudelliset paineet sekä koulukodissa tapahtunut tragedia. Koulukoti Pohjolakodin kotisivuilla koulukodin tehtäväksi kerrotaan tiiviin huolenpidon ja kokonaisvaltaisen kasvatuksen sekä kuntoutuksen tarjoaminen haasteellisesti oireileville nuorille. Kotisivuilla todetaan, että turvallinen kasvuympäristö ja selkeät rajat perustuvat koulukodin aikuisten läsnäoloon ja yksilölliseen sijaishuoltoon. Kotisivujen mukaan koulukodissa keskitytään kasvua ja kehitystä jarruttavien haasteiden selättämiseen ja nuorten tukemiseen arjen taidoissa sekä omien vahvuuksien löytämisessä. Sivulla

korostetaan moniammatillisuutta ja osaamista, oman koulun merkitystä, jälkihuoltoa ja itsenäistymisen tukemista sekä osallisuutta ja yhteyttä vanhempiin. Lisäksi kuvataan erikseen kunkin osaston toimintaperiaatteet ja toiminnan sisällöt.

Yhteenveto

Selvityksessä tarkasteltavat seitsemän koulukotia ovat kaikki lastensuojelun sijaishuollon laitoksia, joita ohjaavat samat lainsäädännön määrittämät puitteet. Koulukodit poikkeavat toisistaan kuitenkin organisaatorakenteen, hallinnon ja rahoituksen suhteen. Seitsemästä koulukodista viisi kuuluu Valtion koulukoteihin, joita koskee oma lakinsa. Tämä laki määrittelee Valtion koulukodit sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön puitteissa toimivan Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) alaisiksi sekä säätää Valtion koulukotien johtokunnan toiminnasta ja valvonnasta. Valvonnasta vastaa THL yhdessä aluehallintovirastojen ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa. Näistä viimeksi mainitut vastaavat niin ikään kahden yksityisen koulukodin valvonnasta.

Valtion koulukotien toimintaa johtaa yhteinen johtokunta, ja kahdella yksityisellä koulukodilla on omat hallitusmuotoiset johtamisrakenteensa. Yksittäisten koulukotien operationaalinen johto, henkilöstön määrä ja koulutus sekä osastojen rakenne muistuttavat yllättävän paljon toisiaan. Henkilöstö on muodollisesti pätevää, mutta pätevän ja sopivan henkilöstön rekrytointi on ajoittain vaikeaa. Yhteistä koulukodeille on, että niissä kaikissa toimii oman opetuksen järjestämisluvan puitteissa erityistä tukea tarjoava peruskoulu, jolla on oikeus antaa myös lisäopetusta. Valtion koulukodit ja yhdistystaustainen Perhekuntoutuskeskus Lauste pyrkivät toiminnassaan kustannusvastaavuuteen, kun taas Pohjolakodin toiminnasta vastaava Nuorten Ystävät ry on yleishyödyllinen yhdistys, joka on yhtiöittänyt palvelutuotantonsa. Kaikkien koulukotien rahoitus muodostuu kunnilta perittävistä osastotyypeittäin määräytyvistä vuorokausikohtaisista hoitomaksuista ja koulujen rahoitus peruskoulun valtakunnallisesta rahoituksesta sekä kunnilta perittävistä koulupäivämaksuista. Selvityksessä mukana olevat koulukodit ovat sijainneet samoilla paikkakunnilla ja samoissa päärakennuksissa kymmenien vuosien ajan, ja tilojen ylläpito edellyttää jatkuvia investointeja. 2000-luku on kaikissa koulukodeissa ollut kiivaan kehittämisen ja organisaatiouudistusten aikaa. Yhteistä koulukodeille ovat 2010-luvulla koetut taloudelliset haasteet, jotka ovat seurausta sijoitusmäärien äkillisestä vähentymisestä.

Koulukotien nuoret

Nuorten taustat

Koulukodeista pyynnöstäni toimitettujen tilastojen ja haastatteluiden perusteella eri koulukoteihin sijoitettujen nuorten taustat ja oireet näyttävät hyvin samanlaisilta. Yleistä on, että samalla nuorella on yhtäaikaisesti useamman tyyppisiä käytösongelmia tai kuorittavia taustatekijöitä. Käytöshäiriö-määritelmän vähäinen käyttö tilastoissa kertonee ilmiön moninaisuudesta ja toisaalta psykiatrisen diagnosoinnin vaikeudesta. Suomessa käytössä olevassa ICD-10-tautiluokituksessa käytöshäiriö kuvataan 23 diagnostisen kriteerin kautta ja jaetaan viiteen erilaiseen luokkaan (Pihlakoski 2011). Koulukotien omissa tilastoissa kirjattiin käytöshäiriön sijaan sitä ilmentäviä oireita, kuten päihteiden käyttöä, aggressiivisuutta ja karkailua. Lehto-Salon (2011) tutkimuksessa 76 prosenttia tutkituista koulukotiin sijoitetuista nuorista sai käytöshäiriödiagnoosin. Tässä tutkimuksessa mukana olleessa koulukodissa, jossa käytöshäiriötä tilastoitiin, se mainittiin oireeksi 70 prosentille sijoitetuista nuorista. Haastatteluissa kuitenkin korostettiin, että koulukoteihin sijoitettavia nuoria kuvaa ennen kaikkea moniongelmaisuus. Ongelmista yleisimpiä tilastoissa ja haastatteluidenkin perusteella ovat päihteiden käyttö, karkailu ja kuljeskelu, koulunkäynnin vaikeudet ja koulua käymättömyys, psyykkiset ongelmat, rikokset sekä aggressiivisuus, joka ilmenee niin toisiin kohdistuvana väkivaltaisuuksena kuin itsetuhoisuutena.

On koulunkäyntivaikeuksia, mielenterveysongelmia ja psykiatrisen hoidon jaksoja sekä kontakteja. (--) Päihteet ja käytöshäiriöt ovat yleisimpiä piirteitä. Karkailu on nykyajan trendi eli lapset eivät pysy sijaishuoltopaikoissaan ja jossain kohtaa joudutaan sitten katkaisemaan sijoitus, joka ei onnistu. Nämä tekijät ovat yleensä kumuloituneet siten, että samalla nuorella on useampia oireita.

Ongelmien moninaisuuden mantra ei auta lukijaa ymmärtämään sitä nuorten ryhmää, jonka kanssa koulukodeissa työskennellään. Haastatteluissa kuvattiin nuorten ongelmien taustoja, käyttäytymisen muotoja sekä erityisiä haasteita monipuolisesti. Yleisesti ottaen useimmilla koulukotiin sijoitetuista nuorista on taustallaan jonkinasteisia koulunkäynnin vaikeuksia. Yleisin tilastoissa ja haastatteluissa mainittu ilmiö on päihteiden käyttö, joka tilastoja toimittaneissa koulukodeissa oli ensisijainen sijoittamisen syy noin kolmanneksella nuorista, mutta ilmeni muiden oireiden yhteydessä jopa 80 prosentilla. Tulos saa tukea asiakirja-aineistoihin perustuvasta tutkimuksesta, jossa päihdeongelma todettiin 55 prosentilla koulukotiin sijoitetuista nuorista (Kitinoja 2005). Varsinainen päihdehäiriö diagnosoitiin Lehto-Salon (2011) tutkimuksessa 39 prosentilla koulukodeissa tutkituista nuorista. Koulukotiin sijoitettujen nuorten tapauksessa huumausaineet ovat vakiintuneet alkoholin rinnalle ja tuovat mukanaan lieveilmiöitä, kuten rikollisuutta ja tarttuvia tauteja.

Tällä hetkellä yksi osa – karkeasti arvioiden noin neljäsosa – nuorista on päihteiden kanssa vahvasti tekemisissä, ja päihteillä tarkoitan nimenomaan huumeita. Uusi trendi on se, että meillä on myös suonensisäisesti käytäviä. Aineita on laidasta laitaan. Kovat huumeet ovat tulleet kuvaan noin viimeisen vuoden aikana. (–) Siihen liittyy myyntiä ja nämä nuoret ovat mukana semmoisessa bisneksessä.

Suonensisäisten huumeiden käytön myötä on havahduttu verikontaktin riskiin asiakkaan ja työtä tekevän aikuisen kesken.

Päihdeongelman vaikeutumisesta oltiin koulukodeissa yhtä mieltä. Vaikka päihteiden koettiin aina olleen osa koulukotiin sijoitettujen nuorten kertomusta, suonensisäisten huumeiden käyttöä pidettiin suhteellisen uutena ja yleistyvänä ilmiönä.

Päihteiden käytön rinnalla yleisimmiksi ongelmiksi mainittiin psyykkiset oireet. Yksiselitteistä näkemystä niiden yleistymisestä ei kuitenkaan ollut. Osa haastateltavista koki psyykkisesti oireilevien nuorten lisääntyneen merkittävästi, kun taas osa totesi, ettei psyykkisiä oireita ole aiemmin osattu tunnistaa ja nimetä. Tilastoissa psyykkiset oireet mainittiin ensisijaisena syynä sijoitukselle vain noin 15 prosentin kohdalla, mutta yhdessä muiden oireiden kanssa niitä ilmeni 40 prosentilla sijoitetuista nuorista. Psyykkisiä ongelmia käsiteltäessä on tärkeää tehdä ero tulkinnallisten ja diagnosoitujen mielenterveyden häiriöiden välillä ja muistaa, että koulukoteihin sijoitettuja nuoria luonnehtii samanaikaissairastavuus, mikä osaltaan vaikeuttaa psyykkisten oireiden erottamista ja tunnistamista. Erityisesti käytöshäiriöt, päihdehäiriöt ja mielialahäiriöt esiintyvät yhtä aikaa. (Lehto-Salo ym. 2002.) Aiemmissä tutkimuksissa psykiatristen häiriöiden esiintyvyys ja kirjo koulukotiin sijoitettujen nuorten keskuudessa onkin ollut erittäin runsas, ja jopa 89 prosentilla on todettu jokin psykiatrinen häiriö (Lehto-Salo 2011). Erityisesti kasvaneen psykoosiriskin ja poikien masennuksen on todettu jäävän koulukotien työntekijöiltä huomaamatta (Manninen 2013). Useammassa haastattelussa kiinnitettiin kuitenkin huomiota työntekijöiden lisääntyneeseen kykyyn tunnistaa erilaisia psyykkisiä oireita tai hakea vastausta ongelmakäyttäytymiseen psykiatristen selitysmallien kautta.

Muutaman viime vuoden aikana on käyty paljon keskustelua siitä, että tämän hetken lapset ovat yhä vaativampia ja yhä vaikeammin oireilevia. Istuttiin epämuodollisesti ja epävirallisesti muutaman työntekijän kanssa alas jokin aika sitten. Ollaan tultu muutama vuosi ennen vuosituhannen vaihdetta tälle alalle kaikki, ja ruvettiin käymään läpi sellaisia keissejä, jotka ovat meille yhteisiä siltä ajalta. Ja kyllä me aika vahvasti tulimme siihen lopputulemaan, että asiakkaiden ongelmat eivät ole kovinkaan paljon muuttuneet, mutta meidän suhtautuminen, meidän tapa ja meidän yritys ymmärtää, mistä tässä on kysymys ja pilkkoa sitä pienempiin osiin, on lisääntynyt.

Lähes kaikki haastatellut kokivat oireiden muuttuneen haastavammiksi. Nuorten käytöstä kuvattiin avoimen aggressiiviseksi, itsetuhoiseksi ja voimakkaan ahdistuneeksi. Ympäristöön tai itseen kohdistuva väkivalta toistui haastatteluissa jopa arkisena ilmiö-

nä, mihin on kiinnitetty huomiota myös aiemmissa koulukotitutkimuksissa. Väkivalta normalistuu osaksi koulukodin arkea myös nuorten puheessa (Honkatukia ym. 2004).

Haastatteluissa pohdittiin sitäkin, ohjautuvatko psyykkisesti oireilevat nuoret nykyään koulukoteihin psykiatristen osastohoitojaksojen sijaan. Koulukotien yhteistyö psykiatristen hoitotahojen kanssa on lisääntynyt, ja nuorten psyykenlääkkeiden käyttö on muuttunut poikkeuksesta normiksi. Havainto saa tukea myös tutkimuksista. Mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden vuoksi lasten hoitotukea saaneiden määrä lisääntyi 24 prosenttia vuodesta 2000 vuoteen 2007. Eniten hoitotukien määrä lisääntyi 11–15-vuotiaiden ryhmässä ja diagnoosilla hyperkinesia eli liikavilkkaus. (Autti-Rämö ym. 2008.) Neuropsykiatrisen diagnoosin saaneiden nuorten määrä erikoissairaanhoidossa puolitoistakertaistui vuodesta 2008 vuoteen 2012 (Lämsä ym. 2015). Erityisesti 15 vuotta täyttäneiden nuorten psyykenlääkkeiden käyttö on lisääntynyt 2000-luvulla voimakkaasti, ja käytetyimpiä lääkkeitä ovat masennuslääkkeet, rauhoittavat lääkkeet sekä unilääkkeet. ADHD-lääkkeiden käyttö on yleisintä 10-vuotiailla pojilla, kun taas tyttöjen masennuslääkkeiden käyttö yleistyy 13. ikävuoden jälkeen. (Martikainen & Autti-Rämö 2010.) Tutkijat huomauttavat, ettei tulosten perusteella voi tehdä suoria johtopäätöksiä psykiatristen sairauksien lisääntymisestä, vaikka erityisesti tyttöjen koettu mielenterveys onkin viime vuosina heikentynyt. Sen sijaan psykiatriseen hoitoon ohjautumisen ja palveluiden käytön kasvusta tilastot kertovat aukottomasti. (Mt.)

Koulukoteja on perinteisesti pidetty rikoksia tehneiden nuorten laitoksina, mutta rikokset eivät päihderikoksia lukuun ottamatta nousseet haastatteluissa vahvasti esiin. Jokainen haastateltava kuitenkin mainitsi rikollisen käyttäytymisen olevan osalla nuorista sijoituksen osatekijänä. Koulukodissa, jossa rikokset oli syytekijänä tilastoitu, 38 prosentilla vuonna 2015 sijoitettuna olleista nuorista oli taustallaan rikoksia. Manu Kitinojan (2005) tutkimuksessa lähes puolella (48,6 %) koulukotiin sijoitetuista lapsista oli asiakirjoissaan merkintä viranomaisten tietoon tulleesta rikoksesta tai rikosepäilystä. Rangaistusmääräykset ovat kaikilla sijoitettuna olleilla nuorilla aikuisilla valtaväestöä todennäköisempiä (Ristikari ym. 2016), mutta koulukotiin sijoitetuilla nuorilla rikollinen käyttäytyminen on perinteisesti ollut koulukotiin sijoittamisen syy. ”Pahantapaisuus” ei sijoituksen syynä kuitenkaan ole enää vallitseva. Tarja Pösö (2004) havaitsi jo yli kymmenen vuotta sitten, että rikosten määrä ja luonne olivat muuttuneet ja puhe rikoksista koulukotisijoituksen syynä oli vaiennut (mt., 52). Haastatteluissa etenkin pitkään alalla toimineet työntekijät totesivat saman asian. Ennen ratkottiin poikien autovarkauksia, nykyään mielen sisäisiä ristiriitoja.

Kun tulin aikanaan (tänne töihin), (–) keskiarvo oli 350 varastettua autoa / oppilas. Nyt emme puhu enää samasta asiasta. (–) Psyykkisen puolen asiat ovat aiempaa selvemmin esillä.

Nuorisorikollisuudelle on tyypillistä, että rikokset noudattelevat yhteiskunnan ja nuorisokulttuurin muutoksia. Tämän voi havaita myös tarkastelemalla rikostyyppejä pitkällä aikavälillä. Nuorten rikoskyselyissä erityisesti varkaudet ja vahingonteot vähenivät merkittävästi vuodesta 1995 vuoteen 2008, ja varkauksia tehneiden 15-vuotiaiden määrä romahti 40 prosentista 23 prosenttiin, vahingonteot 36 prosentista 26 prosenttiin.

Vuoden 2012 kyselyssä varkauksien vähentyminen oli kuitenkin pysähtynyt ja vahingontekojen määrä noussut liki 1990-luvun tasolle, 32 prosenttiin. (Salmi & Suonpää & Virtanen 2015.) Silmiinpistävää kuitenkin on, ettei haastatteluisia puhuttu edes väkivaltarikollisuudesta. Ainoastaan päihderikokset saivat joitakin mainintoja päihdeongelman yleistymisestä puhuttaessa.

Koulukotiin sijoitettuja nuoria yhdistävät karkailuun ja kiinnittymisen vaikeuteen liittyvät ongelmat. Karkailu on monen nuoren tapauksessa johtanut sijaishuoltoapaikkojen vaihtumiseen ja lopulta koulukotisijoitukseen. Koulukodissa, jossa karkailu oli tilastoitu, 74 prosentilla vuonna 2015 sijoitetuista nuorista oli taustallaan karkailualttiutta. Manu Kitinojan (2005) tutkimuksessa 54 prosentilla tutkitusta kohortista oli taustallaan karkailua aiemmasta sijaishuoltoapaikasta. Karkailu on myös yksi diagnosoidun käytöshäiriön kriteereistä. Irma Lehtosen ja Janne Telénin (2013) selvityksessä sijaishuollosta karkaamisen todettiin olevan kaksijakoista: toisaalta kaipuuta vapautteen ja toisaalta altistumista vaaratekijöille, kuten päihteiden käytölle, rikoksille, väkivallalle sekä seksuaaliselle hyväksikäytölle (mt., 40). Haastatteluisia karkailun todettiin koulukotien usein syrjäisestä sijainnista huolimatta muuttuneen helpommaksi, kun kyydin tilaaminen onnistuu vaivattomasti sosiaalisen median avulla. Karkailun todettiin olevan yksi osa sijoittamisen prosessia, ja siihen vastaamiseen liitettiin hoidollisia elementtejä.

Meidän tuntuma on, että kohtaamisella ja periksi antamattomuudella on koulukotityössä keskeinen merkitys. Tüällä nuoret saavat esimerkiksi hatkaamisen myötä kokemuksen, että me aina haemme heidät takaisin karkureissulta. Monet nuoret ovat jälkeinpäin todenneet, ettei heitä koskaan ennen ole haettu takaisin. Me juoksemme perässä ja etsimme yökaudet, emmekä anna periksi. Nuoret näkevät, että heistä välitetään ja huolehditaan, vaikka hakeminen olisi miten hankalaa.

Edellä kuvatut oireet – koulunkäynnin vaikeudet, päihteiden käyttö, psyykkiset ongelmat, aggressiivinen käytös, rikokset ja karkailu – toistuivat haastatteluisia, mutta niiden lisäksi puhuttiin paljon perheistä ja kasvuolosuhteisiin liittyvistä vaikeuksista. Koulukoteihin sijoitettuja nuoria yhdistävät oireet, joihin perheessä ei ole osattu vastata tai kyetty vastaamaan tarkoituksenmukaisella tavalla – ja toisaalta useiden nuorten oireita selittävät lapsuudessa koetut traumat ja kiintymyssuhteiden kannatteleminen. Haastatteluisia tuotiin esiin, että vaikei nuoren sijoitus johtuisi akuutisti kodin olosuhteista, niissä koetut puutteet ovat usean nuoren sijoituksen taustalla. Aiemmissa tutkimuksissa koti- ja perheongelmia on todettu 74 prosentilla koulukotiin sijoitetuista nuorista (Kitinoja 2005, 233; myös Lehto-Salo 2011, 42). Haastatteluisia nousivat esiin perherakenteiden moninaisuus ja yksinhuoltajuuden yleisyys sekä viimeaikaisissa lastensuojelututkimuksissa laajemminkin havaittu vanhempien keinottomuus ja uupumus (esim. Heino ym. 2016). Ongelmien ylisukupolvisuus asettaa haasteita myös koulukotien keskeiselle työmällille eli perhetyölle, jota käsittelen enemmän seuraavissa luvuissa.

Perhetilanteissa tänä päivänä ongelmat liittyvät kiinteästi vanhemmuuteen ja sen puutteisiin, jotka voivat liittyä niin vanhempien mielenterveysongelmiin kuin päih-

deongelmiin. Tavallista on myös, että normaalin arjen ylläpito huojuu, eikä siihen kyetä. Lapsen arjen turvaamiseen vanhempien voimavarat eivät syystä tai toisesta riitä. Rajojen asettaminen lapsille on vaikeaa. On vanhempien välisiä eroja, maahanmuuttoa ja kotoutumattomuutta, päihde- ja mielenterveysongelmia. Yhteinen nimittäjä on uupumus.

Kun lasten ja nuorten kasvuympäristön ongelmat liitetään nuorten edellä kuvattuihin oireisiin, kuva koulukotiin sijoitettavien lasten ja nuorten ”moniongelmaisuudesta” alkaa hahmottua. Kysyttäessä haastatteluissa nostettiin esiin myös erityisiä koulukotien arjessa näkyviä ilmiöitä ja ryhmiä, jotka koulukotityössä korostuvat. Eräs tällainen ilmiö oli koulukoteihin sijoitettujen nuorten ikä, jonka katsottiin 2010-luvulla nousseen aiemmasta. Niissä koulukodeissa, jotka toimittivat tilastoja oppilaistaan, sijoitettujen nuorten keski-ikä oli yhdessä koulukodissa 15 vuotta, mutta kahdessa toisessa yli 16 vuotta. Kuitenkin osassa koulukoteja koettiin, ettei sijoitusikä ole noussut. Sen sijaan sijoituksen vaihe oli yhteydessä toiseen ilmiöön, koulukotiin sijoitettujen lasten pitkiin palveluketjuihin, joissa erityisesti sijaishuoltopaikkojen määrä oli runsas. Tilastot aiempien sijoitusten määristä sain kuitenkin käyttööni vain yhdestä koulukodista, jossa sijoituksia oli ollut keskimäärin kolme ennen koulukotiin sijoittamista. Kitinon (2005) tutkimuksessa valtaosalla koulukoteihin sijoitetuista lapsista oli taustallaan yksi tai kaksi sijoitusta (mt., 184). Tämän selvityksen perusteella en voi ottaa kantaa sijoituspaikkojen määrän lisääntymiseen koulukotiin sijoitetuilla nuorilla, mutta haastateltavat jakoivat kokemuksen lasten ”pompottelusta” eri hoitotahojen välillä.

Viime vuosina on tullut lapsia, joilla voi olla toistakymmentäkin sijaishuoltopaikkaa takanaan. On ollut perhesijoituksia, erilaisia vaativia yksiköitä, monia tämän tyyppisiä eri puolilta Suomea. Minun on vaikea sanoa, onko tämä lisääntynyt jotenkin dramaattisesti, mutta näitä lapsia on koulukodeissa, joilla on useita sijoituksia. On lapsia, joista uskallan sanoa, että he ovat lastensuojelujärjestelmän traumatisoimia tässä suhteessa: yhä uusi sijoitus, ja varmaan kaikki ovat lähteneet tekemään hyvällä itseluottamuksella ja tarkoitusperillä sitä työtä.

Palaan tulevaisissa kappaleissa sijoitusten lyhentyneeseen keston liittyvään haasteeseen. Yhtenä erityisryhmänä haastatteluissa mainittiin maahanmuuttajataustaiset nuoret, joita koulukotien asiakaskunnasta oli toisinaan jopa kolmannes. Lisäksi neljässä koulukodissa mainittiin erityiseksi ryhmäksi adoptiotaustaiset nuoret. Maahanmuuttajataustaisten nuorten tapauksessa perheen kanssa työskentelyyn sisältyy erilaisia kieleen ja kulttuuriin liittyviä haasteita, vanhemmat kun eivät välttämättä osaa suomea lainkaan, kun taas adoptiolasten kohdalla erityisvaikeudet liittyvät usein lapsen varhaisvaiheiden kiintymyssuhdehäiriöihin ja perheen sisäiseen suhdedynamiikkaan. Molempien ryhmien lastensuojelupolkuja ennen koulukotisijoitusta sekä näiden lasten ja perheiden asemaa ja tarpeita lastensuojelussa tulisi selvittää erillistutkimuksilla. Koulukodeissa koettiin myös, että lisäkoulutus edellä kuvattujen ilmiöiden ymmärtämiseen olisi välttämätöntä, jotta lasten ja perheiden tarpeisiin voitaisiin vastata.

Nuorten ja perheiden tuen tarpeet

Koulukotiin sijoitettujen nuorten tarpeet ovat edellä kuvatusta oireiden kirjosta johtuen yksilöllisiä, ja haastatteluissa korostettiin yksilöllisten hoitopolkujen rakentamisen tärkeyttä ja lapsilähtöisyyttä aikuisjohtoisuuden rinnalla. Silti eri lasten ja perheiden tuen tarpeissa hahmottui lukuisia yhdistäviä tekijöitä. Ensinnäkin haastatteluissa todettiin, että nuoret olisivat tarvinneet koulukodin tarjoamaa osaamista jo aikaisemmin ja sijoitus koulukotiin oli viivästynyt. Toteamus ”me pääsemme työskentelemään näiden lasten kanssa aivan liian myöhään” toistui haastatteluissa.

Koulukotihoito ei ole oikea-aikaista. Ennen saimme nuoret hoitoon aikaisemmin ja nuorempina. Poliittinen linjakin on ollut korostaa perhehoidon ensisijaisuutta ja palvelujärjestelmä ohjaa koulukotiin vasta peruskoulun loppuvaiheessa niin, että seitsemännen luokan oppisisältöjä on vielä suorittamatta. (–) Tämä kehitys ei todellakaan ole oikeasuuntaista.

Oikea-aikainen tuki on siis yksi tarve, joka ei suomalaisessa palvelujärjestelmässä tällä hetkellä täyty. On tärkeää huomata, ettei oikea-aikaisuus välttämättä ole yhteydessä sijoitettavien nuorten kronologiseen ikään. Sen sijaan *oikea-aikaisuus on yhteydessä nuoren hoidon vaiheeseen*. Vuosien saatossa koulukodeista on tullut hoitoketjun viimesijaisia toimijoita. Haastatteluissa koulukotien mainetta ja asemaa palveluketjussa kuvattiin käsitteillä ”viimeinen osoite”, ”terminaalipaikka”, ”pussinperä” ja ”peränurkka”. Näistä leimoista haluttiin kiivaasti päästä eroon.

Toinen yhdistävä tuen tarve liittyy *moniammatilliseen ja monialaiseen osaamiseen* (käsitteistä ks. Katisko ym. 2014). Koulukotiin sijoitetut nuoret tarvitsevat moniammatillista tukea niin koulunkäynnissä, arjen puuhissa, psyykkisessä voinnissa kuin päihteiden käytön ja karkailun ehkäisemisessä. Nuorten oireiden päällekkäisyys edellyttää jokaiselta työntekijältä paitsi kykyä ymmärtää ristiriitaisenkin käyttäytymisen taustoja myös taitoa vastata sekä taustoista että oireista seuraaviin tarpeisiin. Koulukotihoidossa ei riitä, että työryhmiin kuuluu eri ammattialojen edustajia, vaan lisäksi jokaisen työntekijän on omaksuttava erilaisia lähestymis- ja toimintatapoja. Tämä edellyttää työntekijöiltä jatkuvaa lisäkoulutusta, jonka riittävydestä kannettiin huolta.

Kolmanneksi monet nostivat esiin sen, että tukea tarvitaan säännöllisen arjen rakenteen luomisessa. Säännöllinen arki on sinänsä yksinkertainen, mutta koulukotiin sijoitettavien lasten taustoilla vaikeasti saavutettava tavoite. Koulukotiin sijoitetut nuoret tarvitsevat arjen vakauttamista, selkeää rakennetta ja ennakoitavuutta turvallisten aikuisten ohjauksessa. Koulukodeissa arjen perusrakenteen saavuttamiseksi tehtiin hartiavoimin töitä tilanteessa, jossa samanaikaisesti hoidettiin useaa eri tavoin oireilevaa nuorta. Säännöllisyyteen ja ennustettavuuteen pyrittiin päivittäisissä kohtaamisissa, osastoilla eletävässä arjessa ja vuoden kierrossa.

Historiasta hyvän lähtökohdan työskentelylle antaa struktuuri. Se on toimiva ja osa meidän arkea, että se on turvallisuuden lähtökohhta. Eli meillä on tietyt rutiinit,

jotka toistuvat kivuttomasti. Aina on hyvä aamupala tarjolla ja siitä lähdetään kouluun.

Tiedetään viikkorytmi, tiedetään päivärytmi, tiedetään vuosirytmi. Että asiat toistuvat ja niitä harjoitellaan. Se on sitä hoidon peruskulmakiveä.

Säännöllisen arjen rakenteen kerrottiin luovan pohjan kaikelle koulukodin kuntouttavalle toiminnalle sekä luonnollisesti koulunkäynnille. *Koulunkäynnin tuki* on edellä mainittujen lisäksi tarve, jonka jakavat lähes kaikki koulukotiin sijoitetut nuoret. Tähän tarpeeseen palaan koulua koskevassa kappaleessa (ks. myös Heino & Oranen 2012).

Kysyessäni koulukoteihin sijoitettujen nuorten tarpeita tuli ilmeiseksi, että koulukotisijoituksessa tukea tarvitsee koko perhe. Tarja Pösö (1993; 2004, 73) on koulukotietnografoissaan todennut, että perheet muodostavat koulukotityössä keskeisen instituution, johon suhtautuminen ei kuitenkaan ole ongelmantonta. Perheiden merkitys oli myös tässä selvityksessä suuri, sillä perheiden tuen tarpeet ja perhetyön arvo nostettiin esiin jokaisessa haastattelussa. Toisin kuin Pösön (1993, 206–213) jo lähes kolmekymmentävuotiaassa tutkimuksessa, perheestä puhuttiin kuitenkin vain vähän ongelmaviitekehetyksessä. Perheiden kokoonpanojen vaihtuvuus, kasvatuksen ja jaksamisen vaikeudet sekä päihde- ja mielenterveysongelmat toki mainittiin, mutta perheisiin ladattiin samalla huomattavan paljon voimavaraodotuksia. Kuten Tarja Pösökin (2004), kiinnitin huomiota siihen, miten vähän haastattelussa kuvattiin perheiden sosiaalisia olosuhteita. Toimeentulon vaikeudet, asumisolot, kielitaito, koulutus ja toimintakulttuuri jätettiin kokonaan keskustelun ulkopuolelle. Näiden taustatekijöiden huomiotta jättäminen ei voi olla vaikuttamatta hoidon tuloksiin. Vain yhdessä haastattelussa esimerkiksi kiinnitettiin huomiota sosiaalityön kyvyttömyyteen laatia lain edellyttämiä huostaan otetun lapsen vanhempien tukemiseksi tarkoitettuja suunnitelmia. Koulukodeissa panostetaan kuitenkin hyvin paljon perhetyöhön, jonka onnistuminen tulkittiin koko koulukotisijoituksen onnistumisen keskeiseksi osatekijäksi. Käsitys perheestä oli laaja.

Suuri osa on yksinhuoltajaperheistä ja sitten on niitäkin, joilla ei kumpikaan vanhempi ole enää elossa ja työskennellään sijaisperheen kanssa. Meillä voitaisiin puhua laajemmin verkostotyöstä tai läheisverkostotyöstä tai ainakin laajentaa sitä, mitä yleisesti ajatellaan perheestä.

Psykososiaalisten perheinterventioiden vaikuttavuudesta on kansainvälisissä tutkimuksissa luotettavaa näyttöä (Vuori ym. 2015), mutta sijaishuollon perhetyöstä on vain vähän tutkimusta. Itse pohdin, voiko perhetyö olla vaikuttavaa tilanteessa, jossa muita perhettä kuormittavia tekijöitä ei välttämättä hoideta samanaikaisesti.

Lapsia ja perheitä yhdistävien tuen tarpeiden lisäksi haastattelussa kuvattiin useita yksilöllisiä tuen tarpeita. Haastattelussa korostettiin yksilöllisten hoitopolkujen rakentamisen tärkeyttä. Myös kielelliset, kulttuuriset ja uskonnolliset tarpeet vaihtelevat koulukotiin sijoitetuilla nuorilla yksilöllisesti. Myöhemmissä luvuissa kuvaankin niitä tukimuotoja, joilla koulukodeissa pyritään vastaamaan nuorten ja perheiden erilaisiin tarpeisiin.

Mitä tapahtuu koulukodin jälkeen?

Selvityksen tehtävänannossa ei pyydetty selvittämään koulukoteihin sijoitettujen nuorten ennusteita. Koulukotihoidon vaikuttavuus on kuitenkin kysymys, jota tällaisen selvityksen yhteydessä on väistämättä pohdittava. Vuosina 1996 ja 2000 koulukodista kotiutettujen 62 nuoren yhteiskuntaan integroitumista ja riskikäyttäytymisen kasautumista tutkinut Markku Jahnukainen (2004) on todennut, että koulukodeista itsenäistyvien nuorten polut ovat niin yksilöllisiä, ettei karkeita jakoja tule tehdä. Jahnukaisen tutkimuksesta jäi kuitenkin elämään kolme linjaa – yhteiskuntaan kiinnittyvä uralinja, epävakaa uralinja sekä riskikäyttäytymisen uralinja – joihin hänen tutkimukseensa osallistuneet nuoret aikuiset jaettiin. Yhteiskuntaan kiinnittyvien ryhmä jaettiin vielä kahteen alaryhmään, vakiintuneisiin ja pärjääjiin, joista pärjääjien joukosta löytyi vielä omat alaryhmänsä, perheuralla ja koulutusuralla olevat. Riskikäyttäytyjien ryhmä jaettiin niin ikään kahtia: päihdeuraan ja rikollisuraan. Sen sijaan epävakaa ryhmän yhtätoista haastateltavaa luonnehtivat elämäntilanteiden muutokset ja liikkuminen yhteiskuntaan kiinnittyneen ja riskialttiin elämäntavan rajoilla. (Jahnukainen 2004.) Ottaen huomioon, että suhteellisen pieni joukko jaettiin näin moneen alaryhmään, täytyy ryhmien edustavuuteen suhtautua varauksella. Tutkimuksessa ei myöskään seurattu, millaiseksi kunkin tutkitun ”ura” elämänsäkulussa rakentuu. Kuitenkin lastensuojelun sijaishuoltoa koskevassa keskustelussa elää vahvana ajatus nuorten lähtijöiden jakautumisesta kolmeen kategoriaan – selviytyjiin, tuen avulla pärjääviin ja niihin, jotka tuettuina eivät pärjää. Tähän jakoon viitattiin myös tekemissäni haastattelussa peräti neljästi, ja kahden koulukodin omat seurantatutkimukset tukivat tätä luokittelua.

Edelleen taitaa pitää paikkansa, että kolmasosa menestyy, yksi kolmasosa kiikunkaakun ja yksi kolmasosa ei sitten menesty.

Ongelmaksi koettiin, ettei seurantatietoa koulukodeista lähteneistä nuorista ole, eikä seurantaan ole oikeuttakaan. Yhdessä koulukodissa tehtiin nuorille vapaaehtoisuuteen perustuvaa jälkiseurantaa puoli vuotta ja kolme ja puoli vuotta lähdön jälkeen haastattelun ja kyselyn avulla, mutta vastaajien osuus jäi kahteen kolmannekseen, eikä lyhyen seuranta-ajan koettu antavan edustavaa kuvaa koulukotihoidon vaikuttavuudesta. Useimmissa koulukodeissa tuntuma nuorten elämään itsenäistymisen jälkeen perustui satunnaisiin vierailuihin, puheluihin tai sosiaalisen median kautta tapahtuvaan yhteydenpitoon. Sijoituksen aikaista vaikuttavuuden arviointia tehdään erilaisten haastatteluiden ja mittareiden avulla. Vaikuttavuuden arviointiin suhtauduttiin myös kriittisesti.

Ennusteita pohdittaessa olisi hyvä miettiä, mitä olisi tapahtunut, jos ei olisi tehty mitään. (–) Tulisikin pohtia, miltä kaikelta lapset välttyvät, kun heillä on mahdollisuus olla koulukodissa.

Aivan viimeaikaiset rekisteripohjaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että lapsena kodin ulkopuolelle sijoitettuina olleilla nuorilla aikuisilla on työllistymiseen, kouluttautumiseen, terveyteen ja rikollisuuteen liittyviä ongelmia muita nuoria aikuisia enemmän (Ristikari ym. 2016) – ilmiö ei siis koske vain koulukodista lähteneitä nuoria. Kodin ulkopuolelle lastensuojeluyhdistysten sijoitettuina olleiden ennenaikaisen kuoleman riski on valtaväestöä korkeampi. Tarkasteltaessa kaikkia vuonna 1987 Suomessa syntyneitä nuoria aikuisia voidaan todeta, että kodin ulkopuolelle sijoitettuina olleista oli vuonna 2012 menehtynyt 2,9 prosenttia, kun muiden joukosta kuolleita oli vain 1 prosentti. Kuolleisuus on lisäksi jakautunut siten, että lapsena kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleiden kuolleisuus oli nuorisoiässä eli 18–25-vuotiaana muita kuusi–seitsemän kertaa yleisempää. (Ristikari ym. 2016, 62–63.) Viimeaikaisessa tutkimuksessa (Manninen ym. 2015) selvitettiin nimenomaan koulukodeissa sijoitettuina olleiden nuorten aikuisten kuolleisuutta ja todettiin, että näillä ennenaikaisen kuoleman riski on seitsenkertainen muihin samanikäisiin verrattuna. Yleisimmät kuolinsyyt ovat päihitteet, itsemurha sekä liikenneonnettomuudet. Myönteistä on, että kuolleisuus on kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla alaikäisenä muuta väestöä matalampaa ja vastaa koulukotisijoituksen aikana muun väestön tasoa (Manninen ym. 2015; Ristikari ym. 2016). Sen sijaan sijoituksen loputtua kuoleman riski kasvaa nopeasti. Poikien suhteellinen riski on suurimmillaan noin 25 vuoden iässä, kun taas työillä suhteellinen riski saavuttaa huippunsa vasta 30. ikävuoden jälkeen. (Manninen ym. 2015.) Seurantatutkimusten tuloksista oltiin koulukodeissa hyvin tietoisia, joskin asetelmaan suhtauduttiin kriittisesti.

Mitä tulee viimeaikaisiin tutkimuksiin, joissa esitetään, miten ongelmallisia meidän nuoremme ovat, tulisi olla herkempi sen suhteen, mihin näitä nuoria verrataan. Jos nuoriamme verrataan normaaliväestöön, niin eihän siinä ole mitään tolkkua. Meidän tulisi verrata tilannetta muihin lastensuojeluyksiköihin ja nuorisopsykiatriaan. Verrokkiryhmän tulisi olla samantasoinen.

Haastatteluissa kiinnitettiin huomiota itsenäistymisvaiheen tukemiseen, johon koulukodeissa on luotu erityiset strukturoidut mallit. Kaikissa koulukodeissa on myös itsenäistymisharjoitteluun tarkoitettut tilat. Osassa tilat sijaitsevat koulukodin alueella, mutta osalla asuntoja on myös kauempana koulukodista. Nuorten itsenäistymisikää pidettiin pääsääntöisesti liian alhaisena, ja yhdistettynä myöhäiseen sijoitusikäen varhainen itsenäistyminen lyhensi koulukodin työskentelyaikaa huomattavasti. Mahdollisuudet tukea nuoria sijoituksen jälkeen riippuvat kuntien halukkuudesta kustantaa koulukotien tarjoamaa jälkihuoltoa, jota kaikissa koulukodeissa oli saatavilla. Tavallista kuitenkin on, että kunnat haluavat nuoren ottavan vastaan kunnan itsensä järjestämää jälkihuoltoa. Jälkihuollosta päätettäessä kunnat saattavat jättää nuoren oman toiveen kuulematta.

Ja yleensä nuori haluaa, että jälkihuollon työntekijä toimii tukihenkilönä ja olisi se, joka käy nuoren kotona, ja että olisi tuki siinä. Lisäksi on mahdollista saada tämä kantolaitoksen tuki vielä siihen lisäksi, eli erityistyöntekijän palvelut ja muut, että

jälkihuolto pystyy laajentamaan minkälaiseksi haluaa. Mutta todella tiukkoja jotkut kunnat ovat, että se on se heidän oma, mitä tarjotaan, eikä siinä ole paljoa sanomista.

Jälkihuollon kitkakohtiin on kiinnitetty huomiota myös tuoreessa jälkihuolto-oppaassa (Pukkio & Hipp 2016). Siirtymävaiheen tukeminen koettiin koulukodeissa erittäin tärkeäksi, ja jälkihuoltoon toivottiin kunnilta lisää joustoa, pelisilmää ja panostusta. Haastatteluissa pohdittiin, kuinka pitkälti koulukotiin sijoitettujen nuorten muita heikkommat ennusteet liittyvät juuri itsenäistymisen jälkeiseen riittämättömään tukeen ja sen seurauksena uudelleen valloilleen pääsevään päihdeongelmaan, rikollisuuteen ja ihmissuhdevaikeuksiin. Haastatteluissa todettiin kuitenkin, että seurantaa tulisi tehdä pitemmältä ajanjaksolta, sillä tilanne saattaa nuoren elämässä vaikeankin ajanjakson jälkeen vakiintua. Lyhyelläkin koulukotihoidolla uskottiin olevan merkitystä nuorten kokemusmaailmassa, vaikka sen vaikutuksen osoittaminen on vaikeaa.

Yhteenveto

Koulukotiin sijoitettaville nuorille yhteistä on moniongelmaisuus, mikä tekee nuorten oireista moninaisia. Nuorten yksilöllisyydestä huolimatta heidän taustaltaan löytyy lukuisia yhdistäviä piirteitä. Nuoria yhdistävät erilaiset käytöshäiriöt, jotka ilmenevät päihteiden käyttönä, psyykkisenä epävakautena, rajattomuutena, kuljeskeluna sekä rikoksina. Monen nuoren taustalta löytyy kodin olosuhteiden vaikeutta, kuten yksinhuoltajuutta, perheen aikuisten päihteiden käyttöä, mielenterveysongelmia ja perheristiriitoja sekä uupumusta ja kasvatusvaikeuksia. Tämän vuoksi monien perheiden tarjoama tuki lapsen kasvulle ja kehitykselle on heikkoa. (Ks. myös Heino ym. 2016; Pekkarinen 2016.)

Koulukotiin sijoitettuja nuoria yhdistävät myös pitkät hoitopolut, joille ovat tyypillisiä tiheään vaihtuneet koulukotia edeltäneet sijaishuoltopaikat. Lähes kaikkia koulukotiin sijoitettavia nuoria yhdistävät koulunkäynnin vaikeudet, jotka ovat useiden tapauksessa johtaneet koulupudokkuuteen tai jälkeen jäämiseen yleisestä oppimäärästä. Erityisryhminä mainittiin suonensisäisten huumeiden käyttäjät, maahanmuuttajataustaiset lapset sekä adoptiotaustaiset lapset ja näiden perheet.

Koulukotiin sijoitettujen nuorten tuen tarpeet ovat yksilöllisiä, ja siksi myös hoitopolku on yksilöllinen. Tuen on oltava oikea-aikaista, moniammatillista ja monialaista, ja se edellyttää henkilöstöltä niin joustavuutta, soveltuvuutta kuin jatkuvaa osaamisen kehittämistäkin. Nuoret tarvitsevat kiinnittyäkseen ja kuntoutuakseen ennakoitavaa, säännöllistä ja turvallista arkea, jolle toisto, selkeät säännöt ja aikuisjohtoisuus luovat rakenteen. Yhteistä nuorille on niin ikään koulunkäynnin tukemisen tarve. Nuoren lisäksi tukea ja kuntoutusta tarvitsee koko perhe.

Koulukotiin sijoitettujen nuorten jälkiseurantaa ei koulukodeissa voida tehdä systemaattisesti, mikä vaikeuttaa hoidon vaikuttavuuden arviointia. Koulukotiin sijoitettujen lasten jälkihuolto on tällä hetkellä järjestetty kunnasta riippuen eri tavoin – eikä useinkaan riitä vastaamaan itsenäistymisen haasteisiin.

Hoito, kasvatus ja kuntoutus

Tehtävät ja tavoitteet

Kaikilla tutkituista koulukodeista oli osoittaa ne kasvatuksen, hoidon ja kuntoutuksen mallit, joihin koulukotiin sijoitettujen nuorten ja perheiden tukeminen perustuu, ja nämä tiedot on päivitetty sähköisesti myös verkkoon. Kuvaan näitä malleja seuraavassa luvussa. Tässä käsittelen henkilöstön kuvauksia koulukotien tehtävästä ja tavoitteista. Jo edellä koulukotikohtaisista kuvauksista ilmeni, että koulukotien julkilausutut tehtävät, tavoitteet ja toimintaperiaatteet sekä arvot ovat keskenään samanlaisia. Mielestäni oli kuitenkin tärkeää pyytää haastatteluun osallistuneita täsmentämään koulukotien tehtävää ja tavoitteita haastatteluissa, sillä erilaisiin strategisiin papereihin kirjatut tehtäväkuvaukset, toiminnan tavoitteet ja periaatteet eivät avaa puutteita, haasteita ja kehittämisen tarpeita samalla tavalla kuin kokemukseen perustuvat kuvaukset. Haastatteluissa kysymykseni koulukotien tehtävästä ja työn tavoitteista herätti myös vastakysymyksiä.

Mikä on tehtävä ja tavoite? Siinä on kaksi eri kysymystä.

Kysymykseni hankalasta muotoilusta huolimatta osallistujat ottivat sen vakavasti. Koulukotien tehtävä jäsennettiin suurimmassa osassa haastatteluita palvelujärjestelmän kautta. Koulukodit ottavat kopin nuoresta tilanteesta, jossa vaihtoehtoja ei ole. Tätä vaihtoehtottomuuden käsitettä myös Tarja Pösö (2004) on käyttänyt koulukotien erityisyyttä kuvatessaan. Haastatteluissa koulukotien asema viimesijaisena sijoituspaikkana koettiin annettuna ja sitä kritisoitiin voimakkaasti.

Tällä hetkellä koulukodit ovat eräänlainen rajapyykki ja tienhaara, jossa voidaan jo puhua lapsen pelastamisesta. Lapset tulevat meille tilanteessa, jossa vaihtoehtoja ei enää ole. (--) Me haluaisimme ja toivoisimme, että lapset sijoitettaisiin meille aikaisemmin, jotta meillä olisi aikaa tehdä pitempään töitä.

Valtiolla on vastuu ihan vaikeimmista lapsista, jotka kiertävät laitoksia ja joista monella on useita sijoituspaikkoja ennen meille tuloa. Tämä kierrättäminen on todella väärin lapsia kohtaan, että he joutuvat olemaan kolmessa tai neljässä paikassa ennen meille tuloa.

Kaikissa haastatteluissa tunnistettiin selkeästi koulukotien sisäisissä keskusteluissa määritelty tehtävä vastata vaativahoitoisten lasten ja nuorten tuen tarpeeseen, mutta kolmessa haastattelussa koulukotien tehtävä suhteessa muihin lastensuojelun toimijoihin koettiin epäselväksi. Koulukotien asema kilpailutetulla ja markkinavetoisella lastensuojelun sijaishuollon laitoksenkellä herätti keskustelua jokaisessa haastattelussa, mutta näissä kolmessa se nostettiin esiin koulukotien perustehtävää ja asemaa uhkaavana tekijänä.

Tehtävä tällä hetkellä on, näkisin, hiukan epäselvä ja hämärän peitossa. Jos lähtee ihan siitä, miten palveluita kilpailutetaan ja miten kunnat niitä hankkii.

Valtakunnallista tehtävää, joka koulukodeilla on, ei ole tämän tarkemmin määritelty, eikä toimintaa ole lastensuojelun palvelujärjestelmäkokonaisuudessa asemoitu. Näin ollen, ulkopuolelta katsottuna, tehtävämme ja asemamme on epämääräinen.

Sanon pohjustukseksi, että minun mielestäni koulukotien tehtävä on edelleen epäselvä, jos mietitään yleistä käsitystä.

Kiinnostavaa on, että vaikka koulukotien *tehtävä* kuvattiin vahvasti palvelujärjestelmän kautta, koulukotien *tavoitteet* kuvattiin ensi sijassa lasten ja heidän perheidensä tarpeiden kautta. Tavoitteeksi nimettiin lapsen kuntouttaminen siten, että huostaanotto voitaisiin purkaa, lapsen pysäyttäminen ja kiinnittäminen koulukodin arkeen, lapsen pelastaminen ja tilanteen oikaiseminen. Toisinaan tavoitteena on saada pidettyä lapsi hengissä, irti huumeista ja turvassa. Sijoittavan kunnan sosiaalitoimen tavoitteena on hyvin yleisesti se, että lapsi saisi peruskoulun suoritettua. Vain kahdessa haastattelussa korostettiin yksilöllisten tekijöiden lisäksi tavoitteiden yhteiskunnallista ulottuvuutta – syrjäytymisen ehkäisyä, yhteiskuntaan sopeutuvan yksilön kasvattamista ja edellisistä koituvia kustannussäästöjä. Yleisesti ottaen haastatteluista piirtyi vaikutelma, että koulukotiin tullaan palvelujärjestelmän pompottelun kautta, mutta koulukodissa hoito pyritään rauhoittamaan nuoren hyvinvointiin liittyvien tavoitteiden mukaiseksi. Seuraavassa luvussa kuvaan sitä kasvatusta, kuntoutusta ja hoitoa, jota koulukodeissa tarjotaan.

Hoidon, kasvatuksen ja kuntoutuksen peruspilarit

Haastatteluissa pyysin kertomaan, millaista kasvatusta, kuntoutusta ja hoitoa kukin koulukoti tarjoaa, sekä kuvailemaan mahdollisia erityisiä toimintamalleja, niiden sisältöä ja toimivuutta. Lisäksi sain käyttööni koulukotikohtaisia materiaaleja ja erilaisia prosessikuvauksia. Lähes jokaisessa koulukodissa hoidon kulmakiveksi mainittiin säännöllinen ja aikuisjohtoisesti eletty arki sekä korostettiin lasta arvostavan kohtelun merkitystä tilanteessa, jossa koulukotiin sijoitetut on monella tapaa leimattu erilaisiksi.

Lähtökohta on kuitenkin aina se, että lapset ja nuoret, jotka koulukotiinkin sijoitetaan, ovat kasvavia ja kehittyviä nuoria siinä missä kuka tahansa muukin nuori. Kaiken lähtökohta on ihan tavallinen vuorovaikutus ja kohtaaminen lapsen kanssa riippumatta siitä, millaista heidän problematiikkansa on.

Pyrkimys elää ”tavallista arkea” liittyi monisyisesti niin humaaniin ihmiskäsitykseen kuin pyrkimykseen valmistella lasta omasta arjestaan vastaavaksi aikuiseksi. Hyvän kontaktin ja suhteen luominen, säännöllisen arjen rakenteet sekä hyvässä vuorovaikutuksessa

toimiminen tulkittiin perusedellytyksiksi erilaisten hoidollisten mallien vaikuttavuudelle. Näiden tekijöiden korostaminen ei ollut yhteydessä laitoksen kokoon, vaan niitä painotettiin kaiken kokoisissa yksiköissä. Osassa kuitenkin korostettiin struktuuria voimakkaammin kuin kontaktia, toisissa taas juuri hyvä kontakti nousi ensisijaiseksi työkaluksi.

Hyvän struktuurin alla saamme nuoret asettumaan tähän paikkaan, jonka jälkeen meillä on työkalut toimia nuorten kanssa.

Työn on alettava siitä, että on hyvä vuorovaikutus oppilaiden, vanhempien ja henkilökunnan välillä ja sitä kautta lähteä rakentamaan erilaisia apuja.

Hoito koulukodeissa on yksilöllistä mutta kokonaisvaltaista, ja sen kuvattiin etenevän tiettyä kaavaa noudattavassa järjestyksessä. Kaikista koulukodeista toimitettiin tarkat kuvaukset prosessin etenemisestä sekä eri vaiheista vastaavien työntekijöiden rooleista, tehtävistä ja vastuista. Kaavamaisesti kuvaten koulukotisijoitukset rakentuvat sijoituksen suunnitteluvaiheesta, tutustumis- ja rauhoittumisvaiheesta, kuntouttavasta vaiheesta, itenäistymiseen harjoitteluvaiheesta ja lopulta irrottautumisvaiheesta. Kirjallisesti kuvatut mallit ja haastatteluissa kerrottu todellisuus eivät kuitenkaan täysin kohtaa. Erityisesti tulo- ja tutustumisvaiheessa koettiin puutteita, sillä suuri osa koulukotiin sijoitetuista nuorista tulee sinne kiireellisesti sijoitettuna.

Tänäkin päivänä meille tulee liian paljon nuoria tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä soittaa ja kertoo nuoren olevan putkassa rikoksesta kiinni jääneenä, tulkaa hakemaan hänet pois. Eikä nuori tässä tilanteessa tiedä, mihin häntä tuodaan. Tämähän on nuorelle aivan järkyttävä tilanne ja meidän tehtäväksi jää korjata näitä traumoja.

Haastatteluissa korostettiin, että mikäli hoito halutaan viedä läpi koulukotien suunnittelemalla tavalla, *jokainen vaihe vie aikaa, ja sen tähden koulukotisijoitukset ovat pitkäkestoisia.* Koulukotisijoitusten keston lyhentymisen koettiin vaikeuttavan työtä merkittävästi. Arviointi- ja tutustumisvaiheen sijaan nuoren kanssa joudutaan välittömästi aloittamaan kuntouttava työskentely silloinkin, kun tilanne vaatisi pitkäkestoisia rauhoittumista. Koulukodeissa koettiin, että kuntien sosiaalityöntekijät eivät ymmärrä pitkäjänteisyyden merkitystä samalla tavoin kuin ennen, ja nuorten sijoitusjaksot saatetaan keskeyttää yllättäen.

Koulukotien tarjoama kasvatusta, hoito ja kuntoutus rakentuvat erityisesti henkilökunnan varaan. Kaikissa koulukodeissa työskentely perustui omaohjaajatyöhön, jossa kaksi nimettyä työntekijää ottaa työparina vastuun nuoresta yhdessä erityistyöntekijöiden kanssa. Merkityksellistä on etenkin henkilökunnan osaaminen, mutta myös sopivuus. Haastatteluissa korostettiin, ettei muodollinen pätevyys välttämättä takaa soveltuvuutta koulukotityyppiseen työhön.

Henkilökunnan saatavuuden kannalta haastavaa on, että ihminen joko soveltuu koulukotityöhön – tai sitten ei. Harmaata aluetta ei tässä asiassa ole olemassa. Olet

siellä tai ulkona. Jotkut tulevat töihin todeten, että tämä on minun alanani – ja lähtevät itkien pois kolmen kuukauden päästä.

Henkilökunnan saatavuuden ja soveltuvuuden lisäksi painotettiin jatkuvan lisäkoulutuksen ja kehittämistyön merkitystä. Kuten edellä on todettu, koulukotien henkilöstö on pääsääntöisesti tehtäviinsä muodollisesti pätevää, mutta koulukotityö edellyttää muodollisen pätevyuden lisäksi lisäkoulutusta. Näistä lisäkoulutuksista mainittiin perhetyökoulutus, psykiatrinen lisäkoulutus, monikulttuurisuuskoulutus, seksuaalirikoksiin liittyvä SERI-koulutus, päihdetyön koulutus sekä menetelmälliset koulutukset, kuten ART (Aggression Replacement Training), AVEKKI (toimintatapamalli väkivaltatilanteiden ehkäisyyn ja hallintaan) ja Lapset puheeksi -perheinterventio. Lisäksi todettiin, että henkilöstön on ymmärrettävä kokonaisvaltaisesti eri ammattialojen, kuten sosiaalialan, psykiatrian ja psykologian viitekehyksiä. Hoidon onnistumisen kannalta pidettiin ensiarvoisen tärkeänä sitä, että henkilöstöllä on käytössään samanlaiset käsitteelliset ja menetelmälliset toimintatavat.

On tärkeää, että työntekijät jakavat saman koulutuksen, koska niiden kautta syntyvät työmenetelmämme, ajattelutapa ja hoidon kulttuuri.

Lisäkoulutuksen saatavuudesta ja henkilöstön ajallisista sekä voimavaroihin liittyvistä valmiuksista kannettiin jonkin verran huolta. Lisäkoulutuksen mahdollistaminen ja jatkuvuus koettiin ensiarvoisen tärkeäksi osaksi vaikuttavaa koulukotityötä.

Kysymykseen siitä, miten koulukodit suhteutuvat toisiinsa, yritin löytää vastausta niiden dokumenttien kuin haastatteluiden avulla. Jo edellä olevista koulukotikohtaisista kuvauksista ilmenee, että koulukotiyksiköt ovat keskenään hyvin erikokoisia vaihdellen 59-paikkaisesta Lausteesta 18 nuoren Lagmansgårdeniin. Kahdessa koulukodissa – Lagmansgårdenissa ja Vuorelassa – ei ole erityisen huolenpidon osastoa. Eroja määriteltyjen tehtävien, tavoitteiden ja toimintatapojen suhteen ilmeni hämmästyttävän vähän. Kaikkia koulukoteja yhdistää valmius toteuttaa lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Rajoitustoimenpiteet erotetaan tavanomaisista kasvatukseen liittyvistä rajoista, joista löytyi jonkin verran koulukotikohtaisia eroja. Osassa nuorten puhelimet kerätään yöksi toimistoon, toisissa taas niitä saa pitää vuorokauden ympäri. Lisäksi koulukodit poikkeavat toisistaan oppilaiden liikkumisvapauden suhteen. Osassa koulukoteja nuoret saavat liikkua koulukodin ympäristössä vapaasti edellyttäen, että he noudattavat koulukodin sääntöjä eivätkä karkaille. Kaikissa koulukodeissa liikkuminen ei ole näin vapaata. Toimintatavat eivät vaikuttaneet olevan yhteydessä koulukotiyksiköihin sijoitettujen nuorten tilanteeseen tai yksiköiden kokoon.

Rajoitustoimenpiteissä tehtiin iso rakenteellinen ja sisällöllinen linjaus, jolloin päätettiin, että laitosalueella oppilaat liikkuvat pääsääntöisesti aikuisen kanssa. Sitä ennen meillä oli ihan kaaottinen tilanne, johon liittyi todella paljon väkivaltaisuutta.

Vaikka koulukoteja yhdistää moniongelmaisten nuorten monialainen hoito, niiden sisällä on eri tavoin profiloituneita osastoja. Erikoistuneista osastoista mainittakoon päih-

dehoito-osaamiseen erikoistuneet osastot, psykiatriseen osaamiseen erikoistuneet osastot ja avoimesti väkivaltaisille nuorille tarkoitettu osasto. Yhteistä näille osastoille ovat vahvemmat henkilöstömitoitukset ja henkilöstön erityisosaaminen. Erikoistuneita osastoja on erityisesti kahdessa yksityisessä koulukodissa, mutta myös Valtion koulukodeissa, joissa on viime vuosina pyritty eri yksiköiden yhdenmukaistamiseen ja yhteiseen hoitovuorokausihintaan. Seuraavassa keskityn lyhyesti erityisen huolenpidon osastojen toimintaan.

Erityisen huolenpidon osastot

Koulukodeista neljässä on yksi erityisen huolenpidon osasto ja Limingan koulutuskeskuksessa kaksi. Erityisen huolenpidon käsite on lähtöisin vuonna 1998 julkaistusta Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistioista, jossa muun ohessa arvioitiin lastensuojelullisen suljetun hoidon tarvetta. Suljetun hoidon käsitettä ei lastensuojelun kentällä haluttu perusoikeussäännösten ja ihmisoikeussopimusvelvoitteiden vuoksi käyttää, joten tilalle ehdotettiin pian käyttöön vakiintunutta erityisen huolenpidon käsitettä. (Kekoni & Kitinoja & Pösö 2008, 13.) Lastensuojelulakiin erityisen huolenpidon pykälät tulivat jo vuonna 2006 yhdessä asetuksen tasolta nostettujen ja korjattujen rajoitus- ja eristämistoimenpidesäädösten kanssa. Stakes julkaisi jo vuonna 2008 selvityksen erityisestä huolenpidosta koulukodeissa (mt.), jossa työmuodon historiaa ja suhdetta nuorisopsykiatriseen hoitoon avataan yksityiskohtaisesti.

Erityistä huolenpitoa säätelevissä lastensuojelulain 71.–73. §:ssä säädetään, että erityistä huolenpitoa voidaan toteuttaa 12 vuotta täyttäneiden lasten tapauksessa tilanteissa, joissa lapsen etu vaatii vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemista tai kun hänen käyttäytymisensä muilla tavoin vaarantaa vakavasti hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään. Laissa korostetaan ”katkaisua” ja edellytetään, ettei hoitoa ole mahdollista järjestää muulla tavoin eivätkä terveydenhuollon palvelut ole tarkoitukseen sopivia. Päätöksen erityisestä huolenpidosta tekee kunnan sosiaalihuollon johtava viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelun pohjalta. Päätöksen on perustuttava erityisen huolenpidon järjestämistä varten tehtyyn lapsen tilanteen moniammatilliseen arvioon, joka nojaa kasvatukselliseen, sosiaalityön, psykologiseen ja lääketieteelliseen asiantuntemukseen. Lisäksi erityistä huolenpitoa järjestävässä laitoksessa on oltava hoidon järjestämiseksi tarkoituksenmukainen henkilöstö, tilat ja osaaminen. Erityisen huolenpidon kesto on tarkoin määritelty. Se voi kestää enintään 30 vuorokautta, mutta sitä voidaan erityisen painavista syistä jatkaa 60 vuorokaudella. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Koulukodeissa erityisen huolenpidon yksiköistä on ehditty kerätä jo yli kymmenen vuoden kokemus. Kaikki erityisen huolenpidon osastot ovat pieniä – korkeintaan nelipaikkaisia – ja yhteistä niille ovat arjen tarkka rakenne, koulutyön sitominen osaston arkeen, toistuvat hoito- ja kasvatuskeskustelut sekä -neuvottelut ja henkilökunnan suuri määrä. Haastatteluissa toiminnan kerrottiin muuttuneen alkuvaiheista huomattavasti ja muodostuneen jokaisessa yksikössä oman näköiseksi.

EHO:n alkuaikoina toiminta oli määritelty pilkulleen minuuttiaikataulun mukaisesti, EHO:lta ei liikuttu mihinkään ja pysyttiin sisätiloissa. Lapset tarkastettiin ja ratsattiin, eikä vapautta juurikaan ollut. EHO:ssa kaikilla oli samanlaiset vaatteet, eikä vaikkapa sisarusten tai vanhempien valokuvia sallittu huoneissa. Kaikki oli hyvin karsittua ja tarkkaa. (--) Väbitellen oli pakko ryhtyä mieltimään mallin toimivuutta, mielekkyyttä ja kehittämistä.

Edellä kuvatulla erityisen huolenpidon osastolla lopulta todettiin, että henkilökunnan kokemus, vastakaiku ja kyky asettaa rajoja mahdollistivat ”seinistä ja aikatauluista” luopumisen, ja hoito muuttui aiempaa toiminnallisemmaksi ja ilmavammaksi. Kaikilla erityisen huolenpidon osastoilla on kuitenkin edelleen selkeä järjestys ja rajoitettu liikkumavapaus. Haastatteluissa korostettiin moniammatillisen tiimin, omaohjaajien ja toiminnan sisällön merkitystä. Kaikki tunnustivat erityisen huolenpidon merkityksen pysäyttävänä toimenpiteenä, mutta korostivat myös sen hoidollisia elementtejä silloinkin, kun kontaktin saaminen nuoreen on vaikeaa.

Kun lakimuutos tuli, sen henki oli, että EHO on viimesijainen keino pysäyttää nuori. Jo silloin, kun ensimmäistä EHO:a ruvettiin meille suunnittelemaan ajattelimme, ettei se pelkkä pysäytys riitä, vaan siihen on liityttävä muutakin. Ja tämä kehittämistyö jatkuu edelleen.

Erityisen huolenpidon osastoille tultiin toisista sijaishuoltopaikoista tai omilta osastoilta – vain harvat tulivat suoraan kotoa. Sijoituksen pituus oli kaikissa yksiköissä noin 60–70 vuorokautta, ja osastolta joko siirryttiin takaisin alkuperäiseen sijoituspaikkaan tai jäätin koulukodin osastolle. Siirtyminen erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatriseen tutkimus- ja hoitoyksikkö EVA:han⁵ oli harvinaista. Erityisen huolenpidon osastopaikoille oli jatkuvasti kysyntää, ja osa koulukodeista suunnitteli tulevaisuudessa avaavansa toisen osaston. Ongelmaksi koettiin kuitenkin kysynnän vaihtelevuus, joka merkitsi mittavia kustannuksia silloin, kun osastopaikat olivat tyhjillään, ja toisaalta kyvyttömyyttä vastata usein akuutisti ilmeneviin sijoituksen tarpeisiin.

Yhteenveto

Koulukotien julkisiin dokumentteihin ja strategioihin kirjattu tehtävä on selkeä, mutta haastatteluissa koulukotien tehtävä suhteessa muihin palveluntuottajiin koettiin joiltain osin epäselväksi. Koulukotia pidetään viimesijaisena vaihtoehtona, joka ottaa vastaan

⁵ Erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatrisia tutkimus- ja hoitoyksiköitä on Suomessa kaksi: Tampereen Pitkäniemen sairaalan 12-paikkainen EVA-yksikkö ja Kuopion Niuvanniemen sairaalan 13-paikkainen NEVA-yksikkö.

lapset, joita ei voida hoitaa muualla. Koulukotien tavoitteet olivat haastatteluiden perusteella lapsikohtaisia: niissä korostettiin lapsen hoitoa, kasvatusta ja kuntoutusta tilanteessa, jossa oireet ovat jo vaativia.

Koulukotien hoito rakentuu yksilöllisestä hoidollisesta kokonaisuudesta, vuorovaikutussuhteen luomisesta, arjen vakauttamisesta, perhetyöstä sekä erityisistä menetelmällisistä hoitomalleista, joita kukin työntekijä toteuttaa toimiessaan nuorten kanssa. Erityinen vastuu kasvatuksesta, hoidosta ja kuntoutuksesta on nuoren omaohjaajaparilla, mutta lähtökohtaisesti valmiudet hoitoon on kaikilla koulukodin työntekijöillä, ja kasvatustehtävää toteutetaan yhteistyössä koulun ja perheen kanssa. Koulukotien kasvatuskäytännöissä ja niiden sallimissa vapausasteissa on jonkin verran eroja. Kasvatuksessa, hoidossa ja kuntoutuksessa korostuvat henkilöstön osaamisesta huolehtiminen sekä lisäkouluttamisen tarve.

Koulukotien tarjoamassa osastohoidossa on jonkin verran vaihtelua koulukotiyksiköitten välillä. Osassa koulukoteja on erilaisiin nuoriin erikoistuneita osastoja. Erityistä huolenpitoa tarjotaan viidessä seitsemästä koulukodista. Vuosien saatossa erityisen huolenpidon sisältöä on kehitetty vahvasti, ja sille on tavallisesti kysyntää. Henkilöstöresurssivaatimukset yhdessä tilavaatimusten ja jyrkän kysynnän vaihtelun kanssa tekevät näiden osastojen ylläpidosta kuitenkin epävarmaa ja kallista ja ehkäisevät uusien osastojen avaamista.

Koulukodit vaativien palveluiden kokonaisuudessa

Ketjun viimeinen lenkki – vahinko vai tarkoitus?

Selvityksen yksi tehtävä oli kuvata, miten koulukodit nivELYVÄT vaativien palveluiden kokonaisuuteen. Kuten koulukotien tehtävää ja tavoitteita koskevassa luvussa todettiin, koulukotien tehtävä vaativien palveluiden kokonaisuudessa koetaan tällä hetkellä epämääräiseksi ja toisiin sijaishuoltoyksiköihin rinnastuvaksi.

Kuntien ostopäätöksissä me rinnastumme muihin toimijoihin ja meihin suhtaudutaan kuten muihin potentiaalisiin palvelutarjoajiin. Tällöin on vaikeaa olla mukana kehittämisen keskiössä. Jostain syystä olemme ajautuneet ulkokehälle vaativan lastensuojelun kehittämiskentässä ja olemme muuttuneet selkeästi ostopalveluksi, mikä tekee vääryyttä meidän osaamiselle. Meidän osaamisemme ei ole käytössä siellä, missä päätökset tehdään.

Perinteisesti koulukoteja on kuvattu erikoistuneiksi ja erityisiksi instituutioiksi, jotka tuottavat palveluja eriytyneelle nuorten ryhmälle (Salminen 2001; Bardy ym. 2001; Pösö 2004, 122). Tarja Pösö (2004) lisäsi tähän kuvaukseen kolme ulottuvuutta. Ensinnäkin koulukodit toimivat sellaisten nuorten parissa, joilla on monipolvinen lastensuojeluhistoria ja joiden aiemmat sijoitukset ovat epäonnistuneet. Hän kuvaa koulukotia siis tässä selvityksessä tunnistetun viimesijaisuuden kautta. Toiseksi Pösö toteaa, että koulukodit tasapainoilevat suhteessa psykiatriseen hoitojärjestelmään, minkä seuraukset ovat paitsi hallinnolliset myös sisällölliset. Mikäli nuorten ongelmia tulkitaan sairauden viitekehyksessä, se merkitsee olennaista muutosta moraalisiin ja sosiaaliseen asemaan liittyviin tulkintakehyksiin nähden. Kolmanneksi Pösö määrittelee koulukotien kohteeksi sosiaalisia normeja rikkovat nuoret, joiden rajoja rikkovaan käyttäytymiseen ei muissa sijaishuoltopaikoissa ole kyetty vastaamaan. Pösö (2004, 124) viittaa Marjatta Bardyn vuonna 1995 kirjoittamaan lastensuojelutoimikunnan mietintötekstiin, jossa todetaan koulukotien yhteiskunnalliseksi tehtäväksi epäsosiaaliseen umpikujaan joutuneiden alimpaan sosiaaliryhmään kuuluvien nuorten hoito usein vastoin heidän tahtoaan. Samalla Pösö kysyy edelleen ajankohtaisen kysymyksen siitä, miten palvelujärjestelmää olisi kehitettävä niin, että koulukotien tehtävä ei jatkossa olisi muiden instituutioiden epäonnistumisten ja puutteiden paikkaaminen. Pösön tutkimuksen julkaisusta on kulunut 12 vuotta, ja lastensuojelulainsäädäntö on tänä aikana muuttunut ja käytäntöjä on kehitetty lastensuojelun kentällä ehkä enemmän kuin koskaan. Silti koulukotien asema lastensuojelun palveluiden kentällä on edelleen sama: ne ottavat kopin lapsista ja nuorista, joiden kanssa muut tahot eivät pärjää.

Koulukodeissa tämä rooli koettiin epätarkoituksenmukaiseksi ja nuorten ennusteiden kannalta haitalliseksi.

Pussinperäajattelusta pitäisi ehdottomasti päästä eroon, se on historian jäännös, jota voi vain ihmetellä, että miten se onkin niin vahva. Ammattilaiset, edustajat ja johtajat puhuvat kaikki tästä viimesijaisuudesta, mikä harmittaa todella paljon. Tämä ajattelu vaikuttaa myös sijoitettavien lasten ikään. Tällä hetkellä sijoitettujen lasten tuloikä on melko korkea. Sitä toivoisi, että kunnilla olisi rohkeutta ja valmiutta sijoittaa lapsia aikaisemmin ja nuoremmalla iällä.

Me emme ole mitään koulukoteja, joissa petäjikköön laitetaan lapsia piiloon, vaan me hoidamme näitä nuoria.

Kysymykseen siitä, mistä viimesijainen asema johtuu, annettiin useita selityksiä. Ensinnäkin sijoituksia ohjaavan lastensuojelulain koettiin muuttuneen entistä vahvemmin lievempien toimenpiteiden, kuten avohuollon ja perhehoidon, ensisijaisuutta korostavaksi. Toiseksi sijaishuollon markkinoiden koettiin johtaneen tilanteeseen, jossa kunnat valitsevat sijoituspaikkoja vaihtelevien vaikuttavuus- ja hintakriteerien perusteella. Kolmanneksi pohdittiin koulukotien tunnettuutta ja mainetta, jonka koettiin kärsineen niin koulukoteja kohdanneista tragedioista, historiantutkimuksissa kuvatuista kaltoinkohteluista kuin koulukotinuorten ennusteita koskevien tutkimusten uutisoinnista. Lisäksi pohdittiin sosiaalityöntekijöiden sukupolvien vaihtumista ja sosiaalityöntekijöiden, nuorten ja vanhempien ennakkoluuloja ja epätietoisuutta koulukotien käytännöistä.

Koulukotiselvitykset, joissa käsitellään mennyttä aikaa, nostavat aina kysymyksen siitä, millaista hoito on tänä päivänä. Totuus kuitenkin on, että toiminta on nykyään niin avointa, ettei meillä ole mitään mahdollisuutta tehdä täällä mitään salassa. Meillä ensinnäkin lapset liikkuvat koko ajan ja ovat yhteyksissä joka paikkaan. Meille kunnat tekevät useita tarkastuksia vuodessa. Väärinkäytökset eivät olisi mahdollisia, koska me emme ole pimennossa. Tämä olisi erittäin tärkeää saada ihmisten tietoisuuteen.

Maantieteellisesti koulukodit ovat hajautuneet suhteellisen tasaisesti ympäri maata. Vuorelan koulukoti sijaitsee Etelä-Suomen suurten kaupunkien läheisyydessä, Perhekuntoutuskeskus Lauste Lounais-Suomen kasvukeskuksessa, Sairilan koulukoti Itä-Suomessa Mikkelissä ja Sippolan koulukoti Kaakkois-Suomessa vanhan Kymen läänin alueella. Lagmansgården sijaitsee Länsi-Suomen rannikolla Pedersören kunnassa Vaasan, Seinäjoen ja Kokkolan kaupunkien kolmiossa. Pohjois-Suomeen sijoittuvat Limingan koulutuskeskus ja Pohjolakoti sijaitsevat kumpikin lähellä Oulun kaupunkia. Koulukotien sijainti suhteessa väestön keskittymiseen on kuitenkin vinoutunut. Hoitopaikkoja on suhteellisesti eniten Pohjois- ja Itä-Suomessa, kun taas asiakkaat asuvat Etelä-Suomessa ja erityisesti sen suurissa kaupungeissa. Sijaintiin liittyvät kysymykset herättivät haastatteluissa ristiriitaisia pohdintoja. Etäisyyttä kasvukeskuksista pidettiin nuorten sijoituksen onnistumisen

kannalta hyvänä asiana etenkin silloin, kun sijoituksen taustalla oli karkailua, rikoksia ja päihteiden käyttöä vertaisryhmässä.

Tänne on viime vuosina päätyneet nuoria, jotka on haluttu kauas kodin läheisyydestä syystä tai toisesta. Meillä on ollut nuoria, jotka ovat odottaneet oikeudenkäyntiä ja jotka on sijoitettu tänne turvaan. Heidän olemassaolostaan ei saa olla tietoa, eikä tietoa saa kertoa kellekään. (--) Joillakin nuorilla on täällä käytössään lempinimet, jotka suojaavat heidän identiteettiään.

Syrjäistä sijaintia ei koeta haasteeksi nuorten arjen järjestämisen kannalta, sillä koulukotien arki on vuosikymmenien saatossa rakentunut alueellisesti toimivaksi. Yhteydenpito perheeseen on sen sijaan joissakin yksiköissä vaikeaa, mikä koetaan ongelmaksi etenkin arvossa pidetyn perhetyön toteuttamisen kannalta. Perheille on tarjolla majoittumismahdollisuuksia koulukotien kiinteistöissä, ja omaohjaajat sekä perhetyöntekijät jalkautuvat nuorten koteihin. Käytäntö kuitenkin kuluttaa paljon aikaa, vie henkilöstöä pois osastoilta ja aiheuttaa merkittäviä kustannuksia. Kuntien sosiaalitoimen kanssa tehtävää yhteistyötä etäisyyksien ei koettu haittaavaan, ja osalla koulukodeista on mahdollisuus videoneuvotteluihin. Tätä tekniikkaa ei kaikissa yksiköissä kuitenkaan ole. Yleisesti ottaen todettiin, että lastensuojelun sijaishuollon kenttä on tällä hetkellä murroksessa ja kaikki elementit etsivät paikkaansa. Koulukotien asema palveluketjussa on tässä murroksessa niin ikään liikkeessä. Seuraavassa luvussa pohdin, millaiset tekijät haastattelujen ja muun aineistoni perusteella erottavat koulukodit muista sijaishuollon yksiköistä.

Koulukodin asema suhteessa muihin lastensuojelulaitoksiin

Edellä esitetyistä Tarja Pösön ja Marjatta Bardyn mainitsemista erityispiirteistä puuttuu joitakin elementtejä, jotka omassa selvityksessäni nousevat keskeisiksi koulukoteja yhdistäviksi ja määrittäviksi tekijöiksi. Ensinnäkin *koulukoteihin sijoitettavia nuoria yhdistää moniongelmaisuus, joka ei selity vain psyykkisillä tekijöillä vaan johon liittyy merkittäviä sosiaalisia siteisiin ja suhteisiin paikantuvia murroksia ja katkeamisia*. Nämä sosiaaliset siteet ja suhteet liittyvät niin lapsuudenperheeseen, muihin omaisiin, varhaiskasvatukseen ja koulun aikuisiin kuin vertaissuhteisiin. Tätä kautta rakentuu yhteys Pösön mainitsemaan sosiaalisten normien rikkomiseen, joka tänä päivänä on nähdäkseni kuitenkin rikosten tekoa, päihteiden käyttöä tai häiriökäyttäytymistä monisyisempää. Koulukotiin sijoitetaan myös nuoria, jotka rikkovat normeja vahingoittamalla itseään, eristäytymällä tai vetäytymällä. Koulukoteihin siis sijoitetaan erilaisia lapsia ja nuoria, joiden tarpeisiin vastaaminen edellyttää monialaista osaamista ja selkeitä rakenteita.

Palvelujärjestelmässä koulukoteja määrittää nuorisokäisille suunnattu laitosmuotoinen kasvatusmalli, ja eri laitosten fyysiset puitteet ja sijainti muistuttavat paljolti toisiaan.

Koulukodit sijaitsevat usein omilla tonteillaan, valtaosa syrjässä kasvukeskuksista ja vanhoissa rakennuksissa. Vaikka laitosten koossa ja osastojen rakenteissa on eroja, esimerkiksi henkilöstön osaaminen, määrä sekä sukupuoli- ja ikärakenne muistuttavat toisiaan. Myös työn arvot, toimintaperiaatteet ja kuvatut erityisosaamisen sisällöt ovat koulukodeissa yhteneväisiä. Vaikka psykiatrisesta osaamisesta ja psykiatristen työmallien kehittämistä puhuttiin haastatteluissa, ne eivät nousseet niin keskeiseen asemaan kuin ennakkoon oletin. Psykiatrisen osaamisen rinnalle nousi muitakin osaamisen rajapintoja. Vaativien palveluiden kokonaisuudessa koulukodit eivät tulkintani mukaan hae paikkaansa vain suhteessa psykiatrian kenttään, vaan asettuvat myös päihdehuollon, kriminaalihuollon, erityisopetuksen ja itsenäistymisen tukemisen alueille.

Erittäin keskeinen koulukotien erityisyyttä määrittävä tekijä on niiden oma peruskoulu, jota Pösö (2004) ei jostain syystä mainitse. Koulukodit erottuvat esimerkiksi isoista kunnallisista ja yksityisistä laitoksista juuri oman peruskoulunsa vuoksi. Kuvaan jatkossa koulun merkitystä koulukotien arjessa tarkemmin, mutta haluan jo tässä kohtaa nostaa sen esiin merkittävänä koulukotien asemaa vaativien palveluiden kentällä määrittävänä tekijänä.

Yhteenveto

Koulukotien asema vaativien palveluiden ketjussa on koulukotien itseymmärryksen vastaisesti muodostunut viimesijaiseksi toimijaksi, jonka palveluihin turvaudutaan vasta, kun kaikki muut keinot on kokeiltu ja tehottomiksi todettu. Koulukodit ovat maantieteellisesti sijoittuneet suhteellisen tasaisesti, mutta väestöön nähden vinoutuneesti. Palvelujärjestelmässä niihin ohjautuvat vaativahoitoisimmat lapset ja nuoret, joiden oireita on kuvattu aiemmissa luvuissa. Koulukotien fyysiset ja tilalliset puitteet sekä kasvatusmallien rakenne ja henkilöstön osaaminen muistuttavat toisiaan. Koulukotihoitoa erottaa muista lastensuojelulaitoksista työskentely yhtäaikaisesti sosiaali-, terveyden- ja kriminaalihuollon sekä erityisopetuksen palveluiden rajapinnoilla.

Koulukotien keskeiset yhteistyöverkostot

Paikallisyhteisöjen keskellä ja reunalla

Koulukodeista kaksi sijaitsee kaupungin reuna-alueella ja loput viisi sijaitsevat pienten paikkakuntien taajamissa tai niiden reuna-alueilla. Kaikkien koulukotien läheisyydessä on asutusta ja elinkeinotoimintaa. Yhteisöissä on sopeuduttu toistasataa vuotta alueella toimineisiin instituutioihin, jotka erityisesti pikkupaikkakunnilla ovat historian saatossa olleet paitsi merkittäviä alueellisia työllistäjiä, myös palveluiden ja hyödykkeiden ostajia. Kysyessäni koulukotien paikallisesta merkityksestä haastattelussa todettiin, että yhteistyö naapureiden ja paikallisten yritysten kanssa on toimivaa, joskin vähäistä. Osa paikallisista yrityksistä piti oviaan auki nuorille.

Yksityisistä yhteistyötahoista yritykset ottavat työharjoitteluun meidän nuoria ja tarjoavat työelämään tutustumisen paikkoja.

Merkittäviksi paikallisiksi yhteistyötahoiksi lähes kaikki mainitsivat perusterveydenhuollon ja kouluterveydenhuollon palvelut, joiden kanssa yhteistyö oli muodostunut hyväksi, toisilla tosin ”taistelun” kautta. Toisin kuin olin odottanut, myös yhteistyö paikallisten psykiatrian hoitotahojen, kuten poliklinikoiden ja sairaalan osastojen, kanssa koettiin toimivaksi.

Psykiatrinen keskusteluapu järjestyy lähikunnasta, mutta psykiatrinen osastohoito täytyy hakea kauempaa lähikaupungista. Meillä on ollut oppilaita osastolta intervallihoidossa ja tämä yhteistyö on toiminut hyvin. Tämän sairaalan psykiatrin kanssa on hyvä tehdä yhteistyötä.

Koulukodeissa, joissa on erityisen huolenpidon osasto, toimii myös oma psykiatri joko osa-aikaisesti, ostopalveluna tai kokoaikaisesti osana yksikön omaa terveydenhuollon tiimiä. Viimeksi mainitut tiimit ovat osa kahden yksityisen koulukodin palvelurakennetta, kun taas Valtion koulukodeissa psykiatrin palvelut on järjestetty vaihtelevammin. Huolimatta omista psykiatreista kaikki koulukodit toimivat yhteistyössä paikallisten nuorisopsykiatristen osastojen kanssa. Koulukodeissa voidaan lain puitteissa tarjota mielenterveyspalveluita, mutta tahdosta riippumaton hoito on kiellettyä. Tilanteissa, joissa nuori tarvitsee lastensuojelulain mukaista eristämistä vankempaa fyysistä rajoittamista, koulukodit joutuvat turvautumaan psykiatristen osastojen apuun. Nuorisopsykiatrian osastoilla on kuitenkin ruuhkaa. Avohoidon nuorisopsykiatristen potilaiden määrä on vuodesta 2006 vuoteen 2013 lisääntynyt 68 prosentilla ja lastenpsykiatristen potilaiden

37 prosentilla. Vuonna 2013 avohoitokäyntejä oli iältään 13–17-vuotiailla potilaille 19 498. Psykiatrisessa laitoshoidossa olleita 13–17-vuotiaita nuoria oli 2 308, ja heistä tyttöjä oli 69 prosenttia. Päihdehuoltolain mukaista tahdosta riippumatonta hoitoa ei Suomessa ole alaikäisille käytännössä toteutettu. (STM 2016, 35.) Nuorisopsykiatrian kiire heijastuu koulukotien kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Yhteistyö paikallisen nuorisopsykiatrian poliklinikan kanssa toimii. Siellä on tällä hetkellä ihanat työntekijät, jotka todella tunnistavat meidän tarpeet ja tekevät parhaansa, mutta he ovat aivan ylibuukattuja. Kerta kaikkiaan.

Haastatteluissa todettiin, että vaikka poliklinikkakäynnit ja säännöllisen lääkityksen määrääminen sekä seuranta onnistuvat, akuutteihin kriisitilanteisiin on vaikea saada apua. Pahimmassa tapauksessa joudutaan hakeutumaan terveysaseman päivystykseen. Yhteistyömallien parantamiseen toivotaan pikaista kehittämistyötä, jonka avulla erityisesti jalkautuvaan akuuttiapuun saataisiin pysyvä ja toimiva ratkaisu.

Paikallisista yhteistyötahoista mainittiin terveydenhuollon toimijoiden lisäksi päihdehuollon klinikat, joiden kanssa yhteistyötä tehtiin kuitenkin vain ääritapauksissa. Päihdehuollon hoitomallit ovat koulukodeissa vakiintuneet, joten päihdeproblematiikan kanssa koetaan pystyttävän toimimaan omavaraisesti. Merkittäviä paikallisia yhteistyötahoja ovat niin ikään alueiden oppilaitokset, joihin nuoret siirtyvät toisen asteen opintoihin tai joista otetaan vastaan harjoittelijoita ja uutta työvoimaa. Viranomaisista merkittävä yhteistyökumppani on poliisi, joka kutsutaan apuun vaikeissa eristystilanteissa tai esimerkiksi huumausaineita etsittäessä. Myös toimintaa valvova aluehallintovirasto, oikeusistuimet, sovittelutoimisto ja TE-toimistot sekä nuorisotyö mainittiin. Jokaisessa koulukodissa kerrottiin myös paikallisten järjestöjen kanssa tehtävästä yhteistyöstä, joskin tässä oli suuria koulukotikohtaisia eroja.

Harvoissa koulukodeissa mainittiin yhteistyöstä paikallisten sijaishuollon yksiköiden kanssa, mutta joillakin koulukodeilla on alueellaan konsultatiivinen rooli vaikeahoitoisten lasten hoidollisissa kysymyksissä. Tavallista on, että ympäröivien sijaishuoltopaikkojen työntekijät, ja usein jopa perustajat, ovat entisiä koulukodin työntekijöitä, joten yhteistyöllä on henkilökohtaiset juuret. Sen sijaan paikalliseen kunnalliseen kehittämistyöhön, kuten lastensuojelulain mukaisten lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmien laatimiseen tai toteuttamiseen, yhtäkään koulukotia ei ollut kutsuttu mukaan. Selvityksessä koulukodit näyttäytyivät ympäristöönsä kiinteästi juurtuneina instituutioina, joiden suhteet lähiympäristöön olivat kuitenkin väljät.

Valtakunnalliset yhteistyöverkostot

Haastatteluissa lapsia sijoittavien kuntien sosiaalityöntekijät ja kuntien sosiaalitoimet nimettiin valtakunnallisiksi yhteistyötahoiksi, joskin niistä puhuttiin enemmän ohjauksen, valvonnan ja hoidon sisältöjen yhteydessä. Kysyttäessä valtakunnallisista

yhteistyöverkostoista yksityiset koulukodit mainitsivat potentiaalisiksi yhteistyötahoksi Valtion koulukodit – ja Valtion koulukodit yksityiset koulukodit. Tällä hetkellä yhteistyötä näiden välillä ei juuri ole, ja yhteistyön toivottiin lisääntyvän tulevaisuudessa.

Dialogi koulukotien kesken puuttuu ja sitä pitäisi lisätä, jos me aiomme olla jokin yhteinen rakenne.

Tällä hetkellä on typerää, että painimme samojen ongelmien kanssa kaikki erikseen. Yhteistyöhän tässä voisi tällä hetkelläkin tehdä.

Valtion koulukotiyksiköiden keskinäinen yhteistyö on nykyään aiempaa tiiviimpää, sillä niiden johtajista koostuva johtoryhmä tapaa kuukausittain. Yhteistyötä haluttiin laajentaa myös koulukotiverkoston ulkopuolelle. Niin Valtion koulukodeissa kuin yksityisissä koulukodeissakin mainittiin käynnissä olevat muutoshankkeet, kuten sosiaali- ja terveydenhuoltouudistus sekä lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE), tahoina, joiden kanssa yhteistyötä pyritään tekemään. Näiden foorumeiden koettiin mahdollistavan verkostoitumisen niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin. Järjestöjen puolelta mainittiin Lastensuojelun Keskusliitto, Väestöliitto, Maailmanvaihto, Siviilipalveluskeskus ja EHJÄ ry sekä erityiskoulujen verkostot, kuten VALTERI ja sairaalakoulut. Sen sijaan erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatristen tutkimus- ja hoitoyksiköiden – Niuvan- niemen sairaalan NEVA-yksikön ja Pitkäniemen sairaalan EVA-yksikön – kanssa ei tehty yhteistyötä kuin harvoissa yksittäistapauksissa. Kansainvälisistä verkostoista mainittiin Pohjoismaiden vaativan lastensuojelun palveluiden yhteistyöverkosto, FICE Romania ja EUROMET, vaikkei kansainvälisiä verkostoja erikseen kysytykään.

Valtakunnallisten verkostojen yhteydessä Valtion koulukodit pohtivat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen roolia koulukotien katto-organisaationa. THL koettiin etäiseksi, eikä sen asiantuntijoilta saatu samanlaista tukea kuin Stakesin aikoihin ja 2000-luvun alkupuolella, kun koulukotien osaamisen kehittäminen oli vahva painopistealue. THL:n toivottiin ottavan vahvemman roolin koulukoteja koskevan tiedon tuottamisessa ja levittämisessä ja julkisissa ulostuloissa. Pitkään alalla toiminut työntekijä muisteli, että THL:ää edeltäneeseen Stakesiin saattoi soittaa monenlaisissa koulukoteja koskevissa asioissa. Enää tällaista kontaktia ei koettu olevan.

THL:n roolia haluaisimme vahvistaa. Ei palavereita tarvitsisi olla kuin vuosittain. Ja ikävissä uutisissa, joissa leimataan kaikki koulukodit, niin THL voisi näkyvänä ja tärkeänä toimijana suojella meitä. Koulukoteja tulisi myös THL:n sisällä tehdä tunnetummaksi. THL:n tutkimuksissa ja koulutuksissa saatetaan ehdottaa meille työmenetelmiä, jotka ovat olleet meillä jo vuosien ajan käytössä, mikä herättää kysymyksen siitä, tuntevatko he siellä meidän toimintaa lainkaan.

Harmillista on, että koulukodeilla on iso ja hieno tulosohjaaja – Terveiden ja hyvinvoinnin laitos – ja kuitenkin tämän organisaation asiantuntijat antavat enemmän osaamista aivan ulkopuolisten instanssien toiminnan hyväksi kuin alaisilleen organisaat-

tioille, kuten koulukodeille. (--) Välillä tuntuu oudolta ostaa ulkopuolista koulutusta, kun omassa organisaatiossa olisi saatavissa Suomen huippuosaajia.

Samassa yhteydessä käsiteltiin Valtion koulukotien johtokunnan roolia. Johtokunnan tehtävänkuvaa herätti runsaasti keskustelua ja kysymyksiä. Siinä koettiin olevan osaamista, joka hyödyttäisi suoraan koulukotien toimintaa, mutta etenkin nykyistä johtokuntaa ei ollut tavattu lainkaan. Johtokunnan tulkittiin keskittyvän talouden ja tuloksellisuuden valvontaan, vaikka sen tehtäväksi määritellään asettamispäätöksessä (THL 2/0.01.00/2014) talouden ohella lastensuojeluyksiköiden toiminnan kehittäminen, valvominen ja yhteen sovittaminen sekä lastensuojeluyksiköiden ja niihin sijoitettujen lasten sekä nuorten huoltajien yhteistoiminnan edistäminen.

Meillä ei ole kosketusta koulukotien johtokuntaan, sillä olemassa ei ole keskustelufoormeita, jotka mahdollistaisivat vuoropuhelun. Me luemme johtokunnan esityslistat ja päätökset. Asiat niissä pyörivät pitkälti talouden ja siihen liittyvien päätösten ympärillä (--) eivätkä laadun kehittäminen tai henkilöstön hyvinvointi ole johtokunnan kehittämisen kohteena.

Yleisesti ottaen koulukotien valtakunnallista verkostoitumista pidettiin tiiviinä, aktiivisena ja tärkeänä, joskin verkostojen ylläpito kulutti henkilöstöresursseja. Liian usein yhteistyöverkostot rakentuivat yksittäisten ihmisten henkilökohtaisten suhteiden varaan ja olivat näin alttiita häiriöille. Niin valtakunnallisen kuin paikallisen verkostoyhteistyön tavoitettiin hyödyttävän aidosti kaikkia osapuolia. Itseisarvoista verkostoitumista ei kaivattu.

Ajattelen, että yhteistyön pitäisi ihan oikeasti olla työtä yhdessä. Ei se, että ollaan jossain samassa juhlassa ja skoolataan ja pidetään jokin hyvä puhe, riittä.

Sulkeutumisen sijaan kaikki koulukodit korostivat, että yhteistyö niin paikallisten kuin valtakunnallisten toimijoiden kanssa on tärkeää koulukotien tunnettuuden ja toiminnan kehittämisen kannalta. Usein yhteistyö edellyttää koulukodeilta aloitteellisuutta ja aktiivisuutta, sillä niitä ei automaattisesti pyydetä mukaan erilaisiin verkostoihin. Kouluja koskevia verkostoja käsitellessäni enemmän seuraavassa luvussa.

Yhteenveto

Haastatteluissa koulukodit näyttäytyivät paikallisesti tunnettuina ja pitkään alueella toimineina instituutioina, jotka muodostavat löyhiä verkostoja lähiyhteisöjensä kanssa. Yhteistyö erityisesti perus- ja erikoisterveydenhuollon toimijoiden kanssa on paikallisesti tärkeää, mutta koulukodit toimivat tarvittaessa myös päihdehuollon, poliisin, aluehallintoviraston, TE-toimistojen, oikeusistuinten, sovittelutoimistojen ja nuorisotyön kanssa. Lisäksi paikallisilla yrityksillä ja järjestöillä on yhteistyötä koulukotien kanssa.

Alueen toisen asteen oppilaitokset muodostavat merkittävän yhteistyötahon. Koulukotien osaamista ei kuitenkaan hyödynnetä alueellisessa kehittämistyössä.

Valtakunnan tasolla Valtion koulukodit muodostavat tiiviin verkoston, mutta niiden yhteistyö yksityisten koulukotien kanssa on vähäistä. Valtion koulukodit mainitsivat valtakunnallisina yhteistyötahoina katto-organisaationsa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ja Valtion koulukotien johtokunnan, joskin niiden etäisyys sai osakseen kritiikkiä. Erityisesti yksityiset koulukodit olivat aktiivisia valtakunnallisella ja kansainvälisellä järjestökentällä. Kaikki yhteistyösuhteet – niin paikalliset kuin valtakunnallisetkin – perustuivat yksittäisten henkilöiden välisiin suhteisiin ja edellyttivät koulukodeilta erillisiä resursseja.

Koulukotien koulut

Selvityksen eräänä tarkoituksena on tarkastella (laitos)koulun merkitystä osana lastensuojelun palveluja. Laitoskoululla tarkoitan tässä yhteydessä nimenomaan koulukotien koulua, ja tarkastelen sen merkitystä paitsi osana koulukotien toimintaa myös niiden erityispiirteitä. Kansallisella lastensuojelun sijaishuollon palvelukentällä koulukodit ovat ainoita sijaishuoltoa tarjoavia yksiköitä, joissa hoito, kasvatusta ja opetus toimivat saman hallintorakenteen alla ja joiden toimintaa ohjaa sekä valvoo Opetushallitus. On tärkeää erottaa koulukotien koulut muista sijaishuollon yksiköissä toimivista opetusmuodoista. 1990-luvun jälkeen lastensuojelun kentälle on perustettu lukuisia opetusyksiköitä, jotka toimivat yksityisten tai kunnallisten sijaishuoltopaikkojen yhteydessä, mutta paikallisen opetustoimen alaisina. Näiden opetusyksiköitten toimintatavat ovat olleet vakiintumattomia ja säätelemättömiä, eikä niiden toimintaa ole juuri tilastoitu tai tutkittu. Lisäksi opetuskäytännöt eri yksiköissä ovat kehittyneet toisistaan riippumatta ja lapsiasiavaltuutettu on toivonut yksiköiden valvonnan lisäämistä. (Raivio 2015.) Koulukodeissa toimivat koulut eroavat tällaisista opetusyksiköistä niin ohjauksen, valvonnan, lupien, opetuksen järjestämisen, kustannusten kuin kehittämisenkin osalta.

Vastatakseni asetettuun tehtävään haastattelin erikseen Koulukoti Pohjolakodin yhteydessä toimivan Pohjolan koulun rehtoria, Perhekuntoutuskeskus Lausteen yhteydessä toimivan Satulavuoren koulun rehtoria sekä Valtion koulukotien koordinoivaa rehtoria. Haastatteluita varten oli oma haastattelurunkonsa, jonka kysymykset noudattelivat koulukotien johtajille ja henkilöstölle esitettyä mallia mutta joka sisälsi nimenomaan koulua koskevia kysymyksiä. Lisäksi hyödynsin koulukohtaisia tilastoja, opetussuunnitelmia ja opetuksen järjestämislupia. Koska rehtorit ottivat haastatteluisissa kantaa moniin koulukoteja koskeviin seikkoihin, heidän haastatteluitaan on hyödynnetty kaikissa selvityksen osioissa. Tässä luvussa koulukotien koulut saavat kuitenkin oman tilansa.

Koulujen rakenteet

Pohjolan koulu toimii Koulukoti Pohjolakodin yhteydessä Muhoksella 1920-, 30- ja 80-luvuilla valmistuneissa tarkoitukseen soveltuvissa tiloissa. Pohjolan koulu tarjoaa perus- ja lisäopetusta Pohjolakotiin sijoitetuille lapsille ja nuorille, joille kaikille on tehty erityisen tuen päätös. Nuorten Ystävät ry ylläpitää Pohjolan koulun lisäksi lähellä sijaitsevaa Nuorten Ystävien koulua, joka on 40-paikkainen erityiskoulu. Näillä molemmilla on erilliset opetuksen järjestämisluvat. Koulujen hallinto on yhteinen siten, että rehtori, koulusihteeri ja yksi kokopäiväinen oppilaanohjaaja ovat yhteisiä, minkä lisäksi molemmilla kouluilla on omat vastuuopettajat. Rehtorin esimiehenä toimii Nuorten Ystävät ry:n pääsihteeri ja koulujen johtokuntana sekä opetuksen järjestäjän ylimpänä hallinnollisena elimenä Nuorten Ystävät ry:n hallitus. Lisäksi koulun toimintaa

valvoo Opetushallitus. Koska Pohjolan koulun oppilaat tulevat kaikki Pohjolakodista, oppilasmäärä vaihtelee koulukodin sijoitustilanteen mukaan myös lukuvuoden aikana. Toukokuun lopun oppilasmäärät ovat Pohjolan koulussa pudonneet toukokuun 2015 38 oppilaasta toukokuun 2016 28 oppilaaseen. Opetuksen järjestämislupaa on tulkittu siten, ettei koulupaikkalaisia koulukodin ulkopuolelta ole otettu opetuksen piiriin toisin kuin muissa koulukotikouluissa.

Pohjolan koululla on tällä hetkellä neljä erityisluokanopettajaa ja viisi ohjaajaa. Kaksi opettajista tekee töitä myös Nuorten Ystävien koululla, samoin kuin kaksi erityisluokanopettajaa. Kouluilla on lisäksi yhteinen kokopäivätoiminen oppilaanohjaaja. Opettajista kaikki ovat päteviä erityisluokanopettajia lukuun ottamatta yhtä opettajaa, joka hänkin suorittaa erityisopettajan opintoja. Koulun opetushenkilöstö on ollut pysyvää. Nuorten Ystävät ry:ssä vuonna 2007 toteutettu konserniuudistus vaikutti myös Pohjolan koulun toimintaan opetuksen järjestäjä- ja koulukohtaisten oppilashuoltotyöryhmien kokoonpanon muutosten kautta. Viime vuosina haastetta koulun työhön ovat tuottaneet koulukodin laskeneet sijoitusmäärät, jotka heijastuvat suoraan koulun oppilasmääriin. Koulun talous on riippuvainen oppilasmäärästä, jotka nykyään arvioidaan syyskuun laskentapäivän mukaisesti. Kuten Valtion koulukotien kouluissa myös Pohjolan koulussa oli aiemmin käytössä kaksi laskentapäivää. Opetusluvan sallieessa helpotusta voisi tulla koulupaikkalaisista, joita Pohjolan koululla olisi tilojen ja opetusresurssin puolesta mahdollisuus vastaanottaa. Pohjolan koulun erityisyytenä koulukotikoulujen joukossa on kahden erilaisen koulun erityisosaaminen: niissä on laaja kirjo hyvin erilaisia oppijoita ja mahdollisuus jakaa osaamista yksiköiden sisällä ja välillä.

Satulavuoren koulu toimii Perhekuntoutuskeskus Lausteen yhteydessä Turussa 1970- ja 80-lukujen taitteessa käyttöön otetuissa tiloissa. Lisäksi Satulavuoren koululla on opetusyksikkö Uudessakaupungissa, ja se tuottaa molemmissa yksiköissä perusopetusta erityistä tukea tarvitseville oppilaille kaikilla perusopetuksen luokka-asteilla sekä lisäopetusta. Satulavuoren koulussa koulupaikka on aina lastensuojelulain mukainen avohuollon tukitoimi tai sijaishuollon aikainen tukitoimi. Kaikille koulun oppilaille on tehty erityisen tuen päätös. Koulu toimii rehtorin johdossa Perhekuntoutuskeskus Lausteen johtajan, kehitysjohtajan ja hallituksen alaisena. Lisäksi toimintaa valvoo Opetushallitus. Satulavuoren koulun opetuksen järjestämislupa sallii koulupaikkalaisten ottamisen, ja koulun 49 oppilaasta 30 tulee talon ulkopuolelta. Luokissa on alle kymmenen oppilasta, viime vuosina ryhmien koko on ollut seitsemästä kahdeksaan oppilasta.

Satulavuoren koulussa työskentelee 12 opettajaa sekä 18 avustajaa ja täysiaikainen koulukuraattori. Opettajista kymmenen on päteviä erityisluokanopettajia, ja kahdesta tuntiopettajasta toisella on pätevytymiseen tähtäävä koulutussuunnitelma ja toinen on siirtymässä eläkkeelle. Koulun opettajistossa tapahtui sukupolvenvaihdos joitakin vuosia sitten samoihin aikoihin kuin Perhekuntoutuskeskus Lausteessa tehtiin mittava organisaatiouudistus. Sen myötä myös koulun oppilashuollon rakennetta muutettiin. Myös Satulavuoren koulun taloutta rasittaa vain syyskuussa oleva laskentapäivä, joka merkitsee noin kymmenen oppilaan rahoitusosuuden menetystä, sillä syyskuun laskentapäivänä todetut oppilasmäärät kasvavat lukuvuoden kuluessa. Koska opetuslupa sallii koulupaikkalaisten ottamisen, Satulavuoren koulu on laajentanut toimintaansa

alakouluikäisten opetukseen. Sen erityisyytenä koulukotikoulujen joukossa onkin opetuksen laajentaminen lähiympäristön lastensuojelutaustaisiin oppilaisiin järjestämällä opetusta suurelle määrälle koulukodin ulkopuolella asuvia koulupaikkalaisia.

Valtion koulukotien koulut sijaitsevat koulukotiyksiköiden yhteydessä ja toimivat koulukotikohtaisten johtajien alaisuudessa. Lisäksi Valtion koulukodeilla on yhteinen toimintaa koordinoiva rehtori. Toimintaa valvoo Valtion koulukotien johtokunnan lisäksi Opetushallitus. Kullakin koululla on erilliset opetuksen järjestämisluvat, joista Lagmansgårdenin lupa mahdollistaa kaksikielisen – suomen- ja ruotsinkielisen – opetuksen. Suunnitelmassa on kuitenkin hakea kouluille yhteinen opetuksen järjestämislupa. Valtion koulukotien koulut tarjoavat perus- ja lisäopetusta koulukotiin sijoitetuille nuorille, ja opetuksen järjestämisluvat mahdollistavat koulupaikkalaisten ottamisen. Heidän määränsä on kuitenkin ollut vähäinen: vuonna 2015 oppilaita oli 119, ja heistä seitsemän (7) oli koulupaikkalaisia. Kaikille koulujen oppilaille on tehty erityisen tuen päätös, ja oppilasryhmien koko on ollut keskimäärin viisi oppilasta.

Valtion koulukotien kouluissa työskentelee yhteensä 25 opettajaa, joista 22 on erityisopettajia, kaksi luokanopettajaa ja yksi tuntiopettaja. Avustajia valtion koulukodeissa on 19. Muodollisesti pätevien opettajien osuus oli 65 prosenttia vuonna 2015. Muodollisella pätevyydellä tarkoitetaan tässä erityisluokanopettajaa, joiden rekrytoinnissa on ollut vaikeuksia. Valtion koulukotien 2010-luvun rakenneuudistus vaikutti myös koulujen henkilöstörakenteeseen. Apulaisjohtajista luopumisen myötä luovuttiin lopullisesti myös vaihtelevasti toimineesta rakenteesta, jossa koulun rehtori toimii myös koulukotiyksikön apulaisjohtajana. Valtion koulukotien koulujen talous on ollut tasapainossa. Niillä on edelleen käytössä yksityisten koulukotien kouluilta poistunut toinen eli tammikuun laskentapäivä, jota lisäksi painotetaan. Valtion koulukotien koulujen erityisyytenä koulukotikoulujen joukossa on suuren oppilas- ja henkilöstömäärän jakautuminen viiteen verkostomaisesti toimivaan yksikköön, joilla kullakin on oma opetuksen järjestämislupansa.

Tehtävä ja tavoitteet

Koulukotien erikoisuus on kautta aikojen ollut niiden yhteydessä toimiva koulu. Jo 1800-luvulla tehty päätös panostaa kasvatustalouteen sijoitettujen ns. pahantapaisten lasten – niin tyttöjen kuin poikien – koulutukseen oli käännteentekevä. Lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten koulunkäyntiin on 2000-luvulla kiinnitetty erityistä huomiota, ja Kuntaliitto on selvittänyt asiaa erikseen. Kuntaliiton kyselyssä ilmeni, että sijoitettujen lasten opetuksen järjestämisessä on kirjavuutta, kuntien opetustoimet eivät saa riittävästi sijoitettuihin lapsiin liittyvää tietoa ja kustannusten korvaamisessa on vaihtelevia käytäntöjä (Heino & Oranen 2012, 219–220). Oikeuskansleri Jaakko Jonkka huomautti kotiopetusjärjestelyistä vuonna 2009, ja lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula aloitti samana vuonna keskustelun sijoitettujen lasten epätasa-arvoisista mahdollisuuksista koulunkäyntiin (Raivio 2015, 10–11). Koulukodeissa opetuksen järjestämisestä oltiin

ylpeitä. Kaikki koulukotien johtajat korostivat haastatteluissa koulun merkitystä nuorten kuntoutuksen ja erityisesti tulevaisuuden kannalta. Koulun tehtävä ja tavoitteet olivat koulukotien tehtäviä ja tavoitteita helpommin määriteltävissä.

Koen koulukotikoulun tärkeimmäksi tehtäväksi, että löytäisimme oppilaiden kadotetut motivaatiot ja voimavarat, jotta he pärjäisivät omassa elämässään. (--) Tärkeintä tehtäväämme on räätälöidä yksilöllinen polku, joka kuitenkin kuljetaan yhdessä.

Meidän koulun ensisijainen tehtävä on antaa uusi mahdollisuus. Mahdollistaa kuntoutuminen sujuvassa arjessa. Me olemme erityisen tuen koulu.

Rehtorit kokivat vahvasti toimivansa toisen mahdollisuuden antajina. Koulun tehtävänä oli luoda edellytykset oppimiselle tilanteessa, jossa motivaatio oli jo menetetty tai mahdollisuuksia hukattu. Rehtoreiden haastatteluissa siis toistui sama viimesijaisuuden dilemma kuin johtajien ja henkilöstön haastatteluissa. Myöhästynyt tuki ja oikea-aikaisuuden puute määrittivät koulun tehtävää, ja tilanteesta kannettiin huolta.

Tämänhetkinen tilanne on valtakunnallisesti se, että koulukotikoulu pyrkii parsimaan ja paikkaamaan sen, mikä muualla on repeytynyt rikki. Tilannetta voisi verrata painesiteen käyttöön vakavassa verenvuototapauksessa. Täällä paineside pannaan paikoilleen, koska haava on ehtinyt jo syväksi ja pahasti vuotavaksi.

Vaikka koulukotien tehtävää pidettiin vaativana, koulutyön tavoitteet olivat selkeät. Sijoittavien sosiaalityöntekijöiden asettamana tavoitteena on usein peruskoulun päättötodistuksen saaminen tilanteessa, jossa oppivelvollisuusiän ylärajalla olevan nuoren oppisisällöissä on koko yläkoulun oppimäärän kokoisia aukkoja. Rehtorit korostivat kuitenkin, että peruskoulun päättötodistusta tärkeämpää on saada onnistumisen kokemuksia tehdystä työstä. Tällaisten kokemusten ajateltiin kantavan nuoria myös jatkossa.

Meillä on vahva usko ja luottamus omaan tekemiseen; siihen, että voimme työllämme saada edes väliaikaisen vaikutuksen nuoren elämään, joka ehkä joskus myöhemmin elämän kuluessa auttaa omalta osaltaan kurssin korjaamista oikeaan suuntaan.

Me emme tavoittele peruskoulun päättötodistusta keinolla millä hyvänsä, vaan pyrimme löytämään voimavarat nuorista niin, että he pärjäisivät myös elämässä.

Pohjoismaiden lapsiasiavaltuutetut kiinnittivät vuoden 2011 lausunnossaan huomiota lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten perusopetuksen laatuun ja riittävän tuen saantiin (Raivio 2015). Rehtorit kokivat, että lyhenevät sijoitukset asettavat opetukselle aivan erityisiä paineita. Vaikka peruskoulun päättötodistuksen arvo tunnustettiin, rehtorit kiistivät sen olevan koulunkäynnin itseisarvoinen tavoite. Kuitenkin koulukotien peruskoulun päättötodistuksen saavutustaso on vuodesta toiseen ollut lähellä sataa prosenttia. Rehtoreiden mukaan tavoitteeseen päästään kovalla työllä.

Jossain vaiheessa kuuli vähän sellaista, että sinnehän voi tulla vuodeksi, niin sieltä saa todistuksen. Mutta se ei todellakaan pidä paikkaansa. Minä en vedä sellaiseen todistukseen nimeä alle, missä näytöt eivät ole riittävät.

Meiltä kukaan ei pääse pois armovitosilla, vaan ainoastaan koulutyöllä päästään eteenpäin. Se, mikä täällä on ansaittu, pitää vaikka oikeudessa – siitä voidaan mennä valalle.

Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten opetuksen järjestämisessä koulukotien koulut muodostavat siis pitkän historian omaavan vakiintuneen rakenteen, ja niissä opetus perustuu selkeään näkemykseen ja tavoitteisiin. Itseisarvoisen suorittamisen sijaan koulukotien rehtorit korostivat koulunkäynnin subjektiivisia ja kuntouttavia elementtejä.

Oppilaiden tarpeet ja niihin vastaaminen

Kaikille selvityksen koulukotien kouluille oli yhteistä, että oppilailla on taustallaan lastensuojelun asiakkuus. Lastensuojelun asiakkaina olevilla lapsilla koulunkäynnin ongelmat ovat hyvin tavallisia ja tyypillinen esimerkki sekä syy- että seuraustekijästä. Huostaanottojen taustalla koulunkäyntivaikkeudet ovat merkittävässä osassa noin puolella sijoitetuista lapsista (Hiitola 2008; Heino ym. 2016). Lastensuojelun asiakkuuden taustalta löytyy tavallisesti useita tekijöitä, jotka osaltaan selittävät myös lapsen koulunkäynnin vaikeuksia, joskaan vaikeat olosuhteet eivät aina johda koulunkäynnin ongelmiin (myös Heino & Oranen 2012, 227–228). Rehtoreiden vastauksissa toistui samat ilmiöt kuin muissa haastatteluisissa – moniongelmaisuus, rikkinäinen tausta ja päihheet – mutta esiin nousi myös joitakin erityisesti koulunkäyntiä haittaavia tekijöitä, joiden koettiin muuttuneen entistä vakavammiksi.

Oppilailla on huomattavasti kirjavampi spektri ongelmia, heillä on taustallaan useita laitoshoidojaksoja, erilaista traumataustaa, oppimisen vaikeuksia, kielellisen kehityksen viivästymiä ja niin edelleen. Psykkisen puolen asiat ovat aiempaa selvemmin esillä: useilla oppilailla on takanaan hoitojaksoja sairaalahoidossa.

ADHD, tarkkaavaisuushäiriö, impulsiivisuus, kontrollihäiriöt sekä käytöshäiriöt näkyvät meillä eniten. Myös psykiatrian puolen kontaktit ovat lisääntyneet todella paljon. (–) Kun yrittää pohtia, mikä primääriongelma olisi, on sitä mahdotonta sanoa.

Oppilaiden oireiden moninaisuus ja etenkin psyykkiset ja neuropsykiatriset ongelmat olivat rehtoreiden kokemuksen mukaan lisääntyneet. Tästä huolimatta opetusta yksilöllistettiin vain erityistapauksissa ja tarkkaan harkiten. Aiemmin tehtyjä yksilöllistämispäätöksiä myös purettiin, kun oppilaan tilanne tasaantui. Koulukotikoulujen erityisyytenä on kaikille oppilaille tehtävä erityisen tuen päätös pedagogisine selvityksineen sekä määrääjain päivitettävä henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma

eli HOJKS. Oppilaiden erityispiirteet edellyttävät kouluilta myös joustavia opettamiskäytäntöjä, pienryhmiä sekä konkreettisia, tilaratkaisuihin asti ulottuvia järjestelyjä. Monelle oppilaalle ryhmässä työskentely on vaativaa.

Oppilaittemme erityistarpeista johtuen tarvitsemme tiloja huomattavasti normaalia enemmän, sillä oppilaiden tarkkaavaisuusongelmat ovat lisääntyneet merkittävästi. Käytöshäiriö on lähes kaikille diagnosoitu, mutta impulsiivisuus ja tarkkaavaisuushäiriö tämän lisäksi aiheuttaa vaikeuksia toimia toisten kanssa samassa tilassa. Jokainen ääni, jokainen räjähdys, jokainen liike vie sen huomion jonnekin.

Koulukotien rehtorit korostivat koulutetun, tehtävänsä motivoituneen ja siihen soveltuvan opetus- ja avustajahenkilöstön merkitystä opetuksen onnistumiselle. Pätevän henkilöstön rekrytointi on osassa Valtion koulukotien kouluja todellinen haaste, kun taas Satulavuoren koulussa uudet opettajat on löydetty kivuttomasti ja Pohjolan koulussa on voitu luottaa kokeneen opettajakunnan pysyvyyteen. Vaikka rehtorit painottivat opettajien koulutuksen ja pätevyyden merkitystä, oppimisen edellytykset perustuvat samoihin seikkoihin kuin koko koulukotihoidon vaikuttavuus. Haastatteluissa toistettiin, ettei ”taikatemppejä” tai ”ohituskaistoja” oppimiselle ole, vaan opetus perustuu ihmisten välisiin suhteisiin, kohtaamiseen ja luottamukseen. Koulun roolia koulukotihoidon kuntouttavana osana korostettiin, ja koulu osana normaalia arkea koettiin välttämättömäksi myös huonokuntoisten nuorten tapauksessa.

Kontakti kouluun ja normaaliin arkeen yksilöllisesti toteutettuna on äärimmäisen tärkeää ja oleellinen osa tätä hoitoa. (–) Me emme voi invalidisoita nuorta sen tähden, että on taustoja tai menneisyyttä tai sairautta, vaan sopivassa määrin kun pystytään terveellä tavalla järjestämään ja vaatimaan sekä antamaan mahdollisuuksia, nuori kuin nuori pystyy käymään koulua. Siihen haluan uskoa.

Me opetamme kaikkia, myös niitä, jotka eivät missään muualla ole onnistuneet käymään koulua. Tämä koskee myös muissa koulukodeissa olleita. Me emme hylkää ketään.

Koulun tehtävä koulukotihoidon osana korostui kaikissa haastatteluissa, vaikka oppilaaksioton kriteereissä oli koulukotien välillä eroja. Pohjolan koulu saa ottaa oppilaiskseen vain koulukotiin sijoitettuja nuoria, kun taas Valtion koulukotien kouluissa sekä Satulavuoren koulussa osa oppilaista käy koulua kotoaan tai toisesta sijaishuoltoapaikasta. Satulavuoren koulussa valtaosa oppilaista tulee koulukodin ulkopuolelta, sen sijaan Valtion koulukodeissa näitä oppilaita oli yhteensä vain seitsemästä kahdeksaan vuonna 2015 (VKK:n toimintakertomus 2015, ks. liite 2). Koulupaikkalaiset tuovat luokkiin sekä voimavaroja että haasteita. He takaavat riittävän oppilasmäärän ja tasaavat sijoituksista johtuvaa oppilasmäärän vaihtelua, mutta jäävät paitsi koulukodin kokonaisvaltaisesta kuntoutusrakenteesta. Myöskään mahdollisia koulupäivän aikana ilmeneviä ongelmia ei voida käsitellä ja hoitaa heidän kanssaan koulupäivän jälkeen. Osassa Valtion koulukoteja ei koulupaikkalaisia otettu vastaan lainkaan.

Koulukotikoulujen oppilaiden ennusteista rehtoreilla oli jonkin verran tietoa, mutta seuranta päättyi päättötodistuksen arvosanaan ja toisen asteen opintopaikan saantiin. Rehtorit korostivat, että heidän mahdollisuutensa seurata ja tukea oppilaita jatkossa olivat täysin riittämättömät, ja jälkihuollon merkitystä korostettiin joka haastattelussa. Siirtymä koulukodin koulusta esimerkiksi ammattipistoon on monelle oppilaalle suuri askel.

Täällä ollaan erilaisessa ympäristössä, täällä ymmärretään, hyväksytään, mahdollistetaan, puitteet ovat pienet, ja ihmiset, joiden kanssa olet tekemisissä päivän aikana, ovat minimaalinen määrä suhteessa siihen, mitä tapaavat sitten ammattikoulussa.

Valtion koulukotien oppilaista on lisäksi tehty seurantaa. Kun peruskoulun päättötodistuksen sai vuosina 2013–2015 keskimäärin 95 prosenttia peruskoulun päättäneistä oppilaista, toisen asteen opintoihin siirtyi saman tarkastelujakson aikana keskimäärin 75 prosenttia oppilaista. Tarkastelujaksolla toisen asteen opinnot aloittaneista oppilaista keskimäärin 30 prosenttia keskeytti opintonsa ensimmäisen vuoden kuluessa, ja kahden vuoden kuluttua vain 22 prosenttia toisen asteen opinnot aloittaneista jatkoi edelleen opintojaan. Sekä Satulavuoren koulussa, Pohjolan koulussa että Valtion koulukotien kouluissa kaikille oppilaille pyrittiin löytämään toisen asteen opiskelupaikka, ja tilastojen mukaan esimerkiksi Pohjolan koulussa tavoite saavutettiin. Oppilaiden kiinnittyminen toisen asteen opintoihin ja etenkin työelämään on kuitenkin haasteellista. Tämä on ongelmallista, sillä onnistunut koulu- ja työelämäpolku toistuu useissa tutkimuksissa hyvän ennusteen keskeisenä elementtinä (esim. Jahnukainen 2004; Heino & Oranen 2012; Ristikari ym. 2016).

Yhteistyöverkostot ja tulevaisuuden kehittämistarpeet

Koulukotikoulujen yhteistyö on 2000-luvulla muuttunut merkittävästi sen jälkeen, kun Valtion koulukodit tiivistivät keskinäistä verkostoaan. Aiemmin yhteistyö yksityisten koulukotien koulujen kanssa oli säännöllistä ja Opetushallituksen koordinoimaa. Opetushallitus kutsui vuosittain koolle paitsi rehtorifoorumin, joka koostui koulukotikoulujen rehtoreista, myös koulukotikoulujen opetushenkilöstöä. Juuri uudistetun opetussuunnitelman edeltäjä tehtiin yhteistyössä ja Opetushallituksen ohjauksessa, kun taas uudet opetussuunnitelmat valmisteltiin omissa verkostoissa. Aiemmin koulukotien koulut suunnittelivat jopa yhteisiä materiaalipankkeja. Selitykset yhteistyön hiipumiselle olivat keskenään ristiriitaisia.

Yhteistyö koulukotien koulujen kanssa loppui, kun kilpailuasetelma syntyi. (--) Yhteistyö on heikkoa.

En usko, että yhteistyön hiipumisen taustalla on kilpailuasetelmaa, vaan taloudelliset resurssit, joiden puuttuessa ei ole ollut mahdollista järjestää näin mittavia tapaamisia ja koordinoita niitä.

Olihan se aikamoinen investointi taloudellisesti, jos lähdettiin eri paikkakunnille. Rakenne oli aika raskas, mutta edes se, että rehtorit tapaisivat toisiaan säännöllisesti, olisi tosi ok.

Koulukotien koulujen aiemmasta yhteistyöstä on säilynyt koulukotien kulttuuri- ja urheilutoiminta, jonka puitteissa oppilaille järjestetään vuosittain urheilukilpailut sekä kulttuuritapahtumia. Haastatellut rehtorit kiittelivät aiempaa yhteistyötä ja toivoivat sen tavalla tai toisella jatkuvan. Yhteistyön edellytykseksi nähtiin kuitenkin koulukotien aseman vakauttaminen ja tulevaisuuden turvaaminen pitkäjänteisesti.

Koulukotien koulujen välisen hiipuneen yhteistyön lisäksi koulukotien kouluilla oli runsaasti muita yhteistyöverkostoja. Pohjolan koulu ja Satulavuoren koulu ovat verkostoituneet vahvasti ympäristökuntien koulutoimien kanssa. Pohjolan koululla paikallista yhteistyötä on erityisesti Nuorten Ystävien koulun kautta, sillä jälkimmäiseen on lupa ottaa koulupaikkalaisia ja molempien koulujen konsultaatorooli on inklusiivisen koulumallin myötä vahvistunut. Satulavuoren koulu taas tunnetaan mahdollisena koulupaikkana lähikuntien erityistä tukea vaativille oppilaille, joilla on lastensuojelutausta. Valtion koulukotien kouluille tärkein yhteistyöverkosto ovat luonnollisesti Valtion koulukotien toiset koulut, joskaan yhteistyöstä lähikuntien kanssa ei kaikista Valtion koulukotien kouluista kysyty. Valtion koulukotien koulut ovat vahvistaneet yhteistyötä myös VALTERIn eli Opetushallituksen toimialaan kuuluvan valtakunnallisen oppimis- ja ohjauskeskuksen sekä sairaalakoulujen verkoston kanssa. Pohjolan koulun valtakunnalliset verkostot ovat vahvat Nuorten Ystävien verkostojen kautta, mutta myös kansainvälinen yhteistyö erilaisten järjestöjen ja pohjoismaisten koulukotien kanssa on vilkasta. Satulavuoren koulu panostaa yhteistyöhön paikallisten koulu- ja rehtoriverkostojen kanssa ja on avannut ovensa myös eri ammattiryhmien kehittämispäiville. Kaikissa haastatteluissa tulevaisuuden tehtäväksi nähtiin konsultoivan roolin vahvistaminen ja opetusosaamisen jalkauttaminen vaativien palveluiden kentälle.

Koulukotikouluilla on vahva valtakunnallinen rooli nimenomaan vaativan erityisen tuen kapealla sektorilla. Tämä tulee myös jatkumaan. Toisaalta niillä on paljon hyödyntämätöntä potentiaalia ja substanssiosaamista siinä, kuinka vaativaan erityiseen tukeen kategorisoituminen voidaan ehkäistä.

Meidän tulisi olla valtakunnallisesti konsultatiivinen ja muita hyödyttävä toimija.

Näkisin, että meissä koulukodeissa on paljon potentiaalia oikein valjastettuina osaamiskeskuksina. Meillä on paljon sellaista hiljaista tietoa, mitä pitäisi pystyä valjastamaan niin, että se saataisiin asiakaspintaan.

Vaikka rehtoreiden luottamus koulujensa osaamiseen oli vahva, osaamisen kehittäminen ja ylläpito vaativat pätevää henkilöstöä sekä henkilöstön lisäkoulutusta. Kysyttäessä, mitä muita resursseja koulukotien koulujen konsultoiva rooli edellyttää, haastateltavat korostivat, että yhteistyösuhteiden rakentuminen yksittäisten henkilöiden varaan altistaa

ne häiriöille. Tällä hetkellä rehtorit kokivat henkilöstöresurssit riittämättömiksi uusien tehtävien kehittämiseksi ja yhteistyön vahvistamiselle. Monessa koulukotikoulussa rehtori hallinnollisten tehtävien hoitamisen lisäksi opettaa, jolloin kehittämistyölle jää olemattomasti aikaa.

Tässä on nyt ollut nämä opetussuunnitelmat ja muutama muukin asia hiukan pinnalla (naurua), että tässä ei ihan tässä kuussa revetä joka paikkaan.

Kehittämistyöhön tarvittaisiin ainakin yksi henkilö, joka suunnittelisi edes sen, miten tavoitteisiin voisi päästä. Tällä hetkellä aikaresurssit ovat ainakin itsellä aivan liian tiukalla. Yritän siis edetä pienin askelin. Ei yksi ihminen pysty kaikkea hoitamaan.

Edellisten lisäksi yhdeksi keskeiseksi konsultoivaa roolia vahvistavaksi elementiksi todettiin koulukotien maineen parantaminen ja osaamisen markkinoinnin aktiivinen edistäminen. Rehtorit kertoivat edelleen kohtaavansa ajoittain ennakkoluuloja, joiden mukaisesti koulukotien koulut mielletään ankariin rangaistuksiin ja eristäytyneeseen opetuskulttuuriin perustuviksi laituskouluiksi. Rehtorit korostivat, että yksilökohtainen opetus perustuu oppilaiden ja heidän vanhempiansa kanssa tehtävään yhteistyöhön sekä ympäröivälle yhteiskunnalle avoimeen opetukseen. Suunta oli vahvasti koulusta maailmalle korjaavien kokemusten kautta.

Yhteenveto

Koulukotien koulut ovat omien opetuksen järjestämislupiansa nojalla toimivia erityisen tuen kouluja, joilla on lupa antaa perusopetusta sekä lisäopetusta yhteensä noin 220:lle lastensuojelun asiakkaana olevalle oppilaalle. Koulukotien koulujen rahoitus muodostuu peruskoulun valtakunnallisesta rahoituksesta ja kuntien opetustoimelta perittävistä koulupäivämaksuista. Koulujen henkilöstö koostuu erityisluokanopettajista, avustajista, erityistyöntekijöistä ja rehtoreista. Koulukotien koulut toimivat koulukotien yhteydessä usein omissa tähän tarkoitukseen rakennetuissa tiloissaan.

Koulukotikoulua käyvillä lapsilla on useita koulunkäyntiä vaikeuttavia kuormitus-tekijöitä, jotka edellyttävät erityisjärjestelyitä ja yksilöllistä lähestymistapaa. Koulukotien kouluissa kaikille lapsille on tehty erityisen tuen päätös ja henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. Koulupaikkalaisten ottaminen on koulukodeissa vaihtelevaa. Satulavuoren koulussa valtaosa oppilaista tulee tällä hetkellä koulukodin ulkopuolelta, kun taas Valtion koulukotien kouluissa ulkopuolisia oppilaita on vain kourallinen. Pohjolan koulun opetuksen järjestämisluvassa todetaan, että opetusta tulee antaa koulukotiin sijoitetuille lapsille ja nuorille, minkä on tulkittu sulkevan ulkopuolisten oppilaiden ottamisen. Koulukodeissa lähes 100 prosenttia oppilaista suorittaa peruskoulun päättötodistuksen. Kiinnittyminen toisen asteen opintoihin on kuitenkin vaativaa ja edellyttää erityistä tukea.

Koulukotien koulut ovat kukin tahollaan verkostoituneet, mutta koulujen välinen yhteistyö on vähentynyt aiemmasta Opetushallituksen koordinoimasta tilanteesta. Koulukotien koulujen rehtorit kokevat, että tulevaisuudessa koulujen osaamista käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöisten oppilaiden opettamisessa voisi hyödyntää osaamiskeskuksen muodossa.

Tulevaisuus koulukotien näkökulmasta

Tulevaisuuden visioita rakenteesta ja perustehtävästä

Kaikkia selvityksen koulukoteja yhdistävät viime vuosina tapahtuneet perustavanlaatuiset rakenteelliset uudistukset, joiden myötä niin ohjaus ja hallinto kuin osassa koulukoteja myös tilat ovat saaneet uusia muotoja. Kysyttäessä koulukotien rakenteista – ohjauksesta, hallinnosta, henkilöstöstä, tiloista ja taloudesta – tulevaisuudessa osa toivoi tilanteen rauhoittamista, jotta vasta muotoaan hakevat rakenteet voisivat asettua paikoilleen. Kaikki kuitenkin tunnustivat meneillään olevan reformin voimakkuuden. Ohjauksen suhteen kysymyksiä herättivät tulevat maakunnat ja mahdollisesti viidelle alueelle jakautuvat vaativien erityispalveluiden rakenteet sekä näiden vaikutukset koulukotien toimintaan. Ohjausrakenteen toivottiin pysyvän ennallaan tai korkeintaan kehittyvän nykyiseltä pohjalta. Rakenteiden hajauttamisen sijaan toivottiin pikemminkin niiden tiivistämistä tai ainakin selkeyttämistä.

Valtakunnallisella tasolla itsellä on sellainen pelko, että kun näitä uudistuksia tehdään, niin taas meidät hajautetaan. Nyt ajatellaan, että on maakunnalliset keskuksset ja sitten etelän suurkaupungit, jotka muodostaisivat oman piirin. Mitenhän me tähän asetumme.

Jos puhun toiveista, niin toivon, että tulevaisuus olisi sen kaltainen, että meillä olisi entistä yhtenäisempi koulukotikokonaisuus, jolla olisi tietty määrä yksikköjä eri puolilla Suomea.

Onko järkevää, että tietyt palvelut ovat viidessä tai kuudessa paikassa Suomessa, onko jotain sellaista, mikä riittää, että sitä on idässä, lännessä, etelässä ja pohjoisessa, ja sitten voidaan miettiä ja kehittää määrätietoisesti ja suunnitelmallisesti tätä toimintaa.

Huolta palvelurakenteiden hajautumisesta on sote-uudistuksen yhteydessä ilmennyt muissakin vaativan osaamisen sosiaali- ja terveyspalveluissa kuten mielenterveys- ja vammaispalveluissa. Hallintorakenteen lisäksi osallistujat pohtivat tilojen ja sijainnin kysymyksiä. Tilat ovat historiallisia ja vakiintuneita, mutta vaativat jatkuvia investointeja eivätkä aina jouta vaihtuvien tarpeiden mukaan. Ympäristöllä on etenkin vanhoissa laitoksissa merkittävä hoidollinen merkitys, jonka vuoksi rakennuksiin on oltu valmiita investoimaan. Haastatteluissa koulukotien koettiin olevan paitsi tilojen myös sijainnin osalta ”naulattuja” niihin paikkoihin, joissa nyt toimitaan.

Tilakysymys on pienin huoleni tällä hetkellä, jos tilanne pysyy tällaisena kuin se on.

Kiinteistöjen osalta tilanne on hyvä ja sijaintia harkitessa plussat ja miinukset menevät kuitenkin plussan puolelle. Koulukoti on suuren kaupungin läheisyydessä, mutta kuitenkin riittävän etäällä. Tällaisen mallin siirtäminen uudelle paikkakunnalle ei ole ihan yksinkertaista.

Edellisessä sitaatissa kiinnitetään huomiota koulukodin perustamisen vaikeuteen. Koulukodin kaltainen instituutio ei välttämättä ole tervetullut uudelle alueelle – tai ainakin sen perustaminen ja juurtuminen vaativat aikaa. Tilojen ja sijainnin kysymys laajeni joissain keskusteluissa koskemaan myös koulukotien tehtävää, sillä kiinnittymisen vahvoin rakenteisiin koettiin olevan niin vahvuus kuin heikkous. Jäykät rakenteet eivät jousta tilanteen mukaan. Joustavuus nähtiin kuitenkin tärkeäksi sekä paikallisessa että valtakunnallisessa mittakaavassa. Toive koulukotitoiminnan jatkuvuudesta valtakunnallisessa mittakaavassa ei koske vain rakenteita, vaan vielä enemmän perustehtävää. Perustehtävän toivottiin tulevaisuudessa olevan selkeästi määritelty ja myös valtakunnallisesti tunnustettu ja tunnistettu niin, että nuoret ohjautuisivat koulukoteihin ilman ylimääräisiä mutkia.

Koulukotien asema tulisi tulevaisuudessakin olla vaativinta hoitoa tarvitsevien lasten hoidon ja koulutuksen järjestämisessä – siinä me olemme erittäin hyviä.

Paikallisella tasolla koulukodit kokivat voivansa jakaa osaamistaan ympäristössään sijaitsevien sijaishuollon yksiköiden, koulujen ja muiden toimijoiden hyväksi nykyistä enemmän, kunhan niiden asema tulevaisuudessa olisi selkeä. Osaamiskeskusroolin omaksuminen edellyttää vastaajien mukaan selkeää asemaa myös kilpailutilanteen vuoksi. Tällä hetkellä ympäröivät sijaishuollon yksiköt ovat kilpailevia laitoksia – eivät potentiaalisia yhteistyökumppaneita – mikä vähentää halua ja mahdollisuuksia yhteistyöhön.

Tulevaisuuden toiminta

Kysymykseen koulukotien tulevaisuuden kohderyhmästä todettiin, että koulukotityyppistä hoitoa tarvitsevia nuoria tulee aina olemaan, minkä vuoksi laitosmuotoista hoitoa heille on jatkossakin tarjottava. Lisäksi korostettiin perheille annettavan tuen merkitystä tulevaisuudessa, sillä lasten, nuorten ja perheiden ongelmien pelättiin muuttuvan entistä monimutkaisemmiksi. Syinä ongelmien pahenemiselle nähtiin perheiden murros, ihmisten liikkuvuus, päihdeongelmien vaikeutuminen sekä koulu- ja työelämän lisääntyvät osaamisvaatimukset.

Ongelmat tulevat olemaan jatkossa monisyisiä, ja joudumme työskentelemään ongelmakimppujen kanssa, jotka ovat kuin Gordionin solmuja, liki mahdottomia avata ilman, että rikkoo itse köyttä.

Vastaajat korostivat, ettei koulukodeissa oleville nuorille ole olemassa muunlaista sijoituspaikkaa, minkä vuoksi toiminnan säilyttäminen nähtiin tärkeäksi. Vaihtoehdottoisuus, jota yhtäältä kritisoitiin, toistui myös tulevaisuuden skenaarioissa. Tulevaisuudessa hoidon ja kasvatuksen toivottiin järjestävän oikea-aikaisemmin ja syvenevän erityisesti psykiatrian ja päihdehuollon puolelle jopa niin, että puhe erillisistä hoitotahoista ja sektoreista voitaisiin lopettaa. Tiukkaa profiloitumista johonkin tiettyyn asiakasryhmään ei toivonut kukaan, mutta tehtävän selkeämpi määrittely katsottiin tärkeäksi paitsi suhteessa henkilöstön osaamiseen myös sijoittaviin tahoihin.

Nyt kun kilpailutusta taas tehdään, niin olemme aivan samassa kategoriassa kaikkien muiden kanssa. Samat palvelulupaukset ovat kaikilla ja osa tekee sitä paljon halvemmalla.

Miksemme me voisi olla osaamiskeskus käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöisten nuorten hoidossa ja koulutuksessa?

Pohdittaessa tulevaisuuden toiminnan sisältöjä näkemykset hajaantuivat jonkin verran. Yllättävän monessa haastattelussa mainittiin tulevaisuuden tehtäväksi varhaisen – jopa avohuollon – tuen antaminen sillä ajatuksella, että ennakoiva työ ehkäisee ongelmien eskaloitumista. Samalla korostettiin erityisen huolenpidon osastojen tarpeellisuutta todeten, että erityisen huolenpidon rinnalla tarvitaan tulevaisuudessakin pitkäaikaista osastohoitoa. Haastatteluissa myös muut kuin rehtorit korostivat koulun ja koulutuksen merkitystä tulevaisuudessa. Jälkihuollon kehittäminen ja nuorten kasvun ja kehityksen seuraaminen myös koulukotisijoituksen jälkeen koettiin tulevaisuuden tehtäviksi. Koulukotien tulevaisuuden tehtäväpaletti siis ulottuu avohuollon tukitoimista erityisen huolenpidon ja pitkäkestoisen osastohoidon kautta aina jälkihuoltoon asti.

Koulukotityölle toivottiin aiempaa vahvempaa konsultoivaa roolia vaativaa erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palvelukokonaisuudessa niin paikallisella kuin valtakunnallisella tasolla. LAPE-ohjelman visio viidestä alueellisesta osaamis- ja tukikeskuksesta herätti sekä toiveikkautta että epävarmuutta. Koulukotien mukanaolo uusissa rakenteissa koettiin välttämättömäksi ja tärkeäksi – jopa niiden säilymisen ehdoksi – samalla, kun rakennereformit tuntuivat vaikeilta hahmottaa.

Mielestäni olisi todella sääli, jos koulukodit jäisivät näistä ulkopuolelle. Se olisi ehkä sellainen lopullinen niitti koulukotien asemalle Suomessa, jos tällaisiin rakenteisiin ei [koulukoteja] sisällytettäisi.

Muutos- ja kehittämistyötä ei kuitenkaan voi tehdä yksin, ja haastatteluissa toivottiin aiempaa tiiviimpää yhteistyötä niin toisten koulukotien kuin muiden nuorten parissa työskentelevien tahojen kanssa. Samalla kuitenkin korostettiin, että osaamisen syventämisen ja säilyttämisen kannalta tärkein tehtävä on asiakkaiden – lasten, nuorten ja perheiden – kanssa tehtävä työ.

Yhteenveto

Koulukodeissa toivottiin, että 2010-luvulla tapahtuneet rakenteelliset muutokset saataisiin luontevaksi osaksi vallitsevia käytäntöjä ennen kuin uusia reformeja käynnistetään. Ohjausrakenne koettiin tällä hetkellä toimivaksi ja tiloihin ja sijaintiin oltiin tyytyväisiä, joskin tilat vaativat jatkossakin mittavia investointeja. Tulevaisuudessa koulukodeille uskottiin edelleen olevan kysyntää, mutta samalla perustehtävää esitettiin selkeytettäväksi. Koulukodeilla olisi tahtoa jakaa osaamistaan, mutta se edellyttäisi kilpailuasetelman muutosta suhteessa muihin sijaishuollon laitoksiin. Tulevaisuudessa palveluiden sisällön toivottiin yhtäältä erikoistuvan ja toisaalta laajenevan käsittämään myös avohuollon palveluita. Konsultoivan roolin toivottiin tulevaisuudessa vahvistuvan nykyisestä.

Näkymä koulukotien asemasta tulevalla sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentällä

Selvityksen toimeksiantaja tilasi näkymän koulukotien asemaan tulevalla palvelujärjestelmäkentällä. Ensimmäiseksi on syytä korostaa, että näkemys on muodostettu koulukotien työntekijöiden kanssa käymieni keskustelujen sekä lukemieni ja tekemieni tutkimusten pohjalta. Näkemys on kuitenkin omani ja siihen liittyy väistämättä epävarmuutta. Koska sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistus on vasta käynnistymässä, ei kukaan tarkalleen ottaen tiedä, miten palvelut tulevaisuudessa järjestetään ja tuotetaan. Sen vuoksi kaikkeen kirjoittamaani, mutta etenkin rakenteelliseen viitekehykseen, tulee suhtautua epävarmuustekijät ja mahdolliset muutokset huomioon ottaen.

Tulevaisuuden rakenteet

Tällä hetkellä Valtion koulukotien viisi yksikköä ja kaksi yksityistä koulukotia toimivat kaikki samojen lakien alaisina, joskin Valtion koulukodeilla on lisäksi oma lakinsa. Valtion koulukotien hallintorakenteeseen oman erityisyytensä tuo toimiminen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisena, millä on vaikutusta johtamiseen, valvontaan ja rahoitukseen. Perusrakenteet ovat kuitenkin samanlaiset. Kaikkiin koulukoteihin nuoret ohjautuvat joko kunnan sosiaalilautakunnan tai hallinto-oikeuden päätöksen perusteella. Kaikkien koulukotien rahoitus muodostuu pääosin kunnilta perittävistä hoitopäivämaksuista sekä koulupäivämaksuista ja menot henkilöstökuluista, tilavuokrista, palveluiden ostoista sekä tarvikkeiden ja tavaroiden hankinnoista. Koulukotien henkilöstöillä on samanlaiset koulutusvaatimukset, ja erilliskoulutuksin saavutettu erityisosaaminen on eri koulukotiyksiköissä samankaltaista. Koulukotien johtamista on viime vuosina muutettu kaikkialla vähemmän hierarkkiseen suuntaan ja tuotu lähemmäs nuoria ja heidän perheitään. Johtamisrakenteelle on vaikea nähdä muutostarvetta lähitulevaisuudessa, kun taas rahoitukseen ja asiakasohjaukseen liittyvät rakenteet tulevat vääjäämättä muuttumaan.

Rahoituksen osalta kaikissa haastatteluissa nostettiin esiin markkina-asemaan ja kilpailutukseen liittyvät ongelmat. Lastensuojelun laitospalveluiden yksityistäminen on tapahtunut Suomessa ennätyksellisen nopeasti. EU:n kilpailutussääntöjä on noudatettu tarkasti, ja kilpailutuksen piiriin ovat tulleet myös palvelut, joissa kilpailuttajana toimii loppukäyttäjän sijaan palvelun maksaja. Tämä on johtanut tilanteeseen, jossa laatua merkittävämmäksi kriteeriksi nousee palvelun hinta. Suomessa kilpailutus on muodostunut ongelmaksi etenkin niissä sosiaalihuollon palveluissa, joissa tarjotaan pitkäaikaista laitosasumista. Vammaisjärjestöt ovat olleet kilpailutuskritiikissään ak-

tiivisimpia, ja viime aikoina myös mielenterveyspalveluiden edustajat ovat ottaneet kantaa valinnanvapauteen ja palveluiden pirstoutumiseen. Lastensuojelun Keskusliitto on lausunnossaan hankintalainsäädännön muutoksesta (Lastensuojelun Keskusliitto 2015) ottanut kantaa lastensuojelun sijaishuollossa tapahtuvaan kilpailutukseen ja vaatinut käytäntöjen yhtenäistämistä, lapsen edun huomioimista ja lapsivaikutusten arviointia, mutta rohkeat avaukset lastensuojelun sijaishuollon kilpailutustilanteen järkevöittämisestä puuttuvat. Tällaisen selvityksen puitteissa on vaikea esittää kokonaista yksityistämistä, hankintalakia ja kilpailutusta koskevaa reformia, mutta mielestäni on tärkeää muistuttaa, että *koulukodeissa annettava hoito sisältää niin paljon julkisen vallankäytön ja ihmisten itsemääräämisoikeuden rajoittamisen elementtejä, että sen tulisi olla pääsääntöisesti julkisesti järjestettyä ja tuotettua toimintaa*. Tällaisen palvelun järjestämisessä ja tuottamisessa laadun tulee aina kulkea talouden edellä ja toiminnan tulee perustua vahvaan kehittämiseen, osaamisen ylläpitämiseen sekä korkeaan etiikkaan ja sen toteutumisen tarkkaan valvontaan.

Koulukotipalveluiden kehittäminen edellyttää avoimuutta ja kilpailuasetelmasta vapaata mahdollisuutta jakaa osaamista muille palveluntuottajille. Koulukotipalveluiden tuottajat tulee jatkossakin valita huolellisen lupa- ja valvontamenettelyn kautta, ja niiden määrä on pidettävä rajallisena. Lisäksi palveluiden tuottajien tehtävä sekä palveluiden sisältö ja tavoitteet on valtakunnan tasolla määriteltävä johdonmukaisesti ja tarkasti. Tällä hetkellä koulukotien valvonta on järjestetty moniportaisesti, eikä valvontaan mielestäni tule tehdä muutoksia. Tärkeää on kuitenkin huolehtia siitä, että koulukoteihin sijoitetut nuoret ja heidän omaisensa tuntevat oikeutensa ja sosiaalitoimen ulkopuoliset valvontakanavat, kuten aluehallintovirastot ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian. Kannatan myös lapsiasiavaltuutetun ajatusta *säännöllisten kyselyiden järjestämisestä koulukoteihin sijoitetuille lapsille, nuorille ja heidän läheisilleen*, sillä näin saataisiin kokemukseen perustuvaa tietoa koulukoteihin sijoitettujen, monin tavoin haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten hyvinvoinnista ja elinoloista. Pidän tärkeänä, että samalla kartoitettaisiin heidän eriarvoisuuden ja syrjinnän kokemuksiaan. Vaikka useissa koulukodeissa jo toteutetaan erilaisia haastatteluita ja kyselyitä, olisi tärkeää yhtenäistää käytäntöjä ja antaa selvitykset koulukoti-instituution ulkopuolisten henkilöiden suoritettavaksi. Kyselyiden lisäksi *kaikkien koulukotien tilastointia tulee kehittää ja yhtenäistää niin tulosten, sijoituksen aikaisten muuttujien kuin seurannan tasolla siten, että tilastot mahdollistavat toiminnan valtakunnallisen seurannan ja kehittämisen*.

Koulukodit muodostavat maantieteellisesti melko tasaisesti hajautuneen verkoston, ja kaikilla niillä on alueellisesti vuosikymmeniä pitkä historiansa. Koulukotien sijaintiin ja tilojen tarkoituksenmukaisuuteen otetaan toisinaan tiukastikin kantaa. Tällöin ajatellaan, että lapsen sijoittaminen kauas läheisistään ei noudata läheissuhteiden ylläpitämisen periaatetta ja vieraannuttaa lapsen siitä elämänpiiristä, jossa hän on elänyt ja tulee sijoituksen päätyttyä todennäköisesti elämään. Nämä argumentit on otettava vakavasti pohdittaessa koulukotien tulevaisuutta. *Koulukotien sijaintia tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomiota julkisiin kulkuyhteyksiin ja kuljetusmahdollisuuksiin. Perheenjäsenten majoittamiselle on jatkossakin varattava tarvittavat tilat*. Toisinaan etäisyys lähipiiristä kuitenkin edistää sijoituksen tavoitteita ja on lapsen edun kannalta hyvä ratkaisu. Tällaisia tilanteita ovat

esimerkiksi ajautuminen rikolliseen vertaisryhmään, jatkuva karkailu ja kuljeskelu, päihderiippuvuus tai läheisverkoston vihamieliset suhteet. Koulukoteihin tällaisessa tilanteessa olevia nuoria sijoitetaan paljon.

Moni koulukoti sijaitsee ympäristössä, jonka hoidollisia ulottuvuuksia ei kaikilta osin hyödynnetä. Kuitenkin isot pihapiirit ja maaseutumainen ympäristö mahdollistavat monenlaista toimintaa, jota koulukodeissa tulisi lisätä. Koulukotien tiloihin on tehty huomattavia investointeja, ja ne vaativat jatkossakin jatkuvaa kunnossapitoa. Osa tiloista on historiallisia ja suojeltuja, mikä estää muuntelun. Vaikutelmani on, että tilat eivät juuri jousta muuttuvien tarpeiden mukaan, mikä aiheuttaa toisaalta tyhjäkäyntiä, toisaalta kyvyttömyyttä ottaa nuoria vastaan silloin, kun tilat ovat täynnä. Tilavuokrat ovat merkittävä kuluerä koulukodeille, ja lisäinvestoinnit nostavat näitä kustannuksia. *Tiloihin tulee saada lisää muunneltavuutta ja niiden käyttöön joustoa. Esimerkiksi erityisen huolenpidon (josta lisää seuraavassa luvussa) toteuttamiseksi lyhyellä varoitusaajalla ja tarvittaessa lyhyeksi aikaa tulee olla käytettävissä muunneltavia tiloja.* Tämä edellyttää joustoja myös tiloja koskeissa määräyksissä.

Tulevaisuuden nuoret ja tuen tarpeet

Jotta koulukotien tarjoama hoito olisi tulevaisuudessa oikea-aikaista, tulee lastensuojelussa tunnistaa riittävän ajoissa ne lapset, jotka voidaan ohjata koulukotiin. Tällä hetkellä koulukoteihin sijoitettavia lapsia kuvataan organisaatiolähtöisesti ja palveluntarpeen näkökulmasta. Heitä yhdistävät pitkät hoitopolut, joille ovat tyypillisiä tiheään vaihtuneet sopimattomiksi osoittautuneet sijaishuoltopaikat. Koulukotien strategioissa ja kuvauksissa korostetaan lisäksi vaativan lastensuojelun osaamista, mutta kohderyhmän tarkempi määrittely jää tekemättä. Ei riitä, että todetaan lasten ja nuorten olevan ”vaativia”. Koska koulukoteihin sijoitettavien lasten ja nuorten taustat ja ongelmat tunnetaan tutkimusten nojalla melko hyvin ja koulukodeilla on koottuna heitä koskevaa tietoa, *tulisi palvelureformin yhteydessä selkeämmin määritellä, millaisille lapsille ja nuorille koulukotihoidon suunnattu.* Koska terveydenhuollon diagnooseihin perustuvat palveluketjut soveltuvat heikosti sosiaalihuollon palveluiden kentälle, ei jatkossakaan liene tarkoituksenmukaista vaatia koulukoteihin sijoitettavilta lapsilta ja nuorilta tiettyjä diagnooseja. Pahimmassa tapauksessa tällaiset vaatimukset hidastuttavat merkittävästi sijoituksen aloittamista. Sen sijaan *tulee laatia kuvaukset, joiden pohjalta kunnissa voidaan tunnistaa ne lapset ja nuoret, jotka todennäköisimmin hyötyisivät koulukotisijoituksesta.* Tästä selvityksestä on löydettävissä useita taustatekijöitä ja tunnusmerkkejä, joita tällaisia kuvauksia laadittaessa voidaan hyödyntää. Sopivan sijaishuoltopaikan löytämisen vaikeus on yksi tekijä. Lisäksi koulukoteihin sijoitetuille nuorille yhteistä on moniongelmaisuus, ja heitä yhdistävät erilaiset käytöshäiriöt, jotka ilmenevät päihteiden käyttönä, psyykkisenä epävakautena, kuljeskeluna ja karkailuna sekä rikoksina. Monet näistä käyttäytymismalleista ja piirteistä luetaan käytöshäiriön tunnusmerkkeihin (Pihlakoski 2011), mutta niiden lisäksi tulee tarkastella lapsen kokonaisvaltaista elämäntilannetta. Koulukoteihin sijoitettavilla nuorilla

käytösongelmiin yhdistyvät tavallisesti vaikeat kasvuolosuhteet, ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat sekä riittämätön tuki niin kasvuun kuin koulunkäyntiin. Monen perheessä on pienituloisuutta, päihde- ja mielenterveysongelmia, yksinhuoltajuutta, osaamattomuutta, uupumusta ja keinottomuutta. Näistä aiheutuvat tekijät erottavat koulukotien tehtävän lasten- ja nuorisopsykiatrian kentästä ja laajentavat sitä nuoren psyyken ulkopuolelle. Koulukodeissa tulee olla valmiutta työskennellä perheiden ja lasten sosiaalisten ongelmien, kuten toimeentulovaikeuksien, työttömyyden, kouluttamattomuuden, osaamattomuuden ja osattomuuden kanssa riippumatta siitä, mikä taho vanhempien asioita hoitaa. *Erikoistuminen vain nuorten psyyken tuntemiseen ja psyykkisen hyvinvoinnin tukemiseen ei riitä eikä ratkaise sijoitettujen nuorten ylisukupolvisia ongelmia. Ylisukupolvisiin sosiaalisiin ongelmiin keskittyvää osaamista koulukodeissa on, ja tämän osaamisen esiin tuominen ja vahvistaminen tulisi koulukodeissa nähdä voimavarana, jota tulee kehittää ja vaalia.* Hoidon medikalisointi voi helpottaa oman tehtäväkentän määrittelemistä, mutta rajaa samalla suuren joukon nuoria tuen ulottumattomiin. Hoidon tuloksellisuus on vähäistä, jos psyyken lisäksi ei hoideta taustalla vaikuttavia sosiaalisia ongelmia.

Tulevaisuudessa nuorten tuen tarpeet pysyvät todennäköisesti samanlaisina kuin nykyään, mutta koulutus- ja työmarkkinat vaativat nuorilta entistä korkeampaa koulutusta ja osaamista. Tämä korostaa koulukotikoulun tehtävän merkitystä. Tällä hetkellä yhteiskunnallinen ilmapiiri painottaa avoimesti yksilön omaa vastuuta ja toimintakykyä, mikä lisänee tulevaisuudessa haavoittuvassa asemassa olevien perheiden sekä niissä kasvaneiden lasten ja nuorten ongelmia. Koulukotiin sijoitettujen nuorten tuen tarpeet ovat yksilöllisiä, ja siksi myös hoitopolku on yksilöllinen. Tuen on oltava oikea-aikaista, ja tällä hetkellä koulukodin tuki tulee sijoitetuille lapsille liian myöhäisessä vaiheessa. Koulukodeissa halutaan päästä työskentelemään lapsen kanssa riittävän ajoissa, mikä edellyttää edellä mainittua varhaista tunnistamista. Tuen tarpeissa korostuvat myös moniammatillisuus ja moniosaaminen, jotka edellyttävät henkilöstöltä joustavuutta, soveltuvuutta ja jatkuvaa osaamisen kehittämistä. Nuoret tarvitsevat kiinnittyäkseen ja kuntoutuakseen ennakoitavaa, säännöllistä ja turvallista arkea, jolle toisto, selkeät säännöt ja aikuisjohtoisuus luovat rakenteen. Yhteistä nuorille ovat niin ikään koulunkäynnin tukemisen tarpeet. Nuoren lisäksi tukea ja kuntoutusta tarvitsee koko perhe, mutta *tulevaisuudessa tulee selkeämmin määrittää, kenen vastuulla vanhempien tukeminen ja perhetyö ovat.* Lapsen tilanne ei korjaudu, jos ei samanaikaisesti työskennellä kodin olosuhteiden parantamiseksi.

Koulukoteihin sijoitettujen nuorten jälkiseurantaa ei koulukodeissa voida tehdä systemaattisesti, mikä vaikeuttaa hoidon vaikuttavuuden arviointia. Jo edellä otin kantaa tilastoinnin kehittämisen tarpeeseen. Tällä hetkellä käsitys koulukoteihin sijoitettujen nuorten myöhemmistä vaiheista rakentuu erillistutkimusten, kokemuspohjaisten arvioiden ja satunnaisen yhteydenpidon varaan. Koulukotiin sijoitettujen nuorten jälkiseuranta on mahdollista rekistereiden avulla, mutta niistä ei ole saatavissa koulukotiin sijoittamisen syitä eikä koulukotikohtaisia tietoja. Koulukotien tilastointikäytäntöjä tulee kehittää paitsi tulosityiden ja sijoituksen aikaisten muuttujien, myös seurannan mahdollistamisen näkökulmasta. Myös koulukotihoidon aikaista vaikuttavuuden arviointia tulee yhtenäistää, jotta vaikuttavuuden tarkasteluun saadaan riittävästi

materiaalia pitkäaikaisseurantaa ajatellen. *Selvää on, että tulevissa sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistuksissa tulee kiinnittää huomiota sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten palveluiden saatavuuteen ja laatuun sekä nuorten omien toiveiden kuulemiseen ja valinnan vapauteen tukea suunniteltaessa ja järjestettäessä.* Seuraavassa luvussa ehdotettava verkostomallinen työskentely sijoituspaikkakunnan perhetyöntekijöiden kanssa voisi tuoda helpotusta myös jälkihuoltotyön vaiheeseen.

Hoito, kasvatusta ja kuntoutusta tulevaisuudessa

Koulukodeilla on vahva näkemys tehtävästään, mutta niiden asema ja tehtävä lastensuojelun sijaishuollon kentällä on epäselvä. Aseman vahvistaminen edellyttää koko lastensuojelun sijaishuollon kentän selkiyttämistä, mihin palaan päätösluvussa. Nyansseista huolimatta koulukotien toiminnan sisällöt vastaavat toisiaan. Kaikissa koulukodeissa toteutetaan pitkäaikaista osastohoitoa sekä perus- ja lisäopetusta. Valtaosassa koulukoteja tarjotaan myös lyhytaikaista erityistä huolenpitoa. Lisäksi joissakin on päihiteisiin, psyykkisiin oireisiin tai aggressiivisuuteen erikoistuneita osastoja. Perhetyön osaaminen on koulukodeissa vahvaa, ja siihen panostetaan merkittävästi resursseja. Eräs tulevaisuudessa ratkaistavista asioista paitsi koulukodeissa myös koko lastensuojelun sijaishuollon kentällä on kysymys sijoitettujen lasten perhetyöstä: kenen vastuulla se on – ja kenen kanssa sitä tehdään? *Yhteistyön kehittäminen maakuntien kanssa voi olla ratkaisu koulukotien etäisyyteen perheestä, ja verkostomallinen työskentely lapsen omaohjaajien ja kotipaikkakunnan perhetyöntekijöiden sekä muiden sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa tukisi perhettä nykyistä kokonaisvaltaisemmin.* Koulukodeissa on halua tarjota myös ehkäiseviä ja kuntouttavia avoimuuden palveluita, jotka lisäisivät koulukotien alueellista merkitystä.

Jotta erilaisia palvelukokonaisuuksia voitaisiin tarjota, koulukotien tilojen, henkilöstön ja osaamisen tulisi joustaa nykyistä enemmän. Koulukotien osastot ovat jossain määrin jäykkiä, ja toisinaan ne ovat vajaakäytössä. Kiinnitin huomiota esimerkiksi koulukotien välisiin eroihin osastojen sukupuolijakaumassa. Osassa koulukoteja tytöt ja pojat jaetaan omille osastoilleen, kun taas toisissa tilanne vaihtelee tai käytössä on vain sekaosastoja. Tällä hetkellä sukupuolijakoa tiukasti noudattavissa koulukodeissa vapaat paikat ilmoitetaan ”tyttö”- ja ”poikapaikkoina”, mikä voi jättää koulukotihoitoa tarvitsevia nuoria tuen ulkopuolelle. Koulukodeissa tulisi pohtia, onko tiukka sukupuolijako aina välttämätön ja voisiko tilannetta joustavoittaa muuttamalla osan osastoista ”sekaosastoiksi”. Koulukotien osastokäytännöissä on muiltakin osin jäykkyyttä, joka ei aina selity nuorten vaativahoitaisuudella, omaohjaajajärjestelyillä tai muilla hoidon välttämättömillä struktuureilla. Esimerkiksi erityisen huolenpidon osastopaikkojen kysyntä vaihtelee voimakkaasti. Kuitenkin erityinen huolenpito on juuri lyhytaikaista hoitoa, jossa henkilöstöä voisi ajatella vaihdettavaksi, lisättäväksi tai vähennettäväksi tarpeen mukaan ilman, että nuorten hoito kärsii työntekijämuutoksista. Ongelmallista on, että erityisen huolenpidon osastot sitovat runsaasti henkilöstöä, ja tästä aiheutuvat kustannukset ovat huomattavat myös kysynnän ollessa hiljaista. Niin ikään tilojen

on vastattava erityisen huolenpidon osastojen tilavaatimuksia. Kuitenkaan missään ei todeta, että koko osaston tulisi olla varattu erityiselle huolenpidolle – tai ettei erityistä huolenpitoa voitaisi järjestää tavallisilla osastoilla, jos tilat siihen soveltuvat. Koulukoteihin voitaisiin nykyistä joustavammin avata muitakin erityistä osaamista ja vankempia henkilöstöresursseja vaativia osastopaikkoja – ei siis välttämättä kokonaisia osastoja – jolloin henkilöstön kierto erilaisista erityistehtävistä toisiin voisi vastata kysynnän vaihteluihin. Harkittavaksi tulee ottaa esimerkiksi päihderiippuvuuden lääkkeellisen hoidon järjestäminen, avoimesti aggressiivisten ja väkivaltaisten nuorten hoidon järjestäminen, vakaviin rikoksiin syyllistyneiden alle rikosvastuuikäisten tai ilman vankeustuomiota jääneiden nuorten hoidon järjestäminen sekä mielenterveyspalveluiden järjestäminen. Osasta näistä toiminnoista on koulukodeissa jo kokemuksia. *Kehittämisehdotuksena esitän, että koulukoteihin luodaan tilojen, henkilöstön osaamisen sekä henkilöstömäärän puolesta edellytykset ottaa vastaan nykyistä joustavammin erimuotoista erityisosaamista ja vankempaa tukea – myös erityistä huolenpitoa – tarvitsevia lapsia ja nuoria.* Tällaiset uudistukset edellyttävät muutoksia tiloja koskevissa säädöksissä ja määräyksissä, henkilöstöresursseissa, kilpailutusten laatukriteereissä ja Valviran ohjeistuksissa.

Henkilöstö muodostaa koulukotien arvokkaimman resurssin niin laadun varmistamisen kuin talouden puolesta. Henkilöstön rekrytointi on jatkossakin vaativaa, sillä koulukodeissa työskentely edellyttää paitsi ammatillista pätevyyttä myös soveltuvuutta alalle. Moniammatillisuuden rinnalla koulukotien tapauksessa voidaan puhua moniosaamisen edellytyksestä: kaikkien koulukodissa työskentelevien on hallittava ja omaksuttava erilaisia osaamiskokonaisuuksia, ja lisäkoulutuksen tehtävänä on pätevoittää työntekijät yhteiseen hoidolliseen viitekehykseen. *Koulukotien henkilöstölle tulee jatkossa turvata mahdollisuus julkisen sektorin resursoimaan yhteiseen koulutukseen niin kasvatukseen, hoitoon, kuntoutukseen kuin opetukseenkin liittyen. Koulutukseen osallistumisen edellytyksenä tulee olla, että koulukotien henkilöstö sitoutuu konsultoivaan rooliinsa vaativaa erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osaamis- ja tukikeskuksissa.* Myös henkilöstön työoloihin, palkkaukseen ja työsuhte-etuihin on kiinnitettävä huomiota, jotta koulukodit säilyvät houkuttelevana työpaikkana.

Koulukodit voivat itse kehittää ja parantaa työtään monella tapaa, mutta on tärkeää huolehtia siitä, että koulukodit havaitaan myös ympäristössä. Koulukodit kärsivät negatiivisesta julkisuuskuvasta, joka perustuu sekä historiassa tapahtuneisiin väärinkäytöksiin että viimeaikaisiin koulukodista lähtevien nuorten ennusteita koskeviin tutkimustuloksiin. Koulukotien mainetta värittää myös vuosi sitten tapahtunut väkivallanteko, joka osaltaan kuvaa koulukotityön vaativuutta ja asiakkaina olevien nuorten oireiden vakavuutta. Menneisyyden menettelytavoista koulukodit ovat irtisanoutuneet julkisesti (Salminen & Berglund & Lehtola 2016), ja nykyistä hoitoa luonnehditaan humaniksi, lapsilähtöiseksi ja ammattitaitoiseksi. *Koulukotien tulee lisätä markkinointiaan ja parantaa imagoaan tuomalla esiin erikoisosaamistaan, hoidollista ympäristöään sekä moninaisia hoidon ja kuntoutuksen muotoja. Koulukotien osaamista tulee hyödyntää myös alueellisessa lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittämistyössä, sillä koulukodeilla on huomattavan paljon kokemusta ja näkemystä erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten elinoloista, palveluntarpeista ja tukiverkostoista. Tiiviimpi yhteistyö Terveiden*

ja hyvinvoinnin laitoksen, osaamis- ja tukikeskusten yhteydessä olevien korkeakoulujen sekä muiden mahdollisesti perustettavien lastensuojelun asiantuntijarakenteiden kanssa edistäisi koulukotitoiminnan tutkimusperustaista kehittämistä. Samalla voidaan jalkautua lähistöllä sijaitseviin lastensuojeluyksiköihin sekä kouluihin.

Koulukotikoulun merkitys tulevaisuudessa

Koulukotien erityispiirre on niiden perustamisesta alkaen ollut oma koulu, jolla on tärkeä rooli koulukotien hoidollisessa kokonaisuudessa. Tulevaisuudessa koulun merkitys korostuu nykyisestään, sillä koulutus- ja työmarkkinat edellyttävät yhä enemmän osaamista ja kognitiivisia kykyjä. Koulumenestys korreloi useiden muiden hyvinvointitekijöiden kanssa. Koulukotien kouluissa koetaan edellä kuvatun viimesijaisuuden vaikutukset kouriintuntuvasti silloin, kun useita vuosia koulusta poissa olleille oppilaille pyritään lyhyessä ajassa opettamaan peruskoulun vaadittu oppimäärä. Koulukotikoulut edellyttävät opettajilta erityistä osaamista sekä soveltuvuutta alalle, eikä rekrytointi ole kaikissa yksiköissä ollut helppoa. *Koulukotikoulujen opettajien lisäkoulutukseen ja palkkaukseen on kiinnitettävä huomiota, jotta koulut pysyvät houkuttelevina vaihtoehtoina erityisluokanopettajille myös tulevaisuudessa.*

Koulukotien koulut eivät ole keskenään tasa-arvoisessa asemassa rahoituksen muodostumisen ja opetuksen järjestämisluvan suhteen. Valtion koulukotien rahoitus muodostuu kahden – syyskuussa ja tammikuussa tarkistettavan – laskentapäivän perusteella, kun taas yksityisten koulukotien Pohjolan koulu ja Satulavuoren koulu ovat syyskuun laskentapäivän varassa. Koska oppilaita tulee koulukoteihin pitkin vuotta, ero syys- ja kevätlukukauden oppilasmäärissä voi olla merkittävä. *Kaikkien koulukotien kouluilla tulisi olla toinen käyttökustannusten valtionosuuden ja oppilaan kotikunnan maksuvelvollisuuden määrittävä laskentapäivä syyskuun 20. päivän lisäksi.*

Koulukotiin sijoitettujen nuorten kiinnittyminen jatko-opintoihin edellyttää vankkaa jälkihuollon työskentelyä, jota tällä hetkellä ei päästä tekemään. Myöskään seurantaa ei voida tehdä. Koulukotihoidon vaikuttavuuden kannalta yhteydenpito entisiin oppilaisiin ja tuen rakentaminen toisen asteen oppilaitosten kanssa olisi äärimmäisen tärkeää. Koulukotien kouluissa on ollut runsaasti muutoksia 2010-luvulla, mutta koulujen usko omaan osaamiseensa ja tehtäväänsä on vahva. Koulukotien koulut suhtautuvat avoimesti myös yhteistyöhön toisten koulukotikoulujen kanssa. Yhteistyön käynnistäminen edellyttäisi kuitenkin henkilöstöresursseja tapaamisten koordinoimiseksi ja järjestämiseksi sekä työn kehittämiseksi. Yhteistyön edistäminen on tärkeää, sillä *koulukotien kouluilla on kaikki edellytykset profiloitua käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöisten oppilaiden osaamiskeskuksiksi, joilla on niin paikallinen kuin valtakunnallinenkin rooli.* Tämä edellyttäisi toiminnan avaamista myös ulospäin. Siksi olisi tärkeää *mahdollistaa koulupaikkalaisten ottaminen kaikkien koulukotien kouluihin.*

Koulukotien asema vaativien palveluiden kokonaisuudessa

Valtakunnan tasolla koulukotien olisi viisasta tiivistää yhteistyötä toistensa kanssa. Kuten tässä selvityksessä on aiemmin todettu, koulukodit muistuttavat rakenteiden, osaamisen, henkilöstön, sijainnin, tilojen ja koulun osalta toisiaan ja palvelevat samaa, melko pientä asiakasryhmää. Yhteistyön tiivistämisen ei tarvitse tarkoittaa kaiken toiminnan tasapäistämistä ja omista ominaispiirteistä luopumista. Sen sijaan tulee pyrkiä vapaaehtoisuuteen perustuvaan ja aidosti osapuolia hyödyttävään synergiseen yhteistyöhön, josta on apua ennen kaikkea asiakkaille. *Kehitysehdotuksena esitän, että koulukotiverkoston yhteinen kehittäminen aloitetaan välittömästi. Luontevaa olisi, että tällainen kehittämistyö toteutettaisiin koulukotijohtoisesti yhteistyössä muiden lastensuojelun toimijoiden kanssa ja että siihen osoitettaisiin erilliset henkilöstö- ja kuluresurssit.*

Koulukotien asema vaativien palveluiden ketjussa on muodostunut viimesijaiseksi toimijaksi, jonka palveluihin turvaudutaan vasta, kun kaikki muut keinot on kokeiltu ja tehottomiksi todettu. Koulukotien työntekijät taas kokevat koulukotihoidon tulevan lapsen kannalta liian myöhään – ja vieläpä ”pompottelun” kautta. Ristiriitaiseen tilanteeseen vaikuttavat monet rinnakkaiset tekijät mahdollisesti epäonnistuneesta sijaishuoltopaikan valinnasta aina tietämättömyyteen koulukotien osaamisesta. Nähdäkseni ristiriita ei ole sovittamaton, sillä se kumpuaa logiikasta, joka lastensuojelun kentällä tällä hetkellä vallitsee. Itse yhdistän ilmiön osaltaan myös lastensuojelussa noudatettaviin ennaltaehkäisyn ja lievimmän riittävän toimenpiteen periaatteisiin, jotka molemmat on kirjattu lakiin. Molempien periaatteiden taustalta löytyy hyvää tarkoittavia perusteluita. Viime vuosina lasten huostaanottoja on haluttu vähentää ja lastensuojelussa on pyritty tukemaan lapsen hoitoa avohuollon tukitoimin mahdollisimman pitkään. Lainsäädäntö edellyttää, että ensisijaisesti sovelletaan avohuollon tukitoimenpiteitä ja perhesijoituksia. Kotiin vietävällä tuella on vankka kannatus ja sen vaikuttavuudesta on näyttöä. Erilaiset psykososiaaliset perheterapiamallit ovat lapsi- ja nuorisopsykiatrian kansainvälisissä tutkimuksissa osoittautuneet tehokkaiksi lapsen aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön sekä uhmakkuus- ja käytöshäiriöiden hoidossa (Vuori ym. 2015). Erilaiset perheinterventiot ovatkin tervetullut lisä yksilökeskeiseen suomalaiseen terapiakulttuuriin, mutta lastensuojelun asiakasperheissä on harvoin kyse vain lapsen uhmakkuudesta ja käytöshäiriöistä. Tavallisesti vanhemmat eivät omien ongelmiansa vuoksi kykene sitoutumaan lapsensa tukemiseen ja hoitoon. Tällöin lapsen tilanne voidaan turvata vain sijoituksella kodin ulkopuolelle.

Ennaltaehkäisy vertautuu terveydenhuollosta tuttuun primääri-, sekundaari- ja tertiääriprevention ajatukseen. Primääripreventiovaiheessa työskennellään jo ennen kuin ongelmia on todettu ja sekundaaripreventiovaiheessa puututaan ilmeneviin ongelmiin ja pyritään poistamaan niitä, tertiääripreventiovaiheessa taas korjataan ongelmien aiheuttamia vaurioita ja pyritään ehkäisemään niiden pahenemista. Suomalaisessa palvelujärjestelmässä primääripreventiota on toteutettu peruspalveluiden piirissä, kun taas sekundaari- ja tertiääripreventiota toteutetaan erillisissä toimipisteissä, joihin hakeudutaan siinä vaiheessa, kun ongelma on jo tunnistettu ja todettu. Lastensuojelun kentällä koulukodit rinnastuvat

tällä hetkellä tertiääripreventiota toteuttaviin tahoihin, ja lastensuojelussa tarvitaankin toimijoita, jotka huolehtivat korjaavista toimista silloin, kun vaurioita on jo tapahtunut. Kaikkia vaurioita ei voida ehkäistä ennalta, sillä ihmiselämä on ennustamatonta ja siihen sisältyy erilaista välttelyä ja salailua eikä ongelmia aina tunnisteta riittävän varhain. Kun riskit on havaittu ja tunnistettu, on tarkkaan huolehdittava siitä, ettei järjestelmä itsessään aiheuta vaurioiden pahenemista esimerkiksi pitkittämällä hoitoon pääsyä tai tarjoamalla riittämätöntä tukea. Korjaavaan työhön on lisäksi osoitettava riittävät ajalliset, osaamiseen liittyvät ja taloudelliset resurssit.

Tähän dilemmaan liittyy lievimmän riittävän toimenpiteen periaate, johon lastensuojelun arviointi ja työskentely perustuu. Ihmisten oikeusturvan toteutumisen mutta myös resurssien tehokkaan käytön kannalta on haitallista edetä voimallisilla toimenpiteillä, jos tilanne voidaan ratkaista kevyemmällä interventioilla. Yhtä haitallista molemmista näkökulmista on kuitenkin siirtää tukea tarvitsevaa, mahdollisesti jo lapsuudessaan traumatisoitunutta nuorta sijaishuoltopaikasta toiseen. *Suomalaisessa lastensuojelujärjestelmässä tulee tarkkaan tutkia erilaisten interventioiden oikea-aikaisuuden, keston ja tehokkuuden kysymyksiä, mutta myös huolehtia siitä, että interventioiden arviointi- ja suunnitteluvaiheessa on käytettävissä paras mahdollinen osaaminen.* Sen sijaan, että koulukotihoitoa ajateltaisiin viimesijaisena, se tulisi nähdä ensisijaisena hoitona niille lapsille, joita muut hoitomuodot eivät riittävästi tue. Jos nämä lapset tunnustetaan riittävän ajoissa, muita hoitomuotoja ei tarvitse kokeilla, vaan lapsi pääsee oikeaan sijaishuoltopaikkaan aikaisemmassa vaiheessa. *Esitänkin, että tulevien vaativaa erityisosaamista edellyttävien lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveyspalveluiden rakenteisiin – ovat ne sitten maakunnissa tai erillisissä osaamis- ja tukikeskuksissa – perustetaan lastensuojelun sijaishuollon arviointi- ja asiantuntijaryhmät, joihin voidaan lähettää arvioitaviksi sellaisten lasten ja nuorten huostaanottoa ja sijoittamista koskevat asiat, jotka hoidossaan ja kasvatuksessaan tulevat todennäköisesti tarvitsemaan vaativaa erityisosaamista. Lisäksi esitän, että jokaiseen tällaiseen arviointi- ja asiantuntijaryhmään nimetään koulukotiyhdyshenkilö, joka päätyönään työskentelee koulukodissa. Arviointi- ja asiantuntijaryhmän lausunnolle annetaan legitimitetti lapsen tai nuoren sijoituspaikkaa nimettäessä. Sijoituspaikan valinta ei saa olla sidoksissa (maa)kunnan solmimiin palveluntuotantosopimuksiin, vaan valinnan on perustuttava ensi sijassa lapsen etuun, jonka määrittäminen on arviointi- ja asiantuntijaryhmän keskeinen tehtävä. On myös huolehdittava siitä, että lapsikohtainen ja lapsen kanssa työskentelyn myötä syntynyt tieto on arviointi- ja asiantuntijaryhmän käytettävissä. Lisäksi on pidettävä huolta siitä, että lapsi ja hänen omaisensa tulevat sijaishuoltopaikkaa valittaessa aidosti kohdatuiksi ja kuulluiksi. Yhdistämällä parhaan asiantuntemuksen sijaishuoltopaikkojen toiminnan sisällöistä sekä lapsen ja perheen erityisistä tarpeista ja mielipiteistä rakenne palvelee aidosti lapsen etua sijoituspaikkaa valittaessa. Koulukotisijoituksen yhteydessä on tunnustettava, että sijoittaminen sisältää usein tahdonvastaisuuden elementtejä, jotka yksilön valinnanvapauden näkökulmasta ovat ongelmallisia. Lastensuojelun piirissä valinnanvapauden kysymystä tulee jatkossa pohtia niin eettisenä, filosofisena kuin käytännön kysymyksenä ei vain koulukoti-instituution, vaan koko palvelujärjestelmän tasolla.*

Jotta oikea-aikainen koulukotisijoitus lapsen edun mukaisesti olisi mahdollinen, on koulukotien perustehtävä palvelujärjestelmän kokonaisuudessa määriteltävä tarkkaan.

Perustehtävän määrittely auttaa habmottamaan koulukotien jossain määrin epäselvää asemaa suhteessa muihin lastensuojelun sijaishuoltopaikkoihin. On tärkeää määritellä ne rakenteelliset ja osaamiseen sekä hoidon sisältöihin liittyvät tekijät, jotka erottavat koulukodit muista lastensuojelun sijaishuollon yksiköistä. Samalla on määriteltävä koulukotien tehtävä ja tavoitteet niin lasten ja nuorten keskuudessa yleisesti kuin lasten ja nuorten palvelujärjestelmän osana erityisesti. Lisäksi tulee määritellä koulukotien yhteiskunnallinen tehtävä, merkitys ja tavoite. Määrittely kiinnittää koulukodit tukevammin suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakenteisiin. Ei riitä, että tehtävä määritellään vain koulukotien kesken ja sisällä, sillä määritelmän tulee olla selkeä ennen kaikkea suhteessa palvelujärjestelmään ja sen muihin toimijoihin, erityisesti sijaishuollon yksiköihin. Aiemmissa tutkimuksissa koulukodin on katsottu eroavan muista sijaishuollon yksiköistä viimesijaisuutensa, psykiatrian rajapintansa ja nuorten normirikkomusten kautta. Itse lisään näihin tunnusmerkkeihin yksiköiden pitkän historian, sijainnin ja infrastruktuurin, henkilöstön erityisosaamisen, nuorten ja perheiden moniongelmaisuuksien sekä oman koulun. Lisäksi koulukodeille on tyypillistä rajapintatyöskentely lasten- ja nuorisopsykiatrian, erityisopetuksen, erityisnuorisotyön, kriminaalihuollon ja poliisin sekä lukuisten muiden tahojen kanssa. Näiden yhteistyöverkostojen vahvistaminen ja erilaisten hoitomallien kehittäminen monitoimijaisesti on tulevaisuudessa aiempaa tärkeämpää. Selvää tieteenkin on, että koulukotien on itse oltava osallisina kaikessa määrittely- ja kehittämistyössä.

Olen edellä toistanut useaan kertaan, että koulukotien tehtävä, kohderyhmä ja palveluiden sisällöt on määriteltävä siten, että ne erottuvat selkeästi lastensuojelun sijaishuollon muista toimijoista, mutta kiinnittyvät vahvasti ja eri sektoreiden rajat ylittäen uudistuviin palvelurakenteisiin. Lisäksi koulukotien osaaminen on tehtävä tunnetuksi. Esitän, että *tulevassa sosiaali- ja terveyspalveluiden reformissa Valtion koulukodit ja yksityiset koulukodit kiinnittyvät viiteen vaativalle erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osaamis- ja tukikeskukseen siten, että niillä on asiakasohjaukseen ja konsultointiin osallistuva tehtävä kaikissa osaamis- ja tukikeskuksissa ja yhdyshenkilöt myös maakunnissa. Samalla koulukotien tulee luoda keskenään vahva verkosto, jolla on yhteinen asiakaskunta, tehtävä ja tavoitteet ja jonka sisällä lapsia voidaan sijoittaa tarkoituksenmukaisille osastoille ja toimivien etäisyyksien päähän kotiseudustaan siten, että lapsen etu parhaiten toteutuu eikä kilpailutilanne vaikeuta sijoituksen tavoitteiden saavuttamista. Kehitysehdotuksena esitän, että sekä yksityiset että Valtion koulukodit irrotetaan kilpailutuksessa tässä selvityksessä kuvattun asiakasryhmän sijaishuoltopaikoiksi, joita ei rinnasteta muihin sijaishuollon palveluntuottajiin. Kilpailuasetelman purkaminen luo edellytykset kehittämislle, yhteistyölle ja osaamisen jakamiselle.*

Lopuksi

Koulukotien aseman ja tehtävän tarkastelu avaa laajemman näköalan paitsi palvelujärjestelmään myös lapsiperheiden tilanteeseen. Selvitys osoittaa, että osa keskuudessamme elävistä lapsista ja nuorista joutuu edelleen kaltoinkohtelun ja laiminlyönnin kohteeksi, vaarantaa käyttäytymisellään itsensä tai muut ihmiset tai on muilla tavoin vahvan avun ja tuen tarpeessa. Lapsiperheissä on edelleen köyhyyttä, päihde- ja mielenterveysongelmia ja juurettomuutta, vain joitakin sosiaalisia ongelmia mainitakseni. Myös nuorten keskuudessa on edelleen koulunkäynnin vaikeuksia, päihde- ja mielenterveysongelmia sekä rikollisuutta, vaikka osa nuoristamme voi erittäin hyvin. Hyvinvointierojen kasvu kärjistää koettua pahoinvointia, rapauttaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja syventää osattomuuden kokemusta. Näiden erojen tasoittamiseen hyvinvointivaltio aikanaan luotiin, mutta historia ja nykyisyys osoittavat, ettei pyrkimyksessä ole kaikilta osin onnistuttu.

Vallitsevassa hyvinvointipoliittisessa keskustelussa ladataan huomattavia odotuksia varhaisen tuen vaikuttavuuteen, pikkulapsiperheiden tukemiseen, ongelmien ennaltaehkäisyyn ja niiden yksilölliseen hoitoon. Samalla korostetaan yksilön valinnanvapautta ja vastuuta palvelujärjestelmän reformin rinnalla. Nuorisotutkija joutuu kynnikon rooliin. Vapaus valita ei aina palvele yhteiskunnan heikoimpia, eivätkä kaikki kanna vastuutaan. Paraskaan palvelujärjestelmä ei ole aukoton, varhainen tuki ei välttämättä tavoita lasta eikä tavoittaessaankaan aina auta ehkäisemään ongelmia. Nuorten syrjäytymisen taustalla vaikuttavat niin yksilölliset, ylisukupolviset, yhteisölliset kuin rakenteelliset tekijät, ja usein hyvää tarkoittava palvelujärjestelmä on osallisena syrjäytymiskehityksen eskaloitumisessa. Tämäkin selvitys osoittaa, että palvelujärjestelmä voi hylätä, työntää marginaaliin tai sysätä ulkopuolelleen. Järjestelmän korjaaminen ei ehdi auttamaan niitä, jotka ovat jo vaurioituneet. Meille tulee lapsia ja nuoria myös muualta – olosuhteista, joissa varhaisen tuen järjestäminen on sula mahdottomuus. Jos valtio – tai yhteiskunta – haluaa pitää hyvinvointi-etuliitteensä, sen tulee järjestää myös niiden ihmisten hoito ja huolenpito, joita muut eivät pysty tai suostu auttamaan. Koulukoti on instituutio, joka on tätä tehtävää hoitanut. Vaikka koulukoteja on vain kourallinen ja niissä asuvien lasten määrä – noin 250 vuosittain – jää jälkeen keskikokoisesta peruskoulusta, näiden nuorten hoitamatta jättäminen aiheuttaisi mitä todennäköisimmin paitsi inhimillisiä tragedioita myös mittavia kustannuksia. On vaikea ajatella, mikä muu taho ottaisi vastatakseen heidän hoidostaan, kasvatuksestaan ja opetuksestaan.

Koulukodit ovat monella tapaa omaleimaisia. Niillä on pitkä historia ja ne sijaitsevat usein etäällä nuoren entisestä kasvuympäristöstä. Koulukodeissa asutaan ympärivuorokautisesti yhteisillä osastoilla muiden voimakkaasti oireilevien nuorten kanssa. Koulukotisijoitus voi olla tahdonvastainen, ja koulukodeilla on valta toteuttaa yksilön vapautta rajoittavia toimenpiteitä. On selvää, että koulukotien käytäntöjä tulee jatkuvasti arvioida, kehittää ja valvoa. Koulukodeilla on myös vahvuuksia. Koulukotien ohjaus ja valvonta on moniportaista, ja niiden henkilökunta on kokenutta ja osaavaa. Kasvatuksessa yksilöllinen ja yhteisöllinen ote yhdistyvät, ja arki rakentuu ennustettavista osista.

Koulukodeissa mahdollistuu kiinnittyminen opetukseen, harrastuksiin ja vertaisryhmään. Jokaisen sijoitettavan nuoren hoidon vaikuttavuuden ennuste on kuitenkin epävarma, eikä koulukoti aina onnistu katkaisemaan syrjäytymisen kierrettä.

Koulukodeilla on pitkä historia. Jo yli sadan vuoden ajan ne ovat vastanneet eri tavoin sopeutumattomien lasten ja nuorten kasvatuksesta, hoidosta ja opetuksesta. Kasvatusfilosofia, hoitomenetelmät ja opetustavat ovat aikojen saatossa myötäilleet yhteiskunnassa kulloinkin vallinneita käytäntöjä. Viime vuosina pinnalle ovat aiempaa vahvemmin nousseet nuorten psyykkisen tuen tarve, kovien huumeiden käyttö lieveilmiöineen sekä monikulttuurisuuden kysymykset. Samalla koulukoteja on vähennetty, sijoituksen vaihe on siirtynyt myöhemmäksi ja sijoitusten kesto on osassa koulukoteja lyhentynyt. Uusiin haasteisiin vastaaminen edellyttää koulukodeilta jatkuvaa hoidon, kasvatuksen ja kuntoutuksen sisällöllistä ja laadullista kehittämistyötä sekä verkostoyhteistyötä, mihin kaikkeen koulukodeilla on ilmeistä halukkuutta. Koulukodit niveltyvät tulevaisuudessa luontevasti osaksi vaativaa erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osaamis- ja tukirakenteita. Samalla kun koulukodit etsivät paikkaansa, koko palvelujärjestelmää kehitetään intensiivisesti. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutos herättävät varovaisia toiveita lasten ja nuorten palveluiden kohentumisesta tulevaisuudessa.

Lähteet

- Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta 39B/1889. <http://www.mlang.name/arkisto/rang-as-1889.html> (Viitattu 6.10.2016.)
- Aula, Maria Kaisa & Juurikkala, Virva & Kalmari, Hanne & Kaukonen, Päivi & Lavikainen, Marjo & Pelkonen, Marjaana (2016) *LAPE – Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:29. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3813-7> (Viitattu 30.6.2016.)
- Autio, Minna & Lähteenmaa, Jaana & Holmberg, Ulrika & Kujala, Jukka (2016) Young consumer identity in a restrictive school environment – Addictive substances, symbolic goods and consumer skills. *Children and Youth Services Review* 68, 100–106. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.07.003> (Viitattu 17.10.2016.)
- Autti-Rämö, Ilona & Maaniemi, Kaarlo & Raitasalo, Raimo & Martikainen, Jaana & Sourander, Andre (2008) Mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden vuoksi lasten hoitotukia saaneet vuosina 2000–2007. *Suomen Lääkärilehti* 45, 3865–3870.
- Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Stakes-raportteja 263. Helsinki: Stakes.
- Eriksson, Lars D. (toim.) (1967) *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.
- Haikari, Janne (2010) *Latu auki elämään. Sippolan koulukodin historia 1909–2009*. Kouvola: Sippolan koulukoti.
- Harrikari, Timo (2004) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860–1980. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 21–60.
- Heino, Tarja & Oranen, Mikko (2012) Lastensuojelun asiakkaiden koulunkäynti – erityistäkö? Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 217–248.
- Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) *Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset*. Raportti 3/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hiitola, Johanna (2008) *Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista*. Työpapereita 21/2008. Helsinki: Stakes.
- Honkatukia, Päivi (2004) Väkivalta ja tyttöys koulukodissa. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 189–213.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) Väkivalta koulukodista käsin. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 151–188.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22/2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 kotiutettujen nuorten yhteiskuntaan jäsenyminen ja riskikäyttäytymisen jatkuminen. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 293–330.
- Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) (2004) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Katisko, Marja & Koikka, Marjo & Vuokila-Oikkonen, Päivi (2014) *Moniammatillinen ja monialainen osaaminen sosiaali-, terveys-, kuntoutus- ja liikunta-alojen koulutuksessa. Malli työssäoppimisen ja ammattitaitoa edistävän harjoittelun toteutusta varten*. Raportit ja selvitykset 2014:2. Helsinki: Opetushallitus & Diak. http://www.oph.fi/download/155899_moniammatillinen_ja_monialainen_osaaminen_sosiaali_terveys_kuntoutus_ja_lii.pdf (Viitattu 16.10.2016.)
- Kekoni, Taru (2004) Koulukoti kertomuksena. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 331–352.
- Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) *Erytynen huolenpito koulukodeissa*. Helsinki: Stakes.
- Kihlman, Sami & Rautiainen, Tomi (2010) *Koulukodit esiripun takana. Koulukodit ammattilehdissä ja tieteellisissä tutkimuksissa*. Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti*. Helsinki: Stakes.
- Korpi, Kalle (2004) *Uudenkartanon kasvatustilasta Limingan koulutuskeskukseksi. Kasvatusta, hoitoa ja opetusta vuodesta 1829*. Liminka: Limingan koulutuskeskus.
- Känkänen, Päivi (2004) Hämärän peitto. Ilmaisutaidot ja tarinat aikatilan tekijöinä nuorten kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 214–236.
- Känkänen, Päivi (2013) *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa*. Helsinki: THL.
- Laakso, Riitta (2013) *Mistä koti huostaanotetulle lapselle?* Helsinki: Kunnalliselan kehittämissäätiö. http://www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu_73.pdf (Viitattu 16.10.2016.)
- Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) (2010) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Laitala, Marjo & Puuronen, Vesa (2016) *Yhteiskunnan tahra. Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset*. Tampere: Vastapaino.
- Laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä 1379/2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101379> (Viitattu 16.10.2016.)
- Lastensuojelulaki 417/2007. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> (Viitattu 31.08.2016.)
- Lastensuojelun Keskusliitto (2015) Lastensuojelun Keskusliiton lausunto työ- ja elinkeinoministeriölle hankintalainsäädännön kokonaisuudistuksen valmisteluryhmän mietinnöstä laiksi julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (hankintalaki). <http://www.hare.vn.fi/upload/asiakirjat/19733/3499172076276533.PDF> (Viitattu 24.10.2016.)
- Lehtonen, Irma & Telén, Janne (2013) *Hatkassa. Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Hatkassa.pdf> (Viitattu 16.10.2016.)

- Lehto-Salo, Pirkko & Kuuri, Ari & Marttunen, Mauri & Mahlanen, Auvo & Toivonen, Veli-Matti & Toivola, Pirjo & Närhi, Vesa & Ahonen, Timo & Koponen, Hannu (2002) *POLKU-tutkimus. Tutkimus nuorista kolmessa koulukodissa. Psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma*. Stakes Aiheita 16/2002. Helsinki: Stakes.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) *Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena*. Jyväskylän yliopisto.
- Lähdesmäki, Kirsi (2003) *New Public Management ja julkisen sektorin uudistaminen. Tutkimus tehokkuuseriaaiteista, julkisesta yrittäjyydestä ja tulosvastuusta sekä niiden määrittelemistä valtion keskushallinnon reformeista Suomessa 1980-luvun lopulta 2000-luvun alkuun*. Vaasa: Vaasan yliopisto. http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_952-476-004-5.pdf (Viitattu 15.10.2016.)
- Lämsä, Riikka & Santalahti, Päivi & Haravuori, Henna & Penttimikko, Ada & Tuulio-Henriksson, Annamari & Huurre, Taina & Marttunen, Mauri (2015) *Neuropsykiatrisesti oireilevien nuorten hoito- ja kuntoutuspolut Suomessa*. Työpapereita 78. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. http://www.kela.fi/documents/10180/751941/L%C3%A4ms%C3%A4_ym+Tyopapereita78.pdf/8c842b4d-915e-4b57-9e16-18c601966a50 (Viitattu 24.10.2016.)
- Manninen, Marko (2013) *Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksia 112. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Manninen, Marko & Pankakoski, Maiju & Gissler, Mika & Suvisaari, Jaana (2015) Adolescents in a residential school for behavior disorders have an elevated mortality risk in young adulthood. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* 46. DOI: <http://dx.doi.org/10.1186/s13034-015-0078-z> (Viitattu 15.10.2016.)
- Martikainen, Jaana & Autti-Rämö, Ilona (2010) Lääkkeitä rauhattomille pojille ja masentuneille tytöille. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Helsinki: Kela, 216–235. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17471/Perhepiirissa.pdf> (Viitattu 10.10.2016.)
- Pekkarinen, Elina (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapausta kuudelta vuosikymmeneltä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf (Viitattu 10.10.2016.)
- Pekkarinen, Elina (2011) *Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma*. Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 51. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> (Viitattu 15.11.2016.)
- Pekkarinen, Elina (2014) Positiomalli rakenteellisen sosiaalityön tukena. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: Unipress, 214–233.
- Pekkarinen, Elina (2015) Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere: Vastapaino, Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 264–300.
- Pekkarinen, Elina (2016) Arjen ja elämänhallinnan ongelmat lapsuudenperheessä – lastensuojelun näkökulma. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015*. Helsinki:

- Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto & Nuora, 163–179. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2016/01/Nuorisobarometri_2015_ISSUU.pdf (Viitattu 10.10.2016.)
- Pihlakoski, Leena (2011) Käytöshäiriöt. Käypä hoito -suositus. Helsinki: Duodecim. <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suositukset/suositus;jsessionid=397B0AAF74B92AF1F0358F37BA755ED4?id=nix00968> (Viitattu 11.10.2016.)
- Pukkio, Saana & Hipp, Tiia (toim.) (2016) *Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf> (Viitattu 11.10.2016.)
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen (1987) *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita koulukotikokemuksia*. Helsinki: Stakes.
- Raivio, Rami (2015) *Opetus lastensuojelulaitosten opetusyksiköissä kentällä toimivien asiantuntijoiden kuvaamana*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Rajavaara, Marketta (2007) *Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Ristikari, Tiina & Törmäkangas, Liisa & Lappi, Aino & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Merikukka, Marko & Hautakoski, Ari & Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika (2016) *Suomi nuorten kasvuypäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/suomi_nuorten_kasvuyparistona.pdf (Viitattu 10.10.2016.)
- Salmi, Venla & Suonpää, Karoliina & Virtanen, Miialiila (2015) Nuorisorikollisuus. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2014. Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa*. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin katsauksia 4/2014. Helsinki: Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156334/Katsauksia_4_Rikollisuustilanne_2014_2015.pdf?sequence=2 (Viitattu 15.10.2016.)
- Salminen, Matti (2001) *Koulukotityön sisältö, laatu ja tuloksellisuus*. Helsinki: Stakes.
- Salminen, Matti & Berglund, Kim & Lehtola, Kati (2016) Koulukodit sanoutuvat irti väkivallasta. *Turun Sanomat* 12.5.2016.
- Sjöström, Susann (2002) *Kronan. Vårt skolhem i hundra år – en historik om VBU-center/Lagmansgården i Östensö*. Pedersöre: VBU-center/Lagmansgården.
- Sotkanet (2016) Tulostaulukko. <https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko?indicator=s670TbTMwQA®ion=s07MBAA=&year=sy4rsy7QozUEAA==&gender=t> (Viitattu 23.10.2016.)
- STM (2016) Arviomuistio: tahdosta riippumaton hoito ja pakkotoimet mielenterveyslaissa, päihdehuoltolaissa ja muussa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://stm.fi/documents/1271139/1977545/Arviomuistio+rajoitustoimenpiteet+ja+tahdosta+riippumaton+hoito.pdf/c50a7a3c-5610-48df-91bd-7ad3798a424a> (Viitattu 19.10.2016.)
- THL 2/0.01.00/2014. Asettamis päätös. Valtion koulukotien ja vankilan perheosaston johtokunta. <http://www.valtionkoulukodit.fi/images/pdf/2015/valtion-koulukotien-johtokunta.pdf> (Viitattu 16.11.2016.)

- Vehkalahti, Kaisa (2004a) *Kissanpäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatusystöä Vuorelan koulukodissa*. Vihti: Vuorelan koulukoti.
- Vehkalahti, Kaisa (2004b) Lankeemuksen ja katumuksen tyttäret. Kulttuuriset konventiot 1900-luvun alun kasvatustöytöjen elämäkerrallisissa kuvauksissa. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 61–94.
- Vehkalahti, Kaisa (2009) *Constructing Reformatory Identity. Girls' Reform School Education in Finland, 1893–1923*. Oxford: Peter Lang.
- Vuori, Miika & Tuulio-Henriksson, Annamari & Nissinen, Heidi & Autti-Rämö, Ilona (2015) Psykososiaaliset perheinterventiot lapsen aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön sekä uhmakkuus- ja käytöshäiriöiden hoidossa. *Duodecim* 131 (17), 1561–1568. <http://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo12413.pdf> (Viitattu 10.10.2016.)
- Wartiainen, August (1937) Kyllälän kasvatustöytö 100-vuotias. Teoksessa Aksel Anshelm Koskenjaakko & Kaarlo Saarialho & H. V. Santala & Heikki Karvonen & Aaro Tynell (1937) *Koulu ja menneisyys. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja II*. Helsinki: WSOY, 79–89.

Liite 1 Informaatiokirje ja haastattelurunko

Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä / syksy 2016

Koulukodit ovat osa suomalaista lastensuojelujärjestelmää, jonka perustaa uudistetaan osana laajempaa sosiaali- ja terveyspalveluiden reformia. Hallitus on nimittänyt yhdeksi kärkihankkeeksi Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE), jonka yhden kokonaisuuden muodostavat kaikkein vaativinta erityisosaamista edellyttävät lasten ja perheiden palvelut. Vaativimman lastensuojelun sijaishuollon palvelumallissa on tavoitteena verkostoida vaativinta hoitoa ja suojelua tarjoavat sijaishuollon yksiköt osaamiskeskittymäksi. Ohjelmassa koulukodit mainitaan yhteistyökumppaneina erityisen tuen tarpeessa olevien lasten ja nuorten palveluiden järjestämisessä.

Kärkihankkeiden syventävien suunnitelmien työryhmissä on tehty aloite koulukotien aseman ja tehtävän selvittämisestä. Nuorisotutkimusverkoston tutkijatohtori Elina Pekkarinen toteuttaa selvityksen Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen rahoittamana syksyn 2016 kuluessa. Selvityksen tavoitteena on tarkastella koulukoteihin sijoitettujen nuorten oireita sekä tuen tarvetta, koulukotien tarjoamien palveluiden alueellista jakautumista, koulukotien niveltymistä vaativien palveluiden kokonaisuuteen, kartoittaa koulukotien keskeisiä yhteistyöverkostoja, kuvata koulukotien tarjoamaa kasvatusta, kuntoutusta ja hoitoa sekä tarkastella laituskoulun merkitystä osana lastensuojelun palveluja. Tavoitteena selvityksessä on lopulta esittää näkymä siitä, miten koulukotien palvelut olisi tarkoituksenmukaista asemoida tulevassa sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentässä.

Aineistona selvityksessä hyödynnetään olemassa olevaa dokumenttiaineistoa, eli koulukotikohtaisia toimintakertomuksia ja -tilastoja, sekä toimintasuunnitelmia ja -strategioita ajalta 2010–2015. Lisäksi hyödynnetään muita tarkoituksenmukaisia koulukodeista saatavilla olevia aineistoja kuten tulossopimuksia, henkilöstösuunnitelmia sekä hoito- ja kasvatussuunnitelmien kuvauksia ja toimintaohjeita. Koulujen osalta tarkastellaan opetussuunnitelmia, oppilashuoltosuunnitelmia sekä mahdollisia toimintakertomuksia. Lisäksi suoritetaan teemahaastattelut kaikkien Valtion koulukotiyksiköiden johtajille (n=5), Valtion koulukotien johtajalle (n=1), Valtion koulukotien koordinoivalle rehtorille (n=1), yksityisten koulukotien (Lauste ja Pohjolakoti) johtajille (n=2) ja näiden rehtoreille (n=2). Haastattelut nauhoitetaan. Sanatarkkojen litterointien sijaan haastatteluista kirjoitetaan sanatarkkoja lainauksia sisältävät muistiot, jotka lähetetään haastateltaville hyväksyttäväksi. Haastateltavat osallistuvat selvitykseen omilla nimillään ja edustavat haastattelussa virkatehtäväänsä ja koulukotiaan.

Haastattelurunko

1. Koulukodin historia ja rakenne
 - Kerro lyhyesti koulukotinne historiasta (perustamisajankohta, koulukodin alueellinen ja yhteiskunnallinen merkitys menneisyudessa)
 - Mitkä ovat olleet merkittäviä muutoskohtia koulukotinne historiassa
 - Kerro koulukotinne nykyrakenteesta (ohjaus, hallinto, henkilöstö, tilat) ja taloudellisesta tilanteesta (resurssit, haasteet, likviditeetti)
 - Onko viime vuosina tapahtunut merkittäviä muutoksia ohjauksen, hallinnon, henkilöstön, tilojen tai talouden osalta?
 - Kerro, mitkä tekijät muodostavat erityisiä haasteita koulukotien ohjaukseen, hallintoon, henkilöstöön, tiloihin tai talouteen liittyen
 - Kerro minkälaisia kehittämistarpeita koulukotien ohjaukseen, hallintoon, henkilöstöön, tiloihin ja talouteen mielestäsi liittyy
2. Koulukodin tehtävä, asiakkaat ja toiminnan sisällöt
 - Millaiseksi hahmotat koulukotien tämänhetkisen tehtävän sekä työn tavoitteet
 - Kerro koulukotiin sijoitettavien nuorten taustoista (nuorten oireet, perhetilanteet, aiemmin saadut palvelut ja mahdolliset sijoitukset)
 - Kerro koulukotinne nuorten ja heidän perheittensä tuen tarpeista sekä mahdollisista viimeaikaisista muutoksista
 - Kerro, millaista kasvatusta, kuntoutusta ja hoitoa koulukotinne tarjoaa
 - Kuvaile mahdollisten erityisten toimintamallien sisältöjä (esim. psykiatrinen hoitomalli, päihdehoidon malli, perhetyön malli) sekä niiden toimivuutta
 - Kerro, mitkä tekijät muodostavat erityisiä haasteita koulukotien oppilaiden ja heidän perheidensä kanssa toimimisessa
 - Kerro koulukotiin sijoitettujen nuorten ennusteista ja koulukotisijoituksen vaikuttavuudesta
 - Kerro, minkälaisia kehittämistarpeita koulukotien tehtävään, tavoitteisiin ja toiminnan sisältöihin mielestäsi liittyy
3. Koulukodin yhteistyöverkostot
 - Mitkä ovat koulukotinne keskeisiä paikallisia yhteistyötahoja?
 - Kuvaile paikallisten yhteistyöverkoston toimintaa ja toimivuutta

- Kerro koulukotinne nykyisestä paikallisesta merkityksestä (mitä seutua palvelee, kytkös paikallisiin rakenteisiin ja toimijoihin)
 - Mitkä ovat koulukotinne keskeisiä valtakunnallisia yhteistyötahoja?
 - Kuvaile valtakunnallisten yhteistyöverkostojen toimintaa ja toimivuutta
 - Kerro koulukotinne nykyisestä valtakunnallisesta merkityksestä (miten niveltyy valtakunnallisesti sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluihin yleisesti sekä lastensuojelun palveluihin erityisesti)
 - Millaisia haasteita yhteistyössä eri verkostojen kanssa on havaittavissa?
 - Kerro, minkälaisia kehittämistarpeita yhteistyöverkostoihin mielestäsi liittyy
4. Koulukotien asema muuttuvassa palvelurakenteessa
- Millaiseksi kuvaillette koulukotinne tulevaisuuden suhteessa
 - rakenteisiin (tilat, hallinto, henkilöstö)
 - asiakkaisiin
 - toiminnan sisältöön
 - yhteistyöverkostoihin
 - palvelujärjestelmään?
 - Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa on esitetty, että koulukodit muodostaisivat yhteistyökumppanin uusille alueellisille vaativien erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osaamis- ja tukikeskuksille. Lisäksi on esitetty, että vaativinta hoitoa ja suojelua tarjoavat sijaishuollon yksiköt verkostoitaisiin osaamiskeskittymäksi. Tämä tausta huomioiden, millaiseksi hahmotatte koulukotien aseman ja merkityksen
 - sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentässä yleisesti
 - vaativien erityispalveluiden kentässä erityisesti
 - Millaisia muutoksia palvelurakenteen uudistukset edellyttävät koulukodin rakenteiden (ohjaus, hallinto, henkilöstö, tilat), toiminnan sisältöjen ja yhteistyöverkostojen kannalta?
 - Millaisia resursseja muutosten toteuttaminen edellyttää?

Kertokaa lopuksi vielä mielestänne tärkeistä koulukotien asemaan ja tulevaisuuteen liittyvistä tekijöistä, joita ei tähän mennessä ole huomattu kysyä tai mainita.

Kiitos ajastanne!

Liite 2 Asiakirjamateriaali

Perhekuntoutuskeskus Lauste

- Toimintakertomukset 2013–2015
- Henkilöstö- ja koulutussuunnitelmat 2012–2015
- Pilke-lehti 2015 & 2016
- Erityisen huolenpidon prosessikuvaus
- Sijaishuollon prosessikuvaus
- Sijaishuollon perhetyön prosessikuvaus
- Toimintaperiaatteet-dokumentti
- Laatupolitiikka-dokumentti
- Yksikön kotisivut ja muu verkkomateriaali

Koulukoti Pohjolakoti

- Nuorten Ystävät ry. toimintasuunnitelma 2013
- Nuorten Ystävät ry. toimintakertomus 2014
- Nuorten Ystävät -konsernin henkilöstösuunnitelma ja koulutustavoitteet 2013
- Nuorten Ystävät -konsernin henkilöstö- ja koulutussuunnitelmat 2014–2015
- Nuorten Ystävät Henkilöstöpolitiikka Työsuhdeopas 10/2015
- Menetelmällisen perhetyön palvelukuvaus
- Päihdearvion palvelukuvaus
- ART-menetelmän palvelukuvaus
- Nuorten palautekysely
- GAS vaikuttavuuden arvioinnin esittely
- Dialogisen ohjauksen koulutuksen esittely
- Sijaishuoltoyksiköiden palvelukuvaukset (Salorinne, Kuusela, Karhula, Kavela)
- Tilastoja oppilaista (sijoitusikä, sukupuoli, peruskoulun suorittaminen, nuoren oireet)
- Pohjolan koulun opetuksen järjestämislupa 1998
- Pohjolan koulun järjestyssäännöt
- Pohjolan koulun oppilastilastoja
- Nuorten Ystävien koulujen esitteet
- Nuorten Ystävien koulujen opetussuunnitelmat (vanha ja uusi)
- Yksikön kotisivut ja muu verkkomateriaali

Valtion koulukodit

- Yksikkökohtaiset toimintakertomukset 2010–2012
- Yksikkökohtaisia tilastoja oppilaista (sijoitusikä, sijoituspaikkakunta, sukupuoli, nuoren oireet, hoidon pituus)
- VKK:n prosessikuvauksia (yhteisiä ja yksikkökohtaisia ml. arviointi, erityinen huolenpito, jälkihuolto, perhetyö, päihdehoidon malli, psykiatrisen hoidon malli, itsenäistymisvaiheen työskentely)
- VKK:n yhteinen toimintakertomus 2013–2015
- VKK:n tulossopimukset 2013–2015
- VKK:n henkilöstökertomukset ja -tilinpäätökset 2013–2015
- VKK:n toiminnan järjestäminen ja toimitilaratkaisut -muistio 10.11.2014
- VKK:n strategialähtöinen tilaselvitys 3.6.2011
- VKK:n strategia vuoteen 2020
- VKK:n koulujen opetussuunnitelmat 2014 ja 2016
- Yksiköiden kotisivut ja muu verkkomateriaali

Liite 3 Haastattelupäivämäärät ja osallistujat

26.8.2016 Sippolan koulukoti	Anne Kautiainen Tuija Lindberg Harri Sivén	Sosiaalityöntekijä Johtaja Vastaava ohjaaja
29.8.2016 Sairilan koulukoti	Assi Kukkonen	Johtaja
30.8.2016 Lagmansgårdenin koulukoti	Carl-Johan Strömberg	Johtaja
31.8.2016 Limingan koulutuskeskus	Katja Reinikainen Teija Tuuliainen	Sosiaalityöntekijä Johtaja
1.9.2016 Koulukoti Pohjolakoti	Pekka Häikiö Katja Lehtola	Erityistyöntekijä Johtaja
1.9.2016 Pohjolan koulu	Kimmo Laine	Rehtori
6.9.2016 Vuorelan koulukoti	Anna-Maija Kujala Pirjo Toivola	Johtaja Psykkologi
6.9.2016 Valtion koulukotien koulut	Jani Méling	Koordinoiva rehtori
8.9.2016 Valtion koulukodit	Matti Salminen	Toim. vast. johtaja
9.9.2016 Perhekuntoutuskeskus Lauste	Kim Berglund Jussi Ketonen	Johtaja Kehitysjohataja
9.9.2016 Satulavuoren koulu	Tuomas Nummela	Rehtori

Liite 4 Suositukset

Tehtävä ja tavoitteet

- Koulukotiverkoston yhteinen kehittäminen aloitetaan välittömästi ja siihen osoitetaan erilliset henkilöstö- ja kuluresurssit.
- Koulukotien perustehtävä ja tavoitteet lasten ja nuorten hoitotahona, palvelujärjestelmän osana ja yhteiskunnallisena toimijana määritellään tarkkaan.
- Koulukotipalveluiden tuottajat valitaan jatkossakin huolellisen lupa- ja valvontamenettelyn kautta, ja niiden määrä pidetään rajallisena.
- Koulukotipalvelun järjestämisessä ja tuottamisessa korostuu laatu, ja toiminta perustuu vahvaan kehittämiseen, osaamisen ylläpitämiseen sekä korkeaan etiikkaan ja sen toteutumisen tarkkaan valvontaan.

Sijoitetut nuoret

- Lapsi- ja perhepalveluiden reformin yhteydessä laaditaan kuvaukset, joiden pohjalta maakunnissa voidaan tunnistaa ne lapset ja nuoret, jotka todennäköisimmin hyötyisivät koulukotisijoituksesta.
- Kaikki koulukotiin sijoitetut nuoret ja heidän omaisensa tuntevat oikeutensa ja sosiaalitoimen ulkopuoliset valvontakanavat, kuten aluehallintovirastot ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian.
- Koulukoteihin sijoitetuille lapsille ja nuorille sekä heidän läheisilleen tehdään säännöllisesti valtakunnallisia kyselyitä, joiden toteutuksesta vastaa koulukoti-instituution ulkopuolinen taho.
- Koulukotien tilastointia kehitetään ja yhtenäistetään niin tulosityiden, sijoituksen aikaisten muuttujien kuin seurannan tasolla toiminnan valtakunnallisen seurannan ja kehittämisen mahdollistamiseksi.

Koulukotien tilat ja toiminta

- Koulukotien sijaintia ja tiloja tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota julkisiin kulkuyhteyksiin, kuljetusmahdollisuuksiin ja perheenjäsenten majoitustiloihin.
- Koulukoteihin luodaan tilojen, henkilöstön osaamisen, henkilöstömäärän ja lupien puolesta edellytykset ottaa vastaan nykyistä joustavammin erimuotoista erityisosaamista ja vankempaa tukea – myös erityistä huolenpitoa – tarvitsevia lapsia ja nuoria.

- Valmiutta työskennellä perheiden ja lasten sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi parannetaan yhdessä maakuntien toimijoiden kanssa.
- Koulukotien ja niiden koulujen henkilöstön työoloihin, palkkaukseen ja työsuhteisiin panostetaan.
- Koulukotien henkilöstölle turvataan mahdollisuus julkisen sektorin resursoimaan yhteiseen koulutukseen kasvatukseen, hoitoon, kuntoutukseen ja opetukseen liittyen.
- Koulukotitoiminnan tutkimusperustaista kehittämistä edistetään.
- Sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten palveluiden saatavuuteen ja laatuun sekä nuorten omien toiveiden kuulemiseen ja valinnanvapauten tukea suunniteltaessa ja järjestettäessä panostetaan.

Yhteistyöverkostot

- Koulukodit lisäävät markkinointiaan ja parantavat imagoaan tuomalla esiin erikoisosaamistaan, hoidollista ympäristöään sekä moninaisia hoidon ja kuntoutuksen muotoja.
- Perheen kokonaisvaltaista tukemista edistetään kehittämällä yhteistyötä maakuntien kanssa.
- Koulukotien osaamista hyödynnetään alueellisessa lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittämistyössä.
- Koulukodit jakavat osaamistaan muille sijaishuollon toimijoille.
- Koulukotien yhteistyötä eri toimijoiden, kuten lasten- ja nuorisopsykiatrian, erityisopetuksen, erityisnuorisotyön, kriminaalihuollon ja poliisin kanssa tulee vahvistaa myös tulevaisuudessa. Samalla edistetään yhteisten hoitomallien kehittämistä.

Koulukotien koulut

- Koulukotien kouluille taataan toinen käyttökustannusten valtionosuuden ja oppilaan kotikunnan maksuvelvollisuuden määrittävä laskentapäivä syyskuun 20. päivän lisäksi.
- Koulukotien koulut profiloituvat käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöisten oppilaiden opetuksen osaamiskeskuksiksi, joilla on paikallinen ja valtakunnallinen rooli.
- Koulupaikkalaisten ottaminen kaikkien koulukotien kouluihin mahdollistetaan.

Lastensuojelun palvelujärjestelmä

- Tuleviin vaativaa erityisosaamista edellyttävien lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveyspalveluiden rakenteisiin perustetaan lastensuojelun sijaishuollon arviointi- ja asiantuntijaryhmät.
- Arviointi- ja asiantuntijaryhmään nimetään koulukotiyhdyshenkilö, joka päätyönään työskentelee koulukodissa.

Koulukotien asema lastensuojelun palvelujärjestelmässä

- Tulevassa sosiaali- ja terveyspalveluiden reformissa Valtion koulukodit ja yksityiset koulukodit kiinnittyvät viiteen vaativaa erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osaamis- ja tukikeskukseen siten, että niillä on asiakasohjaukseen ja konsultointiin osallistuva tehtävä kaikissa osaamis- ja tukikeskuksissa ja yhdyshenkilöt myös maakunnissa.
- Koulukodit luovat keskenään vahvan verkoston, jolla on yhteinen asiakaskunta, tehtävä ja tavoitteet ja jonka sisällä lapsia voidaan sijoittaa tarkoituksenmukaisille osastoille ja toimivien etäisyksien päähän kotiseudustaan siten, että lapsen etu parhaiten toteutuu eikä kilpailutilanne vaikeuta sijoituksen tavoitteiden saavuttamista.
- Perhekuntoutuskeskus Lauste, Koulukoti Pohjolakoti ja Valtion koulukodit irrotetaan kilpailutuksissa tässä selvityksessä kuvatun asiakasryhmän sijaishuoltopaikoiksi, eikä niitä enää rinnasteta muihin sijaishuollon palveluntuottajiin.

Tiivistelmä

Raportti perustuu Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) ja Terveystien ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) käynnistämään selvitykseen koulukotien asemasta ja tehtävästä uudistuvalla vaativien lastensuojelupalveluiden kentällä. Selvityksen on toteuttanut Nuorisotutkimusverkosto.

Koulukodit tarjoavat huolenpitoa ja perus- sekä lisäopetusta vaikeasti oireileville lapsille ja nuorille, joiden elämäntilanne edellyttää erityisen vankkaa tukea. Koulukodit toimivat paitsi erityisopetuksen piirissä myös psykiatrian sekä päihde- ja kriminaalihuollon palveluiden rajapinnoilla tarjoten tukea koko perheelle. Raportissa tarkastellaan viiden Valtion koulukodin sekä kahden yksityisen koulukodin toimintaa, tehtävää ja asemaa nykyisessä ja tulevassa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteessa.

Selvitys perustuu runsaaseen asiakirjamateriaaliin sekä kahdeksan koulukotijohtajan, kuuden erityistyöntekijän ja kolmen rehtorin haastatteluihin. Selvityksessä kootaan yhteen tietoa koulukotien historiasta ja nykyrakenteesta, koulukoteihin sijoitetuista nuorista ja heidän tuen tarpeistaan, koulukotien tarjoamasta hoidosta, kasvatuksesta ja kuntoutuksesta sekä koulukotien alueellisesta jakautumisesta ja niveltymisestä vaativimpien palveluiden kokonaisuuteen. Erikseen tarkastellaan koulukotien koulujen asemaa, tehtävää ja tulevaisuuden näkymiä. Selvityksessä luodaan katsaus siihen, miten koulukotien palvelut olisi tarkoituksenmukaista asemoida tulevilla sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentällä, sekä otetaan kantaa siihen, miten niiden toimintaa tulisi kehittää.

Selvitys osoittaa, että koulukoteihin sijoitetaan lapsia ja nuoria, joiden tuen tarpeisiin ei ole muualla pystytty vastaamaan. Lasten tukeminen edellyttää selkeätä arjen rakennetta, kykyä ammattitaitoiseen vuorovaikutukseen, monialaista osaamista ja koko perheen huomioimista. Koulukotihoidon ja -opetuksen tulisi olla oikea-aikaista ja riittävän pitkäkestoista. Koulukodeilla on halua kehittää verkostoyhteistyötä. Tulevaisuudessa ne niveltyvät luontevasti osaksi vaativaa erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osaamis- ja tukirakenteita.

Asiasanat: lastensuojelu, sosiaalipalvelut, sote-uudistus, lapset, nuoret, koulukodit, lastensuojelulaitokset, nuorisotutkimus, sosiaalityö

Sammanfattning

Skolhemmet i förändring. Utredning om skolhemmens ställning och uppgift

Rapporten baserar sig på en utredning om skolhemmens ställning och uppgifter inom ramen för de krävande barnskyddstjänster som just nu genomgår en strukturreform. Utredningen initierades av Programmet för utveckling av barn- och familjetjänster (LAPE) och Institutet för hälsa och välfärd (THL). Utredningen sammanställdes och genomfördes av Ungdomsforskningsnätverket.

Skolhemmen erbjuder omsorg och grundläggande undervisning samt påbyggnadsundervisning för barn och ungdomar som uppvisar svåra symptom och vars livssituation kräver särskilt mycket stöd. Skolhemmen fungerar inte endast inom ramen för specialundervisningen, utan erbjuder även tjänster inom psykiatri samt missbrukar- och kriminalvården, och kan därmed stöda hela familjen. I rapporten granskas verksamheten i fem statliga och två privata skolhem, samt deras uppgifter och ställning i den nuvarande och framtida servicestrukturen för social- och hälsovård.

Utredningen baserar sig på en omfattande samling handlingar samt intervjuer med åtta skolhemsdirektörer, sex specialarbetare och tre rektorer. I utredningen sammanställs information om skolhemmens historia och nuvarande struktur, information om ungdomarna som placerats på skolhemmen samt deras stödbehov, den vård, uppfostran och rehabilitering som skolhemmen erbjuder, samt skolhemmens regionala fördelning och anknytning till en helhet som utgörs av mer krävande tjänster. Skolhemmens skolors ställning, uppgifter och framtidsutsikter granskas separat. Utredningen innehåller en översikt över hur det vore ändamålsenligt att placera skolhemmens tjänster på social-, hälsovårds- och utbildningstjänsternas fält i framtiden. Dessutom tar man ställning till hur skolhemmens verksamhet borde utvecklas.

Utredningen visar att de barn och ungdomar som placeras i skolhemmen har stödbehov som inte kan mötas någon annanstans. För att stöda barnen krävs en klar vardagsstruktur, kapacitet till professionell växelverkan, yrkesövergripande kompetens och att hela familjen beaktas. Vården och undervisningen i skolhem ska ges i rätt tid och pågå tillräckligt länge. Ett ytterligare krav för verksamheten är att skolhemmen är villiga att utveckla nätverksammarbete. I framtiden anknyts de på ett naturligt sätt till kompetens- och stödstrukturerna för tjänster för barn och familjer som kräver krävande specialkompetens.

Ämnesord: barnskydd, socialservice, social- och hälsovårdsreformen, barn, ungdomar, skolhem, barnskyddsanstalter, ungdomsforskning, socialarbete

Abstract

Reform school in change. Study on the position and tasks of reform schools

This report is based on a study, launched by the Programme to address child and family services (LAPE) and the National Institute for Health and Welfare, on the position and tasks of reform schools within the field of demanding child welfare services that is undergoing reorganisation. The study was conducted by the Finnish Youth Research Network.

Reform schools provide care, and basic and additional education for children and young people with severe social and behavioural issues, who require considerable support on account of their life situation. Reform schools operate not only within the sphere of special needs education but also on the boundaries of psychiatric care, substance abuse services and criminal justice services, offering support to the entire family. The report examines the operations, tasks and position of five state-owned reform schools and two private reform schools in the existing structure of social welfare and health care services and in the proposed reorganised structure.

The study is based on a large volume of documentary material and interviews with eight directors of reform schools, six members of the professional staff and three school principals. It amasses information on the history and current structure of reform schools, the young people placed in reform schools and their support needs, the care, education and rehabilitation provided by reform schools, and the regional distribution and positioning of reform schools within the field of more demanding services. Perspectives on the position, tasks and outlook of reform schools are considered separately. The study provides an overview of the appropriate positioning of reform school services in the reorganised social welfare, health care and educational services structure, and provides an opinion on the way in which reform school operations should be developed.

The study shows that the children and young people who are placed in reform schools are individuals in need of the type of support that has not been available elsewhere. Providing support to children is based on a clearly structured daily life, the ability to engage in professional interaction, multidisciplinary expertise and taking the entire family into consideration. The care and education provided by reform schools must be given at the right time and for a sufficient period of time. Reform schools are keen to develop network cooperation. In the future, they will become a natural part of the competence and support structures made up by child and family services providing demanding special expertise.

Keywords: child welfare, social services, reform of social welfare and health care, young people, reform schools, child welfare institution, youth research, social work

Koulukodit ovat jo toistasataa vuotta vastanneet vaativahoidoisten nuorten kasvatukselta, kuntoutukselta ja opetukselta suomalaisessa lastensuojelujärjestelmässä. *Koulukoti muutoksessa* tarkastelee koulukotien toimintaa, tehtävää ja asemaa aiemman tutkimustiedon, runsaan asiakirjamateriaalin ja koulukotihenkilöstön haastatteluiden avulla.

Teoksessa kerrotaan kattavasti koulukotien historiasta ja nykyrakenteesta, niihin sijoitetuista nuorista ja heidän tuen tarpeistaan, niissä tarjotusta hoidosta, kasvatukselta ja kuntoutukselta sekä niiden alueellisesta jakautumisesta ja niveltymisestä vaativimpien palveluiden kokonaisuuteen. Erikseen tarkastellaan koulukotien koulujen asemaa, tehtävää ja tulevaisuuden näkymiä.

Selvityksessä luodaan katsaus siihen, miten koulukotien palvelut olisi taroituksenmukaista asemoida tulevalla sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentällä ja miten niiden toimintaa tulisi kehittää. Teos avaa näkymän paitsi koulukoti-instituution myös lastensuojelujärjestelmän nykyisyyteen ja tulevaisuuteen nuoruuden ja lastensuojelun kysymyksistä kiinnostuneille lukijoille.

”Työ on ansiokas ja tärkeä. Se on yhtäältä pitkää aikaa tehty kooste, jossa esitellään koulukotien toiminnan kokonaisuutta, toisaalta monia ehdotuksia perusteleva avaus koulukotien toiminnan kehittämiseksi.” Dosentti Tarja Heino

Nuorisotutkimusverkosto
Nuorisotutkimusseura
ISBN 978-952-7175-25-5
ISSN 1799-9227
KI 37.42

NUORISOTUTKIMUSSEURA RY.
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

SOSIAALI- JA
TERVEYSMINISTERIÖ